İÇİNDEKİLER İÇİN

İMAM GAZALÎ

Hayatı ve Eserleri

YAŞADIĞI DEVİR ve MUHİT

İmam Gazalî Hazretlerinin yaşadığı asır olan Hicri V/Milâdi XI. Yüzyıl, Abbasi halifelerinin siyasi ve idari nüfus bakımından ikbâllerinin sönmek üzere oldukları devirdir. Her tarafta gittikçe artan karışıklıklar, hilafet merkezi Bağdat'ta bile sık sık vuku'a gelmekte ve bir türlü önlenememektedir. Halife Kaim, Büveyhi'lerin elinde bir kukla haline gelmiştir. Büveyhi'lerden Emir'ül Umera Celâl'üd Devle asi askerlerin Bağdat'taki sarayını istilâ etmeleri karşısında birçok defalar şehri terk etmek mecburiyetinde kalmıştır. Yerine geçen Ebu Kaliçar zamanında, Bağdat'ın durumu düzelir gibi olmuştur. Şahsen uzak görüşlü bir kimse olan Ebu Kaliçar gelişmekte olan Selçuklu Türklerin durumunu dikkate alarak onlarla dostane münasebet tesisine girişmiş, fakat bu siyaseti hicri 440/Milâdi 1048 deki ölümü ile sona ermiştir. Oğullarının eyaletlerde birbirleriyle olan mücadeleleri imparatorluğun durumunu pek vahim bir hale koymuş ve İslâm âleminin daha da karışıklıklar içine düşmesine sebep olmuştur. Aralarından Ebu Nasr-ı Hüsrev, El'Melik er'Rahim unvanıyla babasının yerini almış, diğer kardeşi Ebu Mansur Fûlad ise Selçuklularla anlaşmıştır.

Ebu Mansur'un bu hareketine, Selçukluların günden güne artmakta olan kuvvet ve nüfuz'arının büyü tesiri vardır. Esasen Horasan taraflarının Nişabur, Tus, Serahs, Merv ve Belh gibi büyük şehirlerini ellerine geçirmiş olan Selçuk Türkleri, artık batıya doğru (Anadolu'ya) süratle genişlemeye başlamışlardır.

Arzettiği coğrafi mevki dolayısıyla Karahanlılar, Samâniler ve Gazneliler arasında uzun zaman rekabet mevzuu olmuş olan, Horasan artık Sünni bir İslam devletinin yerleşme sahası olmuştur.

Bünyesinde İslâm ve Türk hasletlerini en güzel tarzda kaynaştırmış bulunan Selçuklular, adil ve cesur davranışlarıyla Bağdat'taki Abbasi halifelerinin tek Ümit kaynağı olmuşlardır.

Halife El'Kaim, Bağdat komutanı El-Besasâri'nin gittikçe artan nüfuz ve kudretinden endişelenip Selçuk Sultanı Tuğrul Bey'den yardım talebinde bulundu.

Tuğrul Bey birtakım sebepler ve bilhassa Hac ve Kabe yollarını tamir etmek gibi bir gaye ile Irak'a geldi. İsmi hicri 22/Haziran 447'de (Miladi 15 Kanun evvel 1055) hutbede okundu. Üç gün sonrada Bağdat'a girdi. Şehirde bu esnada vukua gelen isyan bastırıldı. Bu işte parmağı olan Komutan Besasâri ve avanesi zindana atıldı. Bağdat'ta Abbasi halifelerini bir müddetten beri tesir ve nüfuzları altına almış olan Büveyhi hanedanı böylelikle nihayete ermiş oluyordu.

Fatımilerle anlaşmış olan el'Besasâri, onlardan gördüğü ve etraftan topladığı kuvvetlerle Musul taraflarını ele geçirmişti. Fakat Tuğrul Bey, kısa zamanda Tigrit'ten, Diyarbakır'a olan bölgeyi hakimiyeti altına alarak Bağdat'a girdi. Esasen dindar bir şahsiyet olan el'Kaim, Fatımilerin Sünni İslâm dünyası için arzettikleri tehlikeyi sezmiş olduğundan Tuğrul Beyi "Melik'ül Maşrık ve'l-Mağrib = Doğunun ve Batının Meliki" unvanıyla taltif etti. Fakat bu sırada Tuğrul Bey yine Fatımilerin teşvik ve tahrikleriyle ayaklanan kardeşi İbrahim Yınal ile uğraşmak mecburiyetinde kaldı. Bunun fırsat bilen el'Besasiri Bağdat'a girdi. Hutbeyi Fatımi halifesi adına okuttu. Fakat kardeşinin isyanını bastıran Tuğrul Bey Hicri 451 (Miladı 1059) da geri döndü, Bağdat'a girdi. Bağdat'tan Küfe'ye kaçan el'Besasiri orada Tuğrul Beyin kuvvetleriyle yaptığı muharebede öldü.

İşte Gazali'nin doğduğu sıralarda Hilafet merkezi ve ülkesi bu gibi hareketlere şahit olmaktaydı.

DOĞUMU

İslam âleminin en büyük âlimlerinden biri olan İmam Gazali hicri 450 (Miladi 1058) de Horasan'ın Tus şehrine dünyaya geldi. Babası hayatını yün ticaretiyle kazanan mütevazı dindar bir müslümandı.

Kendisi mütevazı imkanlarıyla tahsil yapamamış fakat oğullarını devrin rağbette olan bilgileri ile teçhize çalışarak ilim ve tasavvuf âlemine iki büyük şahsiyet kazandırmıştır. Bu zat Ebu Hamid Muhammed. (İmam Gazali) ile diğer oğlu Ebü'l Futuh Ahmed (İmam Gazali'nin Kardeş)'i Tus'ta sofi bir arkadaşına emanet ve tahsilleri ile alakadar olmasını rica etmiştir. Evlatlarını küçük yaşta yetim bırakan Gazali'nin babası onları dünya'da sahipsiz bırakmadı. Bu sofi'nin ismine kaynaklarda rastlanmıyor. Ancak bu sıralarda, Tus'ta pek faal olan tasavvufi hayat nazar-ı itibara alınırsa, bunun; Tus'un meşhur Şeyhlerinden Ebû Ali Fadl b. Muhammed El-Farmedî'nin müridlerinden bir zat olması kuvvetle muhtemeldir. Malûm olduğu üzere el'Farmedi, meşhur sofi ve mutasavvıf Ebü'l Kasım Addülkerim el'Küşeyri'nin (İrtihali H. 465/Miladi 1072) müridi idi.

Evvela Tus'ta Ahmed b. Muhammed el Razakani'den bir müddet fıkıh okuyan Gazali, sonra Cürcan'a giderek, İmam Ebu Nasr'al İsmaili'den de ders okudu. Bu dersleri havi notlarını, yolda haydutların gasp ettikleri, ricası üzerine iade etmeleri ve bu hadiseyi ilahi bir ikaz sayarak bu olaydan sonra bütün öğrendiği bilgileri ezberlemesi hadisesi çok meşhurdur. Bundan sonra Nişabur'a giden Gazali, Horasan'ın mutlak içtihad derecesine varan İmamı, İmam'ül Haremeyn Ebu'l Ma'ali el - Cuveyni(vefatı 478)'nin derslerine devama başladı. Vezir Nizam'ül Mülkün kendi ad'ına izafeten yaptırmış olduğu Nizamiye medresesinde dinlediği bu dersleri az zaman zarfında tam

bir vukuf ile elde eden Gaza'li İmam'ül - Harameyn'in en gözde üç talebesinden biri olarak tanındı.

Nizam'ül-Mülk Nişabur'daki Nizamiye medresesinde hilâfiyat ve usul kürsüsüne İmam'ül Harameyn'i tayin ederken, Bağdat'ta da yaptırdığı Nizamiye medresesinin kürsüsüne de Irak'ın meşhur fakihi Ebu İshak İbrahim b. Ali el'Şirazi(Vefatı 474)'yi tayin etmişti. İmam'ül Harameyn'in vefatın (478 Hicri)'den sonra, Bağdat'ta Nizam'ül Mülk'ün meclisinde gördüğümüz Gazalî'yi bilahare Bağdat Nizamiye medresesinin müderrisi (Profesörü) Ebu İshak Şirazi'nin (H. 484/M. 1091)'de vefatı üzerine mezkûr medresenin (Üniversitenin) kürsüsünde görüyoruz.

İlminin genişliği, lisanının belâgat ve fesahatı ve öğretici olarak şöhreti kısa zamanda bütün memlekete yayıldı. Çok geniş bir talebe kitlesi derslerine devama başladı. Bu hal 488 senesine kadar devam etti, Fakat bu tarihte yavaş yavaş hissettiği ve kalbine düşen şüphe tohumlarının gittikçe kuvvetlenmesi, halet-i ruhiyesi üzerinde tesirler icra etmeye başladı. (Bu halleri bizzat kendinin kaleme aldığı el'Munkız-u min'ed-Dalâl isimleri eserinde tafsilatıyla yazılıdır.) Bunun üzerine ders vermeyi terketti. Bir müddet her şeyden şüphe ederek, sufistâ'i bir hayat yaşadı. Dili tutulmuş, fesahat ve belâgati zail olmuştu. Nihayet ilâhi bir lütuf eseri olarak (kendi değişiyle "Allah-ü Tealâ'nın kalbime ilka ettiği bir nur ile" el'Munkız sf 18) şüpheden tatamamiyle azade bir imanın doğması üzerine gayb âleminin esrarına ittilâ yolları göründü, Kal (lâf) âleminden hal âlemine ulaşmanın verdiği neşve içinde Bağdat'ı terke, halvet ve uzlet hayatı yaşamağa karar verdi. Bu sıralarda yıl 488 olduğuna göre Gazali Hazretleri 33 – 39 yaşlarında idi.

Ancak birdenbire tedrisi terk etmesine itiraz edileceğini bildiğinden, hac niyeti ile Hicaz'a gideceğini söyleyerek yerine kardeşi Ebü'l-Fütuh Ahmed el'Gazalî'yi (vefatı 520) bıraktı. Doğruca Şam'a gitti. (el'Munkız Türkçe tercümesi sf 62) 489'da Şam'a gelen Gazali bu şehirde iki sene kadar kalmış, uzlet ve

halveti ihtiyar ederek, riyazat ve mücahede ile dolu tam bir derviş hayatı yaşamıştır. Evvelce tasavvuf kitaplarında okuduklarını (el-Munkız Türkçe tercümesi sf. 58) burada nefsinde tatbik ederek, Emeviye cami'inde itikâfa giren Gazali'nin kalbinde Resülullah Efendimizin (S.A.V) Ravda-ı Mutahharasını ziyaret ve Kabe'yi ziyaret arzusu uyanması üzerine buradan ayrıldığını öğreniyoruz. (el'Munkız sf: 64) Hicaz'a gitmeden yolda Kudüs-ü Şerife'de uğrayan Gazali Hz. leri burada Hz. İbrahim (A,S.)'i ziyaret etmiş orada (Sahra'da) dua ve zikir ile nefsini tezkiye etmiştir. Hac farizasını ifadan sonra artık tam kemale eren Gazali Hazretleri zahir ve batın ilimlerinin üstadı yani zûlcenaheyn olarak Bağdat'a döndü. Burada asrımıza kadar şöhreti artarak devaın dünyaca meşhur (İHYA-U ULUM-İD'DİN) kitabını okutmaya başladı. Fakat Hz. üstadın artık mizacına tamamıyla hâkim olan sofiyane hayatı yaşama isteği onu doğduğu yer olan Tus'a çekilmeye sevketti. Burada 10 sene kadar dervişane yaşayan Gazali Hz. lerini. Vezir Fahrülmülk tekrar Nizamiye medresesine dönmeye razı etti. Halkın zayıflayan imanı karşısında, bid'at ehlinin kuvvetlendiğini gören Gazali Hz. leri ulema ile istişare ederek, halvet ve inzivanın caiz olmadığına kanaat getirip 499 (M. 1105) 'da tekrar ders vermeye başladı. Fakat bu ikinci tedris hayatı pek kısa sürdü. Bir sene kadar ders okuttuktan sonra tekrar doğduğu yer olan Tus şehrine avdet etti. Feyizli ve ihya edici ömrünün son beş senesini kendi parası ile inşa ettirdiği tekke ve medresede, hususi talebeler okutmak ve hak âşıkları yetiştirmek, batıl ve sapık ceryanları yıkan birbirinden kıymetli eserlerini te'lif etmekle ve riyazet, mücahede, ibadetle geçirdi. Nihayet 14. Cemaziyülahır. 505 (19 Aralık 1111) Pazartesi günü Cemal âlemine yürüdü. Cenab-ı Allah'ın Rahmeti üzerine olsun. Âmin.

SAPIK CERYANLARA KARŞI GAZALÎ

Gazali Hazretleri, bozuk ve sapık fikirlerin ve batıl mezheplerin bütün dehşetleri ile ceryan ettiği bir zamanda ve zeminde yaşamıştır. Anadolu Fatihi Büyük Selçuklu - Türk imparatoru Al-

parslan'ın ilk devirlerinde, batıl mezhepler, hususiyle Batinıyye mezhebi İslam Âlemini fitne ve fesada boğmuştu. Her bozuk mezhebin menbaı olan İran bu seferde batınilik ve İsmailiği ortaya çıkardı. İslam'a belki de en büyük zararı vermiş olan bu zararlı ceryanların mensupları, Hasan Sabbah ve avanesi, Kur'an-ı Kerim'in ayetlerini batıl te'villerle izah etmeye çalışıyorlardı. Muhkem ayetlerle tenakuz halinde olan tefsir ve beyanlarda bulunarak Ehl-i Sünnet Vel Cemaat yolunu tıkamak istiyorlardı. Allah Yolunun eşkıyaları olan mezkur mezhep mensuplarının fitne ve faaliyetleri ile Âlem-i İslam'da umumi bir huzursuzluk meydana gelmişti.

Her asırda bir müceddid tarafından izale edilen bu gibi sapıklıklar V. asırda İmam Gazali Hz. leri tarafından karşılandı. Bu sapıklıklara karşı başta İmam Gazali Hz. leri olmak üzere çok kıymetli bir irfan kadrosu harekete geçti. Fakat Hüccet'ül İslam Gazali Hz. lerinin ilmi kudreti ve kalplere tesir, akılları durduran reddiyeleri diğerlerinin hepsini bastırıyordu. Nizam-ül Mülk kendisine hayran olmuş ve Gazali'ye "Zeyn-üd'Din = Dinin Ziyneti" unvanını vermiştir.

Hüccet'ül İslam Gazali Hz. leri vakıaların tespit ve şehadetiyle asrının mücaddidi idi.

Gazali Hz. leri mutezileye karşı (Fays'ül-Tefrika beyn-el İslam ve'l-Zendeka), İsmaililere karşı (el'Mustahziri), (Mufassil'al-Hilaf) (el'Durc al-Merkum), (el'Kıstas'ül-Müstakim) eserlerini yazmış ve onların batıl mezheplerini iptal etmiştir.

Felsefe: İmam Gazali felsefecilerin fikriyatını öğrenmek için evvela iki sene kadar felsefe ile uğraştı. Bu iki sene zarfında felsefeye vukuf peyda etti. Bir senede öğrendiklerini tekrar eden Hz. Üstad, bu sahadaki tetkiklerinde, felsefenin İslam dini bakımından ihtiva ettiği hataları meydana çıkarmayı gaye ittihaz eder. Gazali;

1 - Dehriyyun (Materyelist1er)

2 - Tabiyyun (Natüralistler)

3 - İlahiyyun (Metafizikçiler)

olmak üzere üç grupta mülahaza ettiği felsefeciler içinde, birinci zümreyi, âlemin müdebbirini inkâr ile kidem-i Âleme inandığı için, tektir ve ikinci zümreninde sani-i âlemi ispat ettikleri halde, haşr ve ba'se inanmadıkları cihetle hesap ve kitabı inkar ettiklerinden dolayı, zinadika adı ile küfürlerine hükmeder. Esas hücumlarını tevcih ettiği zümre ise, ilahiyyun (Metafizikçiler) dur. Bu zümreye mensup olanlar mezkûr iki zümreyi redde kalkışmışlar, birbirlerine de hücum etmişlerdi. Zaten bunların tutarsızlığı o derecedir ki birinin söylediğini, diğeri nakzedib kabul etmemektedir. Mesela Aristo, bizzat kendi üstadlarını reddetmiştir.

Felsefe mevzu'unda evvela onların maksatlarını anlatan (Makasıd'-ül-Felasife) isimli eserini yazmış bilahare felsefecilerin sapıklığını ispat eden (Tehafüt'-ül-Felasife) isimli meşhur kitabını yazmıştır.

Tasavvuf: Gazali'nin memleketi olan Tus o asırda bir tasavvuf merkezi idi. Gazali küçüklüğünde ve talebeliği esnasında sofi muhitlerinde yaşadı. Tedris hayatında ise tasavvuf ikinci planda kaldı. Nihayet geçirdiği ruh ve iman buhranından sonra bütün bu hallerini kendisi el'Munkız-u Min'ed'Dalal kitabında kendisi bizzat anlatmaktadır. Bu kitap Türkçeye tercüme edilmiştir. Gazali Hazretlerini tanımak isteyen bu kitabı mutlaka okumalıdır. En güzel tercümeleri şunlardır.

1 - Salih Şeref ve Ahmed Davudoğlu, Hüseyin Tural Beylerin tercüme ettikleri "El'Munkız-u min-ed'Dalal" Cağaloğlu Yayınevi 1970 İstanbul isimli tercüme ile,

2 - Doç. Dr. Ahmed Subhi Furat Beyin tercüme ettiği "Dalaletten Hidayete" Şamil Yayınevi Kitapçılar çarşısı N. 13 Beyazıd

İstanbul - 1972 isimli kitaptır. (Bu tercümeye kitabın aslı da ilave edilmiştir.) Tekrar tasavvufa döndü. Bu halini şöyle anlatmaktadır. (Kat'i olarak anladım ki, sofiye boş sözlere değil, iyi hallere sahiptir. İlim yoluyla elde edilmesi mümkün olanı tahsil ettim. Yalnız işitmek ve öğrenmekle tahsili mümkün olmayıp tatmak ve hak yoluna, girmekle bilinecek olan hususlar kalmıştı. Öğrendiğim ilimler, şer'i ve nakli ilimlerin sınıflarını araştırmak için takip ettiğim o meslekler, bana Allah'a; Nübüvvette (Peygamberliğe), kıyamet gününe karşı şüphesiz bir iman bahşetmişti. İmanın bu üç esasının kalbimde sağlam bir şekilde yer etmesi, muayyen ve mücerret bir dem ile değil, çeşitli sebepler, karineler ve sayısız tecrübelerin bir neticesi olmuştur. Anlamıştım ki, ahirette saadet (Bahtiyarlık) ancak takva (günahlardan uzaklaşmak) ile; nefsi, heva ve hevesten men'etmekle olur................

........Şüphe götürmeyecek şekilde anladım ve yakinen gördüm ki: Sofiye (mutasavıf1ar) hakikaten Allah yolunu tutan ve bulan kimselerdir. O'nların tuttukları yol yolların en güzelidir. Bakınız el'Munkız tercümesi sf. 59 ve 64 v.d.) Bizim bu sözlere ilave edecek ne sözümüz olabilir ki......

Allah hepimizi bu yola sevk ve hidayet eylesin.

ESERLERİ

İmam Gazali'nin eserleri pek çok olup, alfabe sırasına göre bir listesi, al'Murtaze'el-Zebidi tarafından tanzim edilmiştir. (Bah: İthafa'l Sada Cilt 1. sf: 2744) Ali Arslan Bey'in yaptığı tercümenin 1. cildinde de Lâtin harfleriyle eserlerinin listesi mevcuttur. Biz burada Gazali Hazretlerinin Türkçeye tercüme edilen kitaplarından tespit edebildiklerimizi kaydedeceğiz..

1 - İhya-i' Ulum'id-Din

En meşhur eseri budur. Bu kitabın şöhreti bütün dünyaya yayılmıştır.

Türkçeye Ahmed Serdaroğlu ve Ali Arslan Bey tarafından iki ayrı tercümesi yapılmaktadır. En büyük temennimiz tercümelerin bir an önce tamamlanmasıdır. Muhterem Hocamız Ali Arslan Bey tercümeyi (1973) senesine kadar tamamlayacağını Ümit ettiğini ifade etmektedir.

2 - Kimya-ı Saadet. Bu kitap A. Faruk Meyan tarafından tercüme edilmiştir. Bedir Yayınevi Neşriyatından 4. Baskı 1392 – 1972 İstanbul

3 - El'Erbaın (Kırk Esas) adıyla Yaman Arıkan tarafından Türkçeye tercüme' edilmiştir. Kasım 1970 İstanbul.

4. - el'itikad fi'l-İktisad. (İtikadda iktisad) adıyla O. Zeki Soyyiğit ve (itikadda orta yol) adıyla Dr. Kemâl Işık tarafından yapılmış iki ayrı tercümesi vardır.

5 - Mükaşife'tül-Kulûp (İlâhi Nizam) adıyla Yaman Arıkan tarafından tercüme edilmiştir.

6 - Minhac'ül-Abidin. (Abidler Yolu) adıyla Yaman Arıkan tarafından tercüme edilmiştir.

7 - Mizan'ül-Amel (Amellerin Ölçüsü) adıyla Remzi Barışık tarafından tercüme edilmiştir. Bir başka tercüme daha vardır.

8 - Cevahir'ül-Kur'an (Kur'an'dan Cevherler) adıyla H. Suudi Erdoğan tarafından tercüme edilmiştir.

9 - Eyyühel Veled (Oğlum'a) adıyla Abdülhalim Akkul tarafından tercüme edilmiştir.

Bu eserin başka tercümeleri de vardır.

10 - Ravdat'üt-Talibin (Tasavvufun esasları) adıyla Ramazan Yıldız tarafından tercüme edilmiştir.

11 - Dürret'ül-Fahir (Kıyamed ve Ahiret) adıyla H. Hilmi Işık tarafından tercüme edilmiştir.

12 - el'Munkız-u min-ed-Dalal.

Bu kitap hakkında yukarda izah verilmişti.

13 - el'Hikmet-ü fi Mahlukatillah. (Varlıkların yaradılış hikmetleri) adıyla: Hasan Akarsu-Mürsel Sıradağ tarafından tercüme edilmiştir.

14 - Nasihat'ül Müluk. (Devlet Başkanlarına) adıyla Osman Şekerci tarafından tercüme edilmiştir.

15 - Bidayet'ül-Hidaye; aynı isimle Abdülkadir Akçiçek tarafından tercüme edilmiştir.

16 - Sırr'ül-Âlemin. (Âlemlerin Sırrı) ismiyle Naim Erdoğan tarafından tercüme edilmiştir.

17. - el'Keşf'ü vet'Tebyin (Riyadan İhlasa, Gururdan Tevazua) adıyla Celal Yıldırım, (Aldanış) adıyla Ahmed Arslantürkoğlu tarafından iki tercüme yapılmıştır.

18 - Hülasat'üt Tesanifi fit'Tasavvufi. (İrfan Ordusunun El Kitabı) adıyla Ahmed İnce tarafından tercüme edilmiştir.

19 - Mearic'il-Kûds. (Mukaddes Merdivenler) adıyla Yaman Arıkan tarafından tercüme edilmiştir.

20 - Mirac'üs-Salikın. (Hak Yolcularının Miracı) ismiyle Yaman Arıkan tarafından tercüme edilmiştir.

21 - el'Kıstas'ül-Müstakim. Aynı isimle Yaman Arıkan tarafından tercüme edilmiştir.

22 - Kavaid'ül-Akaid (Akaidin Esasları) ismiyle Yaman Arıkan tarafından tercüme edilmiştir.

23 - el'Madnun'üs-Sagir (Sorular ve Cevaplar) ismiyle Yaman Arıkan tarafından tercüme edilmiştir.

24 - Tehafüt'ül-Felâsife. (Felsefecile Cevap) ismiyle Akif Nuri tarafından tercüme edilmiştir.

25 - Mişkat'ül-Envar. (Nurlar Feneri) ismiyle Süleyman Ateş tarafından tercüme edilmiştir.

26 - er'Risalet'üt-Ledünniyye, (İlahi Sır) İsmiyle A. Şener ve Ş. Topaloğlu tarafından tercüme edilmiştir. Bu kitabı Tasavvufu

inkâr edip; "İslam'da Tasavvuf yoktur" diyenler bilhassa okumadırlar.

27 - Faysal'üt-Tefrika Beyn'el-İslâm vez-Zendeka (İslam'da Müsamaha) ismiyle Süleyman Uludağ tarafından tercüme edilmiştir.

28 - et'Tecrid fi Kelimetit-Tevhid. (Kelime-i Tevhid Kal'ası) ismiyle Celal Yıldırım tarafından tercüme edilmiştir.

29 - Zübdet'ül İhya, aynı isimle Ali Özek tarafından aynı kitap (Mev'izet'ül Mü'minin) ismiyle Ali Arslan tarafından tercüme edilmiştir. Bu kitap İhya'nın hülasasıdır.

30 - el'Mürşid'ül-Emin, Abdülkadir Akçiçek tarafından tercüme edilmiştir. Bu kitapta İhyanın bir başka hülasasıdır.

31 - el'Kanun'ül-Külli fit-Tevil (Tevil Hakkında Genel Bir Kaide) adıyla (İslâm'da Müsamaha) adıyla tercüme edilen kitabın sonunda ilave edilmiştir. M. Şerafettin tarafından çevrilmiş.

32 - Kitab-ı Kavasım el'Batınıyye (Gazali'nin Batınilerin Belini Kıran Delilleri) ismiyle A. Ateş tarafından tercüme edilmiştir.

Eserleri hakkında fazla tafsilat vermeyi Gazali'nin Hayatı hakkında yazılması icap eden büyük esere havale ederek bu mevzu'u burada kesiyoruz.

Hamd, Âlemlerin Rabbi olan Yüce Allah'a, Salat Peygamberimiz Efendimiz Muhammed Mustafa (S.A.V) aline ve ashabına, Selam Allah ve' Resulünün yolunda gidenlere olsun.

8 Rebi'ül Ahır 1392
20 Mayıs 1972

İSTANBUL

ESMÂ-İ HÜSNÂ ŞERHİ

ÖNSÖZ

Kitabı üç bölüme ayırmayı münasip gördük:

1 - Girişler ve önsözler.
BİRİNCİ BÖLÜM (4 kısımdır.)

2 - Gayeler ve maksatlar.
İKİNCİ BÖLÜM (3 kısımdır.)

3 - İlaveler ve tekmileler.
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM (3 kısımdır.)

Birinci bölümün ayrıntılarında maksatlara iltifatımız, giriş ve hazırlık yönünden olacak ve üçüncü bölümün ayrıntılarında da, ilâve ve tekmile bakımından maksatlara bir dönüş yapacağız. Matlabın özü ise, vasıta ve vesilenin ihtiva ettiği unsurdur.

Birinci Bölüm: Bu bölüm, isim, müsemma ve tesmiye terimlerinin mana ve hakikatlerinin izahıdır. Fırkaların çoğunun bu husustaki yanlış tutumları meydana 'çıkarılacak; manaca birbirine yakın olan azim, cem ve kebir gibi Esma-i Hüsna'dan bazı isimleri bir manaya hamlederek müteradif (eş anlamlı) kabul etmenin caiz olup olmadığı veya değişik manada birer isim mi oldukları izah edilecektir. Keza iki mânası olan bir ismi, bu iki mânaya izafetle müşterek mi kabul edeceğiz, yoksa o ismin, bu iki mânadan birine hamli ciheti mi teayyün edecek; bu husus da açıklanacaktır. Aynı zamanda Esma-i Hüsna'dan herbir ismin manasından kulun bir nasibi bulunduğu keyfiyeti de izah edilecektir.

İkinci Bölüm, Allah-ü Teâlâ'nın doksan dokuz isminin manalarını şerh ve izahıdır. Şöyle ki bu isimlerin, Ehl-i sünnet mezhebine göre bir zat ve yedi sıfata nasıl râci olduğu, Mu'tezile ve

felâsife mezhebine göre de, kesret kabul etmeyen bir zata râci olmasının ne suretle mümkün olacağı beyan edilecektir.

Üçüncü Bölüm, Esma-i Hüsna'nın tevkifen doksan dokuzdan fazla olduğunu beyan hakkındadır ki, bu isimlerin yüz olmayıp doksan dokuz olarak tayin ve tahsisinin faidesi ve Allah-ü Teâlâ'yı muttasıf olduğu medh sıfatları ve manası medh olan her sıfatla vasıflandırmanın cevazı izah edilecektir. Ancak herbir sıfatın noksanlıktan arı ve beri olması şarttır. Manası noksanlık iş'ar eden sıfatların Allah-ü Teâlâ hakkında kullanılması zinhar caiz değildir; fakat bir izne müstenid olursa bu durumda Allah-ü Teâlâ hakkında layık olduğu lafızlar var ki, onların Allah-ü Teâlâ hakkında mutlak şekilde tevil edilerek kullanılmasında beis yoktur. Kimi lafızlar var ki onların Allah-u Teâlâ hakkında mutlak olarak istimali memnu ve ancak bir karine ile birlikte caizdir. Gerçek şu ki, Allah, emir buyurduğu veçhile Esma-i Hüsna ile anılır. Şayet isimleri geçerek O'nu sıfatları ile çağırmak istersek yalnız medh ve celal sıfatları ile çağırabiliriz. Vasıflandırılması caiz olan her sıfat ve her fiil ile çağıramayız. Meğerki az önce belirttiğimiz gibi o sıfatla veya o fiilde medh ve iclâl manası mevcut ola. Mamafih bunu inşaallah yerinde geniş olarak zikredeceğiz.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ KISIM

İSİM, MÜSEMMA VE TESMİYE TERİMLERİNİN MÂNÂSININ İZAHI HAKKINDADIR

İsim ve müsemmâdan bahsedenler çoğalmış, ayrı ayrı yollar tutulmuş ve fırkalardan çoğu haktan sapmıştır. Kimi, ismin, müsemmâ'dan ayni olduğunu, fakat tesmiye'den ayrıldığını söylerken kimi de, ismin, tesmiyenin ayni olup müsemma'dan ayrıldığını ileri sürmektedir. Cedel ve kelâm kolunda mahareti ile tanınmış olan bir üçüncüsü de şöyle diyor: "İsim, müsemma'nın kendisi olabilir: Allah-ü Teâlâ hakkında "O, zat ve mevcuddur!" dememiş gibi. Müsemma'dan başka da olabilir: "O, yaratan ve rızık verendir!" sözümüz gibi. Bu yaratan ve rızık veren isimleri, yaratma ve rızıklandırmaya delâlet etmekledirler ki, bunlar müsemma'dan ayrıdır. Bazen da isim, müsemma'nın ne kendisi ne de başkası olur, Meselâ "O, alim ve kaadir'dir!" dediğimiz vakit, bunlar ilim ve kudrete delâlet ederler ki, sıfâtüllah, zatın ne ayni ne de gayrıdır." Fırkalar arasında baş gösteren bu ihtilafın menşei ikidir:

A - İsmin kendisi tesmiye midir değil midir?

B - İsmin kendisi müsemma mıdır değil midir?

Gerçek şu ki, isim tesmiye de değildir müsemma da değildir. Bu üç kelime, müteradif olmayıp bilâkis mütebayin (birbirine zıd) dır. Bu hususu meydana koymak için bu üç lafızdan her birinin manasını münferit olarak izah etmemiz gerekmektedir ki, ancak bunu müteakip, şu bunun ayni veya gayridir demek mümkün olacaktır. Hakikatleri meydana çıkarma yolu ve metodu işte budur. Bu yoldan ayrılan, başarı kaydetme imkânını aslen

yitirmiş demektir. Tasdiki her ilmin-tasdik veya tekzibe mevzu olabilecek vasıfta olan her hususu kastediyorum lafzı, mevsuf, sıfat ve sıfatın mevsufa nispeti gibi üç unsurdan meydana gelen bir kaziyye olduğunda şüphe yoktur. Birinci merhalede, tarif ve hakikatini tasavvur etmek yolu ile yalnız mevsufu tanımış, sonra tarif ve hakikatini tasavvur etmek yolu ne yalnız mevsufu tanımış, sonra tarif ve hakikatini tasavvur etmek suretiyle yalnız sıfatı tanımış ve sonra da sıfatın mevsufa olan nispetinin mevcut veya menfi olduğunu göz' önüne almış olmak gerekir. Şöyle ki mülkün kadim veya hadis olduğunu bilmek isteyen bir insan, önce mülk lâfzının mânasını sonra kadim ve hadis'in manasını bilmeli ve ancak bundan sonra, mülk için iki vasıftan birini tespit etme cihetini düşünmelidir. Bu yüzdendir ki ismin manasını ayrı olarak bilmek, müsemmanın manasını ayrı olarak bilmek, tesmiyenin manasını ayrı olarak bilmek, ayniyet, hüviyet ile gayriyet terimlerini ayrı ayrı mütalaa ederek manalarını bilmek gerekiyor. Bu sayede ancak neyin, neyin ayni veya gayrı olduğunu tasavvur etmek mümkün olacaktır.

İsmin tarif ve hakikatinin izahı hakkında deriz ki:

Eşyanın aslıda vücudu, zihinlerde vücudu ve dillerde vücudu vardır. Gerçek ve hakiki olan vücud, asıdaki vücuddur. Zihinlerdeki vücudu ise ilmi ve şekli, lisanlardaki vücudu da lafzi ve istidlâlidir. Mesela semanın (göğün) aslında ve zatında bir vücudu vardır, zihinlerimizde ve gönüllerimizde de bir vücudu vardır. Çünkü semanın şekli, gözlerimizde ve dolayısıyla hayalimizde iz bırakmış bulunmaktadır. Semanın yok olduğunu, vücuddan kalktığını farzedelim, onun şekli hayalimizde devamlı olarak yaşayacaktır. İlim diye tabir ettiğimiz şey işte bu sur et ve bu şeklidir. O halde ilim malumun bir örneğidir. Maluma benzeyen ve ona müvazi olan bir örnek. Ve o, aynada görünen şekil ve suret gibidir. Bu suret, dış ve mukabil suretin mümasili ve benzeridir ve ma'lûmun zihinde meydana gelen örneğinden ibarettir.

Sema'nın dildeki varlığına gelince, bu varlık, birtakım seslerden mürekkep bir lafızdan ibarettir. Bu sesler dört parçaya ayrılarak birincisi (sin), ikincisi (mim), üçüncüsü (elif) ve dördüncüsü (hemze) tabir edilmiştir. Şimdi sema sözümüz zihindeki sema'nın bir delili ve zihindeki sema da asıldaki sema'ya mutabık olan bir surettir. Asıldaki vücud olmasa şekil ve suretlerin zihinlerde meydana gelmesine, zihinlerde suret meydana gelmese insanın o sureti duymasına ve insan o sureti duymamış olsa onu lisan1a tabir etmesine imkân yoktur.

Belki geri zekâlı olanlar bunları birbirinden ayırt edemeyecekler. Ne var ki bu vücutların birbirinden farklı oldukları, her birinin kendisine mahsus bir takım özellikleri bulunduğu bir gerçektir.

Meselâ insan, asıldaki vücudu itibariyle uyuyan, uyanan, yaşayan, ölen, gezen, oturan bir varlıktır. Zihinlerdeki vücudu itibariyle de mübtedâ (özne), haber (yüklem), âmm (genel), hâss (özel) cüzi, küllî, kaziye gibi şeylerdir. Dillerdeki vücudu itibariyle ise Arap, Acem, Türk, Zenci, çok harfli, az harfli, isim, fiil, harf ve benzeri şeylerdir ki, bu vücut zamana ve her ülkenin örf ve adetlerine göre değişir; fakat asıldaki ve zihindeki vücut ne zamana nispeten ne de milletlere göre zinhar değişmez. Asıldaki ve zihindeki vücudu şimdilik bir tarafa bırakarak yalnız lâfzi olan vücudu göz önünde tut; çünkü maksadımız bununla ilgilidir.

Lafızlar, eşyanın ayânına (zat ve asıllarına) delalet etmek üzere insan iradesinin özel surette vazettiği' alfabetik harflerden ibarettir. Bu lafızlar, (vaz-ı evvel) ve (vaz-ı sani) olarak kısımlara ayrılırlar. Mesela gök, ağaç, insan ve benzeri lafızlar vaz-ı evveldir. İsim, fiil, harf, emir, nehy, muzari gibi lafızlar vaz-ı sânîdir. Buna, vaz-ı sânî dememizin sebebi, çünkü eşyaya delalet etmek üzere vazedilen lafızlar şöyle kısımlandırılıyor:

a - Lafız, kendisinde değil gayrisinde manaya delâlet ederse o harftir.

b - Kendisinde mânâya delâlet eden lafız da iki kısma ayrılır:

1 - Mânâsının zamanla alâkası olan lafız. Buna fiil denir. Vurdu ve vurur gibi.

2 - Mânâsının zamanla alâkası olmayan lafız. Buna isim denir. Gök ve yer gibi.

Lafızlar, önce, zat ve asıllara delâlet etmek üzere vazedildi ve bunu müteakip, isim, fiil, harf ıstılahları, lafızların kısımlarına delâlet edici olarak vazedildiler. Çünkü lafızların kendileri, vazedildikten sonra zatları ve asılları itibarıyla birer mevcut oldular ve şekilleri zihinlerde tebessüm edince lisan hareketleri ile gösterilmeye hak kazandılar. Bu cihetle lafızların vaz'ının teaddüd ettiği tasavvur ediliyor. Şöyle ki bir isim bir kaç kısma ayrılır ve her kısma ayrı bir isim verilirse bu durumda o isim, üçüncü derecede olmuş olur. Nitekim ismi marife ve nekire olarak ikiye ayırmaktayız ve bundan maksat, bir ismin vaz-ı sânî durumunda olduğunu sana anlatmaktır. Şayet bize "ismin tarifi nedir?" diye sorulursa, "isim, müfred (tek) manâya delâlet etmek üzere vazedilen lafızdır!" diyebilir ve ayni zamanda bu tarife, ismi fiil ve harften ayırt edecek bir kayıt da ekleyebiliriz. Fakat bizim buradaki maksadımız isim için tarif beyan etmek değildir. Sadece isimden, onun üçüncü derecedeki mânâsının murad olduğunu belirtmek istemekteyiz ki, bu, ismin asılda ve zihindeki vücutları değil sadece lisandaki vücududur. "Eğer ismin bir mânâya delâlet etmek üzere vazedilen lafız olduğunu anladınsa; artık bilmelisin ki, mânâ ifade eden her mevzûun bir vazii ve bir vaz'ı ve bir de mevzûunleh'i vardır; mevzûunleh'e müsemma. Vâziin kendisine müsemmi ve vaz'a tesmiye denir, Mesela filan, çocuğuna ad koydu dediğimiz vakit, çocuğuna delalet eden bir lafız vaz'etmiş olmaktadır ve onun bu vazetme hareketine tesmiye

adı verilir. Bazen de tesmiye lafzı, vazedilen ismi anına manasında istimal edilir. Mesela adı Ahmed olan bir şahsa, bir başkasının "ey Ahmed-" diye seslenmesi gibi ki, onun bu çağırmasına da adverme (tesmiye) denir. O halde tesmiye lafzı, ad vermek ile adını anmak arasında müşterektir. Gerçi tesmiyenin ad verme manasındaki istimali adını anma manasındaki istimalinden daha uygun ve elyak ise de iki husus arasında müşterek olduğu inkâr edilemez.

İsim, tesmiye ve müsemma lafızlarını, hareket, tahrik, müteharrik ve muharrik lafızlarının mecrasında mütalâa etmek mümkündür. Bunlar ise muhtelif mânâlara delâlet eden dört ayrı isimdir. Hareket, bir yerden bir yere taşınmaya delâlet eder. Tahrik ise, bu hareketi meydana getirmeye, müharik, hareketin fiiline taharrük de, bir fiilden saadır olmakla beraber kendisinde hareket bulunan şeye delâlet etmektedir. Müteharrik, kendisinde hareket bulunan mahalle delâlet edip fiile delalet etmez. Bu lafızların mefhumları anlaşıldı ise, artık bunlar hakkında, onların birbirinin ayni veya gayri olduğunu söylemenin caiz olup olmadığı düşünülsün. Mevzuu ihata edebilmek için gayriyet ve hüviyetin manasını iyice idrak etmek gerekir.

Hüve hüve (o odur, o onun aynidir)nin, üç çeşit istimali vardır:

1 - Şarap badedir ve gazanfer arslandır sözünde olduğu gibi. Bu istimal, zat itibariyle bir olup eş anlamda iki ismi bulunan ve mefhumları arasında başkalık olmayan her şey için caridir. Sadece harfleri itibariyle değişik olan bu tür insimler müteradif tesmiye edilir.

2 - Saarim kılıç ve mühenned kılıçtır sözünde olduğu gibi. Bu istimal, birinci istimalden farklıdır. Çünkü bu isimlerin mefhumları müteradif değil muhteliftir. Saarim keskin olan kılıca, mühenned de Hind ülkesine mensup kılıca denir. Seyf (kılıç) ise, mutlak olarak istimal edildiği vakit saarim ve muhenned'den

ayrı bir manaya delâlet eder. Oysa müteradif isimlerin sadece harf itibariyle değiştiklerini ve asılları itibariyle kendilerinde ziyadelik veya noksanlık bahis mevzuu olmadığım gördük. Bu tür isimlere mütedâhil demek doğru olur. Nitekim seyf (kılıç), kendilerinde mâna yönünden ziyadelik olmasına rağmen bu üç ismin de mefhumuna dâhildir.

3 - Kar beyaz soğuktur sözünde olduğu gibi ki, beyaz ve soğuğun bir olduğu ve dolayısıyla beyazın soğuğun ayni olduğu iddia edilecektir. Üç vecihden en uzağı budur. Buradaki ayniyet, iki vasıfla vasıflandırılan bir mevzûun vahdeti (tek oluşu)ne racidir ve bunun mânası, bir zatın ayni zamanda beyazlık ve soğuklukla mevsuf olmasından ibarettir.

Hüve hüve sözümüzün, bir vecihden, vahdet ifade eden kesrete delâleti mülahaza edilmelidir. Vahdet olmasaydı hüve hüve demek mümkün olmaz ve kesret olmasaydı gene hüve hüve demek mümkün olmazdı; çünkü bu hüve hüve iki şeyi işaret etmektedir. Sadede dönelim ve diyelim ki:

"Şarap badedir!" sözümüzde olduğu gibi müteradif isimlere kıyas ederek ismin müsemmanın ayni olduğunu iddia edenler mutlak surette yanılmışlardır. Müsemmanın mefhumu başka ismin mefhumu başkadır. Nitekim ismin dâll (delâlet eden) ve müsemmanın medlûl (delâlet olunan) olduğunu açıklamış bulunmaktayız. Sonra isim, lafız olmayabilir. Çünkü isim Arap, Acem ve Türk ismi, yani Acemlerin, Türklerin ve Arapların vazettikleri bir lafızdır. Bu itibarla bazen müsemmâ isme mutabık olmayabilir. İsimden sual edildiği vakit "nedir?" diye sual edilir. Oysa müsemmâdan «kimdir?» diye sual edilmektedir. Meselâ meclise bir şahıs geldiği vakit, "bu şahsın adı nedir?" diye sorulursa bu soruya "onun adı Ahmet'tir!" cevabı verilir. Şayet o şahsın kendisinden, yani zatından sual edilecekse bu durumda "kimdir?" demek gerekir. Kezâ yakışıklı bir Türk'e Hind adı verildiğinde "isim çirkin, müsemma güzel!" diyoruz. Çok harfli veya ağır mahreçli bir isim olursa "isim kaba, müsemmâ nazik!" diyoruz. Bazen

isim mecaz oluyor; fakat müsemmâ mecaz olmuyor. Bazen de uğur sayma kabilinden isim değişiyor; fakat müsemmâ değişmiyor. Bütün bunlar isim ile müsemmânın birbirinden ayrı şeyler olduklarının birer delilidir. Eğer fikrini çalıştıracak olursan bu zikredilenlerden maada, isim ile müsemmâ arasında birçok farklar bulursun. Ne var ki basiret sahibi olana sözün azı da kâfidir. İz'ansız ve idraksiz olanları ise, çok izah daha da çok şaşırtır.

İkinci istimale göre müsemmanın isimden müştak olduğu ve seyf (kılıç) sarim (keskin kılıç)in mefhumuna dahil olduğu gibi müsemmanın da ismin mefhumuna dahil olduğu söylensin. Buna kail olunduğu takdirde tesmiye, müsemmâ, müsemmi ve ismin cümlesinin ayni şey olmaları lazım gelecektir. Çünkü hepsi de isimden müştak (türev) dir ve isme delalet etmektedirler. Bu ise bir mücazefe ve peşin hükümdür. Hareket, tahrik, muharrik ve müteharrikin ayni şey olduklarını iddia etmeye benzer. Bunların hepsi de hareketten müştaktır. Oysa bu iddia doğru değildir. çünkü hareket, mahalle ve fâile ve fil'le delâlet olmaksızın sadece bir yerden bir yere intikale delalet eder. Muharrik, hareketin failine delalet ediyor. Muharrek, mef'ul olmakla beraber hareketin mahalline, müteharrik ise, mef'ul olmaksızın hareketin mahalline delalet ediyor. Tahrik, faile ve mahalle delaleti olmaksızın hareketin fi'line delalet ediyor. Bunlar, birbirinden ayrı gerçeklerdir. Hepsinde de hareketin mevcudiyeti mülahaza edilmekte ise de, hareket, kendi nefsinde ve müstakil olarak anlaşılan bir hakikate sahiptir. Hareketin ta ile nispeti ancak tali derecede anlaşılır. Bu izafet muzâfdan ayrıdır. İzafet, iki şey arasında mütalâa edilir; muzâf ise önce müstakil olarak ve sonra mahalle nisbeti düşünülür. Bu, onun faile olan nisbetinden başkadır. Nitekim hareketin mahalle olan nisbeti ve ihtiyacı zaruri, faile olan nisbeti nazaridir. Bunu söylemekle tasavvursuz iki nisbetin mevcudiyetine hükmü kastediyorum ki, isim bir delalettir; onun medlûlü vardır ve ona müsemmâ denir ve ismin vaz'ı (istimali) ise, bir fail-i muhtarın işidir ve adına tesmiye denir. Sonra bura-

daki tedahul ile seyf (kılıç) ın saarim (keskin kılıç) ve mühenned (hind kılıcı) mefhumlarına dahil oluşu arasında fark vardır. Şöyle ki saarim, bir sıfat ilavesi ile kılıçtır. Mühenned de sıfat ilavesi ile kılıçtır. Seyf işte bu mefhuma dahildir. Oysa müsemma bir sıfat ilavesi ile isim veya tesmiye bir sıfat ilavesi ile isim değildir ve bu tevil burada doğru olamaz.

Üçüncü istimale gelince; sıfatların teaddüdü ile mahallin ittihadı esasına dayanan bu vecih, uzak olmasına rağmen isim ve müsemmâda can olmadığı gibi, isim ve tesmiyede de cari değildir. Ancak bir şeyin hem isim ve hem tesmiye olarak adlandırılmak üzere vazedilmiş olduğuna kail olmak gerekir. Nitekim kar misalinde, olduğu gibi. Kar ise, soğukluk ve beyazlık vasıflarını taşıyan bir manadan ibarettir. Keza durum, "Sıddîk, (Hz. Ebu Bekir), Ebu Kuhafe'nin oğlunun kendisidir!" sözünden de farklıdır. Çünkü bu söz tevil edildiğinde, Sıddîk olarak vasıflandırılan şahsın vilâdet bakımından Ebu Kuhafe'ye mensup olduğu anlaşılır. Bu takdirde hüve hüve (o odur)'nin manâsı, sıfatlar arasında kesin zıddiyet bulunmakla beraber mevzûun ittihadı (bir oluşu) dır. Sıddîk'ın mefhumu başka Ebu Kuhafe'nin oğlu olmanın mefhumu başkadır ve burada yapılması mümkün olan teviller, ne isim ve müsemmâda ne de isim ve tesmiyede, ne hakikat itibariyle ne de mecaz yönünden zinhar cari değildir. Müteradif isimler, "Gazanfer aslanın kendisidir!" sözümüzde olduğu gibi hakikat cümlesindendir. Ancak iki 'lafızdan anlaşılan mana arasında lûgavî bakımdan, herhangi bir farkın olmaması şarttır. Eğer fark varsa bu takdirde bir misal aramak gerekir. Bu, hakikatin bir ve isimlerin çok oluşu cihetine racidir. Hüve hüve (o onun, aynıdır) sözümüzde bir cihetten vahdetin ve diğer cihetten kesretin mevcut olması lazım geliyor. Vecihlerin en iyisi, vahdetin manada ve kesretin ise mücerred lafızda olmasıdır.

Bahsi uzun ve anlaşılması güç olan bu ihtilaf hakkında bu kadar izah kâfidir. Artık isim, tesmiye ve müsemmanın her birinden anlaşılan ve aranan mana bakımından farklı birer lafız olduk-

larını anlamış oldun. Ancak bunlardan her birinin diğerinden farklı olduğu söylenebilir; onun aynı olduğunu söylemeye imkân yoktur. Çünkü gayriyet, hüve hüve (ayniyet)nin mukabilidir.

İsim için, müsemmânın ayni olabilir, gayri olabilir ve ne ayni ne de gayri olabilir diyen üçüncü mezhebe gelince, haktan en uzak olan ve en çok karmaşıklık içinde bulunan fırka budur. Ancak tevile gidilirse durum değişir. Mesela üç kısma ayrılan isimden ismin kendisini değil mefhum ve medlûlünün kastedildiğini söylemek mümkündür. İsmin mefhumu tabii ki ismin gayridir. Çünkü ismin mefhumu, ismin medlûlüdür ki delil başka ve medlul başkadır. Bu itibarla zikredilen bu taksim ismin mefhumuna racidir ve doğrusu da şöyle demektir: İsmin mefhumu müsemmanın zatı ve hakikati ve mahiyeti olabilir. Bunlar İnsan ilim ve beyazlık gibi müştak (türev) olmayan nevi isimleridir. Müştak olan isimler ise müsemmânın hakikatine delâlet etmeyip hakikati müphem (bulanık) olarak bırakır ve sadece müsemmanın bir sıfatına delalet eder. Âlim (bilgin) ve kâtip (yazar) misallerinde olduğu gibi. Sonra insan ilim ve beyazlık gibi müştak olmayan nevi isimlerinden, âlim ve beyaz gibi müsemmada mevcut bir halin vasfına veya yaratıcı ve yazar gibi müsemma için yapılan ve ondan ayrılmayan bir izafete delalet eden iştikaklar yapılır. "O nedir?" sorusuna cevap olarak söylenen isimlerin birinci kısmın tarifi olduğunu söyleyebiliriz. Şöyle ki bayağı bir insanı işaret edip "O kimdir?" demez de "O nedir?" derse, bunun cevabı "İnsandır!" olmalıdır. Şayet "hayvandır!" derse, mahiyetin cevabı olamaz. Zira insanın mahiyetinin mücerred hayvaniyet ile kaim olmadığı aşikârdır. İnsan, akıllı hayvandır. Mücerred olarak hayvan değildir. İnsan, hayvan-ı âkil'e verilen isimdir. İnsan yerine beyaz veya uzun veya âlim veya katip denilse cevap olmaz. Çünkü beyazın mefhumu, beyazlık vasfım taşıyan müphem bir varlıktır ki; mahiyeti bilinmez. Âlimin mefhumu, ilim sahibi müphem bir varlık ve katibin mefhumu, kitabet işini yapan müphem bir varlıktır. Gerçi kâtibin insan olduğu anla-

şılabilir. Fakat bunun anlaşılması lafzın mefhumundan hariç ve onun mefhumuna ilave olan bir takım delil ve hususlar aracılığı iledir.

Keza bir renk işaret edilerek "O nedir?" dendiği vakit, "beyazdır!" cevabı verilir. Eğer bunun yerine bir müştak isim zikrederek "aydınlatıcıdır!" veya "gözün ışığını dağıtıcıdır!" desek cevap değildir. Çünkü "o nedir?" sorumuzdan kastımız zatın hakikat ve mahiyetini öğrenmektir. Aydınlatıcı lafzı aydınlatma hassesine sahip olan müphem bir varlıktır. Dağıtıcı lafzı, dağıtma hassesine sahip olan müphem bir varlıktır. İsimlerin medlûl ve mefhûmları hakkında işte bu taksim doğrudur ve biz bu taksimi şöyle de tabir edebiliriz: İsim, zata da ve zatın gayrine de delalet eder ve onun zatın gayrine delaleti, istimalde müsamaha tarikiyledir. Zatın gayrine delalet eder sözümüz, "O nedir" in cevabında vaki olan mahiyetin gayrini kastetmiş olmaklığımızla tefsir edilmezse cevap doğru olmaz. Âlim, ilim sahibi olan zata delalet etmektedir ki, onun zata delaleti vardır. Âlim lafzı ilim lafzından farklıdır. Âlim, ilim sahibi olan zata, ilim, ise yalnız ilme delalet eder. İmdi isim müsemmanın aynı olabilir iddiasında iki arıza vardır ve bu arızaların giderilmesi gerekmekte dir:

1 - Ya buradaki "isim" yerine "ismin mefhumu" getirilmeli.

2 - Veya "isim", "zatın mahiyeti" ile değiştirilmelidir. Ancak bu takdirde, ismin merhumunun zatın hakikat ve mahiyeti veya hakikat ve mahiyetin gayri olduğu söylenebilir.

"Yaratıcı, müsemmanın gayridir!" sözüne gelince, bu sözden yaratıcı lafzının müsemmanın gayri olduğu kastediliyorsa burada beis yoktur. Esasen lafız başka ve lafzın medlulü başkadır. Fakat bu sözden, yaratıcının ifade ettiği mananın müsemmanın gayri olduğu kastediliyorsa işte bu muhaldir. Çünkü yaratıcı, bir isim ve her ismin mefh'ûmu, o ismin müsemmasıdır. Eğer kendisinden müsemma anlaşılmazsa o müsemmanın ismi değildir. Yaratma, yaratıcının, merhumuna dahil olmakla beraber

yaratıcı, yaratmanın ismi değildir. Kâtip, kitabelin ismi değil, müsemma da tesmiyenin ismi değildir. Yaratıcı, kendisinden yaratma fi'li sadır olan zatın ismidir ve bu itibarla yaratıcının merhumu ayni zamanda zattır. Yalnız zatın hakikati değil, izah bir sıfat sahibi olması yönünden zatın aynidir. Nitekim baba dediğimizde, bu lafızdan, oğ'ulun zatı değil, oğula izafeti yönünden babanın zatı anlaşılır. Sıfatlar, izah ve gayri izah olarak bölümlenir ve zatlar bu sıfatları cemeder.

Eğer yaratıcının bir sıfat olduğu, sıfatın bir, ispattan ibaret bulunduğu, yaratıcı lafzının mazmununda sadece yaratmanın ispatının varlığı, fakat yaratmak yaratıcı demek olmadığından yaratmakta yaratıcının hakiki bir sıfatı bulunmadığı ve ismin müsemmanın gayri olduğu sözünün buradan ileri geldiği iddia edilirse, cevaben deriz ki: İsim, müsemmanın gayridir iddiası çelişiktir. Tıpkı bu; delilin medlulden başkasını gösterip tanıttığım iddia etmeye benzer. Zira müsemma ismin mefhumundan (isimden anlaşılan manadan) ibarettir ki, bu durumda mefhum, müsemmanın gayri ve müsemma, mefhûmun gayri nasıl olur?

Sonra yaratanın, yaratmaktan sıfatı bulunmadığı ve yazarın, yazmaktan gelen bir vasfa sahip olmadığı iddiası da doğru değildir. Yaratanın, yaratmaktan gelen bir sıfat sahibi olduğunun delili çünkü yaratan, bazen bu sıfatla vasıflandırılır ve kimi vakit de bu sıfat kendisinden nefyedilir. İşte izafet de muzafın vasfıdır ve bunda da nefy ve ispat caridir; aynen muzaf olmayan beyazlık gibi.

Ahmed ve Fehmi'yi tanıyan bir insan, Fehmi'nin Ahmed'in oğlu olduğunu öğrendiği vakit, şüphe yok ki, yeni bir şey öğrenmiş oluyor ve bu yeni şey, ya sıfat veya mevsuftur. Mevsufun zatı olmadığına göre sıfat ve binefsihi kaim olmadığına göre de Ahmed'in sıfatıdır. İzafetler muzafların vasıflan kabilindendir; ne var ki bunların mazmunları, iki şey arasında mukayese yolu ile anlaşılır ve bu husus, onları sıfat olma durumundan çıkaramaz. Allah (c.c.)'ın yaratıcı olmakla mevsuf olmadığı söylense bu söz

küfürdür. Nitekim âlim olmakla mevsuf bulunmadığı söylense bu da küfürdür. Bu sözün kailini bu karmaşıklığa düşüren sebep şu ki, izafet, kelamcılar nezdinde arazların cümlesinden sayılmamaktadır. Kelamcılara, "arazın manası nedir?" diye sorulsa, "binefsihi kaim olmayıp bir mahalde mevcut olan nesnedir!" diyecekler ve "İzafet bir mevcut mudur değil midir?" deseniz. "evet, mevcuttur!" demek zorunda kalacaklardır. Çünkü babalığın yokluğunu iddia edemezler; Eğer yok olsaydı, kâinat ta baba diye bir varlık bulunmazdı. Şimdi kelamcılara, babalık demek olan übüvvetin binefsiha kaim olup olmadığı sorulunca, onun binefsiha kaim olmadığını ve bir mahalde mevcut olduğunu itiraf edeceklerdir. Evet, izafet binefsiha kaim olmayıp bir mahal ile kaimdir. Arazın da bir mahal ile kaim olduğunu itiraf etmekle beraber, izafetin bir araz oluşumu dönüp inkâr ediyorlar. Kelamcıların, bazı isimlerin müsemmanın ne ayni ne de gayri olduğu sözüne gelince, bu söz de yanlıştır ve bunun yanlışlığı "âlim" lafzının tefsiri ile izah edilecektir. Şayet Allah-ü Teâlâ hakkında bunun itlâkına şeriatın müsaade etmediği ileri sürülürse, hakkı ve doğruyu açıklamanın bir özel izne mütevakkıf olmadığı söylenebilir ve belki bu hususta şimdi müsamaha vardır. Dikkatimizi ilim ile vasıflandırılan insan üzerinde toplayalım ve diyelim ki: İlim insandan ayrı bir varlık değildir; insan var iken ilim yoktu. İlmin tarifinin insanın tarifinden başka oluşu sebebiyle ilmin insandan ayrı bir varlık olduğu söylenecektir. Fakat tek bir şahıs hakkında "O Âlimdir ve insandır" denildiği vakit, alim insanın ne ayni (kendisi) ne de gayri (başkası) dır; çünkü insan, ilimle mevsuf olan bir varlıktır. Diyeceğiz ki bu hüküm, kâtip ve tâcir hakkında da lazım gelecektir; çünkü bununla mevsuf olan gene insanın kendisidir. Gerçek şu ki, mesele izah ve tafsile muhtaçtır. Şöyle ki, insan lafzının mefhumu, Âlim lafzının mefhumundan başkadır. Zira insan lafzının mefhumu, akıl ve nâtık hayvandır; âlimin mefhumu ise, ilim vasfına sahip olan müphem bir varlıktır. Her iki lafzın kendileri de başka başka ve mefhumları da başka başkadır. İşte bu vecihten birbirinin ayni değillerdir ve onlara hüve

hüve (o onun aynıdır) demek caiz değildir. Fakat başka vecihten ise birbirinin ayı1idirler ve bu vecih ile onlara birbirinin gayrı demek caiz değildir. Açıklayalım: insan ve Âlim olarak vasıflandırılan tek bir zatı göz önüne aldığın vakit, insan tesmiye edilen varlık, âlım olarak. Vasıflandırılan varlığın kendisidir: Nitekim kar tesmiye edilen varlık, soğuk ve ayni zamanda beyaz olmakla vasıflandırılan varlığın kendisidir. İşte bu bakış ve itibarla ilim insanın ayni ve birinci itibarla da gayridir. İtibar yönü bir olup da o onun ayni veya o onun gayri olmaması aklen muhaldir. Nitekim o onun ne ayni ne de gayri olması keyfiyeti de müstahildir. Çünkü gayriyet ve ayniyet, nefy ve ispata tekabül eden karşıt kavramlardır ve aralarında vasıta (orta derece) yoktur. Bu izahı kavrayan kişi, şunu bilecektir ki, zata ilave olarak Allah-ü Teâlâ için kudret ve ilim sıfatlarını ispat eylediği vakit zattan ayrı bir varlık ve ayni zamanda gayriyet için de, iznin varid olmasına mütevakkıf olduğundan lafzan itlak etmemiş (söylememiş) olsa bile bir mana ispat etmektedir. Buna itiraza mecal yoktur. İlmin tarifini zikredince bu tarife Allah-ü Teala'nın ilmi dahil olur; kudreti ve zatı ise dahil değildir. O halde tarifin dışında kalan şey, tarife dahil olan şeyin gayri nasıl olmaz? ve kudretin tarifine ilim dahil olmadığına göre ilmi tarif eden kişinin, "kudretin tarifin dışında kalmasında zarar yoktur; çünkü ben ilmi tarif ediyorum; kudret başka ilim ise başkadır; kudreti ilmin tarifine dahil etmekliğim lazım gelmez. Keza âlim zat da ilmin gayridir ve onu da ilmin tarifine dahil etmekliğim gerekmez!" diyerek özür beyan etmesi niçin caiz olmasın? Tarife girenin, tarife girmeyenden başka olduğuna kâh olanın sözünü tanımayan ve buradaki gayr lafzının itlakı (istimali)ni muhal gören kişi, şüphe yok ki gayr lafzının manasını anlamayanlar gürûhundandır. Bence gayr lafzı, anlaşılmayacak bir mana değildir. Bu lafzın manası aşikârdır. Ne var ki belki o kimse, aklının ve vicdanının kabul etmediği şeyi lisanınla söyleyebiliyor.

Fakat bürhanlı mücadeleden maksat, dilleri avlamak değil akılları avlamaktır ki, neticede hak olan şeyi batınen tanıyıp itiraf edelim. Artık o hakkın lisanen izahı ister yapılmış ve ister yapılmamış olsun.

Eğer ismin müsemmanın ayni olduğunu söyleyenlerin, bu sözü söylemeye, ismin ıstılah ile mânâya delâlet eden lafız olduğunu söylemekten sakınmak için mecbur oldukları, bu takdirde Allah-ü Teâlâ'nın ezelde ismi olmadığına kail olmak gerekeceği, çünkü ezelde lafzın ve lafızın bulunmadığı ve lafzın hadis olduğu ileri sürülürse deriz ki: Bu, bertaraf edilmesi kolay olan zayıf bir gerçektir. Şöyle ki isimlerin manalarının ezelde sabit olduğu ve kendilerinin bulunmadığı söylenir. Çünkü isimler ya Arap veya Acem (Arab'ın gayri) isimleridir ve cümlesi de hadisdir. Zatın manasına veya sıfatına raci olan her isimde bu hüküm caridir. Mesela Kuddüs ismi gibi ki, bu isim, ezelde kudsiyet sıfatı ile mevcuttu ve âlim gibi ki, O, ezelde alim olarak mevcuttu. Nitekim eşyanın, vücutta üç mertebesi bulunduğunu yukarıda izah etmiş bulunmaktayız. Bu mertebelerden biri, eşyanın zat itibariyle olan vücududur ki. Allah-ü Teala'nın zatı ve sıfatı hakkında kadimlik ile mevsuf olan. vücuttur bu. İkincisi, eşyanın zihinlerde olan vücududur ki, bu vücut hadistir; çünkü zihinlerin kendileri de hadistir. Üçüncüsü, eşyanın dillerdeki vücududur ve dillerin hadis olması ile bu vücudun kendisi de hadistir.

Evet, zihinlerde sabit olan eşyadan bilgileri kastediyoruz ki, bu bilgiler, Allah-ü Teâlâ'ya izafe edildiği zaman kadim olurlar. Zira Allah-ü Teâlâ ezelde mevcut ve ilim idi ve kendisinin mevcut ve âlim olduğunu bilirdi. O'nun vücudu, nefsinde olduğu gibi ilminde de sabit bulunuyordu. Kullarına ilham edeceği, onların gerek zihinlerinde ve gerek dillerinde yaratacağı isimler de kendisince malumdu. İşte bu tevile dayanılarak O'nun eze1de isimleri bulunduğunu söylemek caiz alır. Fakat Haalik, Musavvir ve Vehhab gibi, fi'le raci olan isimlere gelince, bazıları,

Allah-ü Teala'nın ezelde haalik olarak vasıflandırıldığını söylerken, kimi de vasıflandırılmaz olduğunu söylemektedir. Oysa bu ihtilaf, bir esasa müstenid değildir. Çünkü Haalik (yaratıcı), iki manada istimal edilir: Biri, ezelde kati olarak sabit ve öbürü ise kati olarak menfi olan manadır ki, bu iki mana üzerinde ihtilaf yersizdir. Nitekim kılıç, kında olduğu zaman da ve boynu keserken de kesici olarak tesmiye edilir. Ne var ki kında bil-kuvve, kesme sırasında ise bil-tül kesicidir. Bardaktaki su da susuzluğu gidericidir: fakat bardakta iken bil-kuvve ve midede iken bil-fiil kandırıcıdır. Bardaktaki suyun kandırıcı olmasının manası ise, o suyun, mideye indiği zaman kandırmayı meydana getiren vasıf ve nitelikte bulunmasından ibarettir ve bu, maiyet (hidrat) sıfatıdır. Kındaki kılıç da kesicidir; yani kesilmeye mahal olacak bir nesne ile buluştuğu zaman kesmeyi meydana getirecek vasıf ve niteliktedir. Bu sıfat ise keskinliktir. Artık kendi nefsinde yeni bir vasfın doğmasına muhtaç değildir. İşte Barî-i Teâlâ'nın ezelde Haalik (yaratıcı) olması, bardaktaki suyun kandırıcı olması manası iledir. Yani yapmayı ve yaratmayı mümkün kılacak sıfat üzere olduğu kastedilmiştir. O, kelimenin ikinci manası ile Haalik (yaratıcı) değildir; yani yaratmak fi'li henüz kendisinden sâdır olmamıştır. Allah-ü Teâlâ'nın gerek ezelde ve gerek ebedde âlim, kuddüs ve sair isimlerinin bulunması da bu mana üzeredir. Bir başkasının, O'nu o isimlerden biri ile tesmiye etmesine veya etmemesine ihtiyaç yoktur. Cedelcilerin çoğu zaman yanılmalarının menşei, müşterek isimlerin manaları arasındaki farkı temyiz edemeyişlerindendir. Bu farklar ayırt edildiği takdirde ihtilaflarının çoğu kalkar.

Eğer Allah-ü Teâlâ'nın, "Siz O'nu bırakıp da kendinizin ve atalarınızın tesmiye ettiğiniz isimlere tapıyorsunuz!"[1] Kavl-i şerifi ileri sürülürse, bilinmektedir ki, onlar, alfabetik harflerden meydana gelen lafızlara değil, müsemmâlara (isimlerin sahiplerine) tapmakta idiler. Ancak bununla istidlal edenin istidlâl yönünün

---

[1] Yusuf Suresi, 40. ayet.

anlaşılması için şöyle demesi gerekir: Onlar, isimlere değil, müsemmâlara ibadet ediyorlardı ve bu takdirde O'nun sözünde, isimlerin müsemmânın gayri olduğuna dair tasrih (açıklama) vardır. Nitekim biri, "Arap, müsemmâlara değil, isimlere tapıyorlardı" demiş olsa, sözü çelişik olur ve fakat "isimlere değil, müsemmalara tapıyorlardı" dese, sözünden anlaşılan 'mana çelişik olmaz. Oysa isimler müsemmâların ayni olmuş olsalardı ikinci sözün birincisinden manaca farklı olmaması gerekirdi.

Ayetin manası hakkında ayni zamanda şöyle de denilir:

Putlara verilen tanrı isimleri, müsemmâsız birer isimden ibaretti. Çünkü müsemma, asılda sabit olan ve lafzın kendisine delâlet ettiği manadır. Putlar, ne asılda sabit ne de zihinlerde malum olan tanrılardır; ancak isimleri dillerde mevcuttur ve bunlar manası olmayan isimlerdir. Hikmetşinas olmayan bir kimse hikmetşinas olarak tesmiye edilir ve kendisi de bundan memnunluk duyarsa, "isim hoşuna gitti!" denir. Zira ismin ardında bir mana mevcut değildir.

İsmin müsemmanın gayri olduğuna dair delil işte budur. Şöyle ki ismi tesmiyeye ve tesmiyeyi de onlara izafe etti ve tesmiyeyi onların fi'li kılarak, "tesmiye ettiğiniz isimler" buyurdu ki, onların fiil ve tesmiyeleriyle meydana gelen isimler demektir. Yoksa putların şahısları, onların tesmiyeleriyle hadis olmuş değillerdir.

Şayet Allah(c.c.)'ın, "Rabbinin o yüce adını tesbih (ve tenzih) et!"[2] buyurduğu ve tenzih edilenin gerçekte isim olmayıp zat olduğu ileri sürülürse cevaben deriz ki: Burada isim, sıfat olmak tarikiyle ziyadedir ve bu istimal, Arap lisanında caridir. Nitekim Allah(c.c.)'ın, "Hiç bir şey O'nun misli gibi değildir"[3] kavl-i şerifi"ne benzer. Bu ayete dayanarak burada Allah-ü Teâlâ

[2] El'Â'lâ Süresi, 1. âyet.
[3] Eş'Şûra Süresi, 11. ayet.

için misil ispat edildiğini söylemek caiz olmaz. Çünkü teşbih edatı olan (ve "gibi" manasına gelen) kâf ziyadedir. Ayni zamanda müsemmâyı iclâl ve tazim olarak ismin müsemmadan kinaye olduğunu söylemek de yerinde olur. Nitekim yüksek rütbeli kişiler hakkında cenab ve hazret tabirlerini kullanarak cenablarına veya hazretlerine selam olsun derler. Bundan murad, selamın o şahsın üzerine olmasıdır. Fakat iclâl ve tazim kabilinden kendisi zikredilmeyerek yüksek rütbeli oluşuna delalet eden bir husus kinaye tarikiyle zikredilmiştir. Sonra, isim, her ne kadar müsemmânın gayri ise de müsemmâ ile ilgili ve ona mutabıktır. Bu gibi hususların, lûgaviyatta basiret sahibi olanların gözünden kaçmaması gerekir.

Hem de kaçmamalıdır. Çünkü ismin müsemmanın gayri olduğuna kail olanlar, "En güzel isimler Allah'ındır."[4] ayet-i kerimesi ve "Allah-ü Teâlâ'nın doksan dokuz ismi vardır; yüzden bir eksik; her kim, o isimleri ta'dad ederse behemehal cennete girer!"[5] hadis-i şerifi ile istidlal etmekte ve şöyle demektedirler: isim, müsemmânın ayni olsaydı doksan dokuz müsemmâ bulunması gerekirdi; bu ise müsemma bir olduğundan muhaldir. Ötekiler de, burada ismin müsemmanın gayri olduğunu itiraf etmek zorunda kalarak, ismin müsemmâ manasında değil de tesmiye manasında varid olduğuna ihtimal veriyorlar. Nitekim berikiler de, ismin, asılda müsemmânın gayri olmakla beraber bazen müsemmâ manasında geldiğini teslim ediyor ve "Rabbinin o yüce adını tesbih (ve tenzih) et!"[6] ayetini bu manada tahric ediyorlar. Mamafi her iki grubun da istidlal ve cevapları düzgün değildir. "Rabb'ının Yüce ismini tenzih eyle!" ayet-i kerimesi hakkındaki görüşlere dair lehte ve aleyhte ne varsa zikretmiş bulunuyoruz. Ancak bu istidlâl ve o onların bu istidlâl hakkındaki isim veya müsemmanın bir olduğuna ve buradaki

---

[4] El'Â'raf Süresi, 180. ayet.

[5] Buharî ve Müslim'de Ebu Hüreyre'den rivayet edilmiştir.

[6] El'Â'lâ Süresi, 1. ayet.

isimden sadece tesmiyenin kastedildiğine dair cevapları iki yöndedir:

1 - İsmin müsemmânın kendisi olduğunu söyleyen, burada müsemmanın doksan dokuz olduğunu söylemekten aciz değildir. Çünkü bu sözün sahibine göre müsemmâdan murad, ismin mefhumu (isimden anlaşılan mana) dır. Nitekim Âlim isminin mefhumu Kadir o isminin mefhumundan başkadır. Kuddûs, Haalik ve sair isimler de böyle. Her ismin kendine mahsus bir mana ve mefhumu vardır. Neticede tekbir zatın vasfına raci olmaları durumu değiştirmez. Sonra bu kavlin sahibi, ismin mana olduğunu söylemek durumundadır ve esma-i hüsnâdan maâniyi hüsnâ murad edildiğini söyleyebilir. Zira müsemmalar, çaresiz kendisinde kesret bulunan manalardan ibarettir.

2 - Buradaki isimden tesmiyenin murad olduğu sözü ve iddiası yanlıştır. Tesmiyenin manasının, bir şeyin ismini anmak veya onu vasfetmek olduğunu, açıklamış bulunmaktayız. İsim bir olsa da tesmiye, isim alanların çok olması ile çoğalır ve teaddüd eder. Nitekim zikir ve ilim, zakir ve âlimlerin çokluğu ile çoğalmaktadır; oysa mezkûr ve malum olan birdir. Bu itibarla tesmiyedeki çokluk isimlerin kesret ve teaddüdünü gerektirmez; çünkü tesmiye müsemmi (isim veren)lerin fi'line racidir; hâlbuki burada isimlerden tesmiyeler murad edilmektedir. İsimler ise, muhtelif manalara delalet etmek üzere vaz'edilen lafızlardan ibarettir. Artık ister isim müsemmamın ayni ve ister gayridir denilsin boş ve manasız tevillere kaçmak yersizdir. Mesele, büyük bir ehemmiyeti haiz olmadığından bu miktar izahat ile yetiniyoruz ve sözü uzatmaya da değmez. Ne var ki, bu gibi bahisleri tanıma yolunu öğretmek için bu kadar izaha lüzum gördük. Ta ki daha önemli meselelerde bu yoldan istifade edilsin. Şunu da kaydedelim ki, bu mesele üzerindeki çalışmalar, manalardan ziyade lafızlarla ilgilidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ KISIM

BU KISIM, MÂNÂCA BİRBİRİNE YAKIN OLAN İSİMLERİN İZAHI HAKKINDADIR.

İsimlerin müteradif olmasının caiz olup olmadığı veya mefhûmlarının mutlak surette değişik olması gerektiği izah edilecektir.

Deriz ki: Bu isimlerin şerh ve izahını yapanlar bu hususa temas etmemişlerdir ve onlar, Kebir ve Azim, Kaadir ve Muktedir, Haalik ve Bari gibi iki ismin tek bir manaya delalet etmesini de uzak görmemektedirler. Oysa ben, doksan dokuz isimden hangileri arasında olursa olsun, bunu cidden uzak bulmaktayım. Şöyle ki isim, hadleri için değil, manalan için aranır. Müteradif (eş anlamdaki) isimlerin sadece harfleri değişir. Kaldı ki bu isimlerin değeri taşıdıkları manalardadır. Mana olmayınca lafızlardan ibaret kalırlar. Bin isim ile gösterilen mana bir isim ile gösterilen manadan üstün değildir. Bu itibarla bu muayyen sayıdaki isimlerin, manası bir olan lafızların tekrarlanması ile tamamlandığı keyfiyeti akla yakın değildir ve uygun olan, her lafzın altında özel bir mananın bulunmasıdır. Birbirine yakın iki lafız gördüğümüz vakit burada çaresiz iki durumla karşılaşacağız;

A - O iki isimden birinin doksan dokuz ismin dışında olduğunun açıklanmamış olması. Ehad ve Vahid isimleri gibi. Ebu Hüreyre (R.A.)'den gelen meşhur rivayetlerin birinde Vahid, öbüründe Vahid yerine Ehad gelmiştir. Bu durumda doksan dokuz sayısını, tekmil eden isim, ya Vahid veya Ehad lafzı ile ifade edilen tevhid manası olur. Fakat bu iki ismin, manaca bir oldukları halde sayıyı doldurma bakımından iki isim yerine kaim olmaları bence cidden uzaktır.

B - İki lafızdan birinin, diğerinde olmayan bir delalet taşıdığını ileri sürerek birinin diğerine karşı bir meziyetini izhar etmek için fuzuli zahmete katlanacağız. Gafir, Gafur ve Gaffar isimlerinin. varid olmasını buna misal gösterebiliriz. Şöyle ki bunları üç isim saymak uzak bir görüş değildir. Çünkü. Gafir, sadece mağfiretin aslına delâlet eder. Gafir, günahların çokluğuna izafetle mağfiretin çokluğuna delalet eder; hatta suç ve günahlardan yalnız bir çeşidini affedene Gafûr denmez. Gaffar ise, tekerrür yolu ile günah bağışlamanın çokluğuna delalet eder; yani günahları tekrar tekrar bağışlayan demektir. Hatta bütün günahları birinci defada bağışlayan, fakat tekrar günah işleyeni bağışlamayana Gaffar ismi verilmez Gani ve Melik isimleri de böyledir. Gani, hiçbir şeye muhtaç olmayan demektir. Melik de hiç bir şeye muhtaç değildir, her şey ona muhtaçtır. Bu durumda Melik, Gani isminin manasını ve ayni zamanda ziyade bir mana taşımaktadır. Âlim ve Habir isimleri de böyledir. Âlim, ilme delalet eden bir isimdir. Habir ise, batınî mesaile dair malumatlı olduğuna delalet eder. İşte isimler arasındaki bu miktar başkalık, onları müteradif olmaktan çıkarır ve bu isimler, leys ve esed cinsinden değil seyf, mühenned ve saarim cinsinden olurlar. Şayet birbirine yakın olan bu isimlerin bir kısmında bu iki yoldan birini takip etmemiz mümkün olmuyorsa; hangi yönden birbirinden ayrıldıklarını tayin edemezsek bile, iki lafzın manaları arasında behemehal başkalık bulunduğuna itikad etmemiz gerekir. Meselâ Azim ve Kebir isimleri gibi. Allah-ü Teâlâ hakkında bu iki lafzın mAna1anmn hangi yönden birbirinden farklı olduğunu tayin ve tespit etmek güçtür. Fakat buna rağmen asılda birbirinden farklı olduklarında şüphe etmeyiz. Nitekim Allah-ü Teala, bir hadis-i kudsi'de "Kibriyâ ridâ (atkı)m ve azamet izar (peştemal) ımdır..." buyurmak suretiyle iki kelime arasında başkalığa delalet eden bir ayrım yapmıştır. Her ne kadar ridâ ve izar, insanin ziyneti ve süsü ise de, ridâ izardan daha şereflidir. Ayni zamanda namazın anahtarı "Allah-ü Ekber"dir ki, büyük hukukçuların nezdinde "Allah-ü A'zam" onun yerini tutmamaktadır. Nitekim Arap,

istimalde iki lafzı birbirinden ayırmaktadır. Şöyle ki Azim'in kullanılmadığı yerde Kebir'i kullanmıştır. Eğer müteradif olsalardı her makamda birbiri ardınca gelirlerdi. Mesela Arap, falandan yaş bakımından daha büyük olduğunu anlatmak isterse burada "ekber" tabirini kullanır, "a'zam" tabirini kullanmaz. Keza Cem de, Kebir ve Azim'den ayrı bir isimdir. Celal, şeref sıfatlarını gösterir ve bu yüzden de, yaş bakımından gelen büyüklük ifade edilirken "ekber"in yerinde kullanılmaz; yani "ecell" denmez. Ayni zamanda "at insandan büyüktür" manası ifade edilirken burada "a'zam" tabiri kullanılır; fakat "ecel" tabiri kullanılmaz. Bütün bu isimler, manaca birbirine yakın oldukları halde müteradif değillerdir.

Her şeye rağmen doksan dokuza dahil olan isimlerin mahza müteradif (eş anlamda) olmaları uzaktır. Çünkü isimler, harfleri ve mahreçleri için değil, ancak mefhumları ve manaları için aranırlar. İşte bu, itikad edilmesi gereken bir asıldır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÜÇÜNCÜ KISIM

BU KISIM, MUHTELİF MÂNÂLARI BULUNAN VE BU MUHTELİF MÂNÂLARA İZAFETLE MÜŞTEREK OLAN İSİM HAKKINDADIR.

Mesela mü'min kelimesi gibi. Bununla bazen tasdik murad edilir ve bazen de bu kelime güven manasına gelen "emn" den müştak (türev) olur ki, bu durumda emniyet ve eman ifade, eder. O halde umum ifade eden bir ismi müsemmalarına hamletme kabilinden olarak, bu müşterek ismi her iki mânâya hamletmek caiz midir? Nitekim Âlim ismi, gayb ve şehadet ilmine, zahir ve batın ilmine ve sair bilgilere hamledilmektedir.

Müşterek isim, lûgat bakımından ele alındığı takdirde, umumun hamli kabilinden onu bütün müsemmalarına hamletmek uzaktır. Zira Arap, adam dediği zaman adamlardan her birini kasteder. Umum budur. Fakat "ayn" lafzını kullandığı, zaman, güneş, dinar, kefe, pınar ve güzel hayvan gözü gibi ayn lafzının müşterek olduğu bütün manalan kastetmez. Ancak ayn lafzını, bu manalardan birini kastederek kullanır ve onu karine ile ayırt eder.

Şafii (Rahimehullah) usûlde şöyle dediği rivayet ediliyor: "Müşterek isim bütün müsemmalarına hamledilir. Nitekim Âlim, mutlak olarak geldiğinde ilme hamledilir. Tahsise delalet eden karine bulunmadıkça hüküm böyledir." Şafii'nin bu sözü söylediği doğru ise, bu söz, hakikatten uzaktır. Hatta ayn (göz) lafzının lûgat manası, tayine delalet eden bir karine bulununcaya kadar müphemdir. Ta'mime gelince, bu mevzuda şer'in istimali lisanın istimaline muhalif olabilir ve bu durumlarda şer'in isimler hakkındaki izah ve beyanına müracaat etmek gereklidir. Her bir isim için yalnız yakın bulduğumuz manayı zikreder ve diğerlerinin üzerinden geçeriz. Ancak şer'in tasarrufu altına giren

lafızlarda durum değişiktir. Bütün manalarının kastedilmesi için lafzın mutlak olarak istimali, şerin vaz-u tasarrufatından olabilir. Bu takdirde mümin ismi, şer'in istimali ile tasdik eden manasında olduğu gibi güven manasını da ifade eder. Ve onun bu; manayı ifade etmesi, vaz-ı lûgavi kabilinden olmayıp vaz-ı şer'i kabilinden olur. Nitekim namaz ve oruç isimleri de, şer'in tasarrufuna muhtas olan ve lûgavi istimalin dışında bir takım manalarda istimal edilen lafızlardır. Bir lafzın, şer'in tasarrufuna mevzu olduğu delil ile bilinirse mesele kalmaz. Fakat şer'in, bu lafızda lûgavi istimali değiştirdiğine dair bir delalet bulunmazsa, bu takdirde, ben, o lafzın değişmemiş olduğunu tercih ederim. Oysa Allah-ü Tealâ'nın isimlerinden birinin bir kaç manaya ihtimali olur ve akıl o manalardan hiç birini muhal görmezse umum tarikiyle o lafzın bütün, manalara hamledilmesi görüşünde olan musannifler vardır ve bu hususta aşırı gitmişlerdir. Evet, aralarındaki ihtilafı, izafi kılacak derecede birbirine yakın manalar taşıyan ve dolayısıyla umuma müşabeheti kuvvetli olan isimde ta'mim evladır. Meselâ Selâm ismi gibi. Bu isimden murad edilen mananın, O'nun ayb ve noksanlardan selâmeti olduğu muhtemel ve ayni zamanda bu isimle ve ondan umarak halkın selametinin kastedilmiş olması muhtemeldir. Bu ve buna benzer isimler, umuma daha çok yakındır. Şayet ta'mimi önleme ciheti daha ağır basmakta ise, bu durumda bazı manaların tayini ancak içtihad ile olur ki, bu takdirde bir müçtehidi manalardan birini tayin etmeye sevkeden sebepler şunlar olabilir:

A - Mânâlardan birinin daha layık olması. Mü'min ismi gibi. Bu ismin burada emân ve emniyet verici olarak tayin edilmesi, şüphesiz Allah (c.c.) hakkında methe, tasdik manasından daha layıktır. Allah'tan başkası hakkında olursa o zaman tasdik mânâsı daha layık olur. Herkese Allah'a iman edip O'nun kelamını tasdik etmesi vaciptir ve O'nun rütbesi, tasdik edenin rütbesinin şüphesiz üstündedir.

B - İki manadan birinin tesadüf'e (eş anlamda olma durumuna) yol açmaması. Müheymin isminin gayri müteradif bir manaya hamli gibi. Çünkü bu ismin mefhumu, Rakîb isminin mefhûmunun üstündedir ve Rakîb ismi (esma-i hüsna meyanında) varid olmuştur. Nitekim teradüf'ün esma-i hüsna arasında uzak olduğunu açıklamış bulunuyoruz.

C - Meşhur olması sebebiyle iki manadan birinin daha kolay tanınması veya övgü ve olgunluğa delaletinin daha üstün olması. İsim1erin beyan ve izahında bu ve buna benzer hususlara itim ad etmemiz gerekir. Şöyle ki, her isim için yakın bulduğumuz manayı zikredecek ve öbür mana1ara temas etmeden geçeceğiz. Ancak Öbür manayı, derece bakımından zikrettiğimiz manaya yakın bulursak veya birçok muhtelif kavillere mevzu olması sebebiyle zikredeceğiz; müşterek lafızların ta'mim edilmesi görüşünde olmamak ve bunda herhangi bir faide görmemekle beraber.

BİRİNCİ BÖLÜM

DÖRDÜNCÜ KISMI

BU KISIM, ALLAH-Ü TEÂLÂ'NIN AHLAKI İLE AHLAKLANMAK, O'NUN SIFAT VE İSİMLERİNİN MÂNÂLARI İLE İMKÂN NİSBETINDE NEFSİ TEZYİNETMEK SAHASINDA KULUN KEMÂL VE SAADETİNİN BEYANI HAKKINDADIR.

Her kimin Esma-i Hüsnâ'dan nasibi, sadece lafızlarını işitmek, lügat bakımından tefsir ve vaz'ını bilmek ve manasının Allah-ü Teâlâ hakkında sabit olduğuna kalbi ile inanmaktan ibaret kalırsa, şüphesiz o insan talihsizdir ve derecesi düşüktür, Halk arasında övünecek bir şeye sahip olduğu söylenemez. Çünkü lafızları işitmek, sesleri işitmeye yarayan kulak vasıtasının selametine bağlıdır ki, bu meziyet hayvanda bile mevcuttur. Lafızların mana ve istimalini anlama keyfiyetine gelince, bu, Arap lisanına vakıf olmaya bağlıdır ki, bir lügatçi ve hatta geri zekalı bir bedevi bile bu mertebeyi onunla paylaşır. Bir lafzın manası Allah-ü Teâlâ hakkında sabit olduğunu keşifsiz olarak itikad etme keyfiyetine gelince bu lafızların manalarını anlayıp onları tasdik etmekten üstün bir maharet gerektirmez. Avamdan biri ve hatta bir çocuk bile bu mertebeyi onunla paylaşır. Sözü anlamaya başladıktan sonra bu manalar çocuğa telkin edilirse kabul ve telakki eder, kalbi ile inanır ve gönlünü kesin olarak o manalara bağlar. Alimlerin ekserisinin mertebesi de işte budur. Tabii ki onlar, bu üç mertebede kendilerine ortak olanlardan daha üstündürler. Fakat bu, olgunluğun zirvesine nazaran apaçık bir naksıyettir. Zira ebrar (iyiler) in hasenatı mukarrabin (ermişler) in seyyiatıdır.

Nitekim ermişlerin Esma-i hüsnâdan nasibi üçtür:

a - Bu manâları mükaşefe ve müşahede yolu ile bilirler. Bu manaların hakikatleri, kendisinde hata ihtimali bulunmayan bir bürhanla onlara açıklanır. Allah-ü Teâlâ'nın bu manalarla muttasıf

olduğunu keşif yolu ile bilirler ki, bu keşif, vuzuh ve açıklık bakımından insanda batıni sıfatları sebebiyle hasıl olan yakin mesabesindedir. Maddi ihsas ile değil, ancak batıni müşahede ile idrak edilir. Bu çeşit imanla baba ve öğretmenlerden taklit yolu ile alınıp kesin olarak gönül bağlanan "itikad arasındaki fark cidden büyüktür. İsterse bu taklidi itikad, ilm-i kelam'a dair bir takım cedeli delillere dayalı olsun.

b - Keşif tarikiyle erdikleri celal sıfatlarım çok büyük bulurlar; mekan bakımından değil, sıfat bakımından Hakk'a; daha yakın olmak için imkanları nisbetinde o sıfatları takınmaya çalışırlar. O sıfatlara bürünmeleri neticesinde kendileri için Allah-ü Teâlâ, nezdinde melaike-i mukarrabîn'e benzerlik hasıl olur. Gönül, bir sıfatın büyüklük ve cazibeliği ile dolduktan sonra artık o sıfata karşı sürükleyici bir arzu duymaması, o celal ve cemal'e aşık olmaması, nefsini o sıfat ile tezyin hususunda titizlik göstermemesi tasavvur edilemez. O sıfatın kemaline ermek mümkün olmasa bile mümkün olduğu kadarına ulaşmak arzusu onu harekete geçirir. Bu arzu herkeste vardır. Ancak iki şey onu önler. Ya bilinen vasim, cehil ve kemal vasıflarından olduğuna dair marifet ve ykinin zayıf oluşu veya gönlün başka bir arzu ile dolu ve o arzunun içine gömülü olması. Talebe, hocasının ilimdeki kemalini müşahede ettiği vakit ona benzemeye ve iktida etmeye kendisini sevkeden şiddetli bir arzu belirir. Fakat o talebenin gönlü açlık duygusu ile dolu ise iç alemini kaplayan yemek arzusu, ilim arzusunun harekete geçmesini önleyebilir. Bu itibarla Allah-ü Teâlâ'nın sıfatlarını mütalaa eden kişinin kalbi, masivadan tamamen arınmış olmalıdır. Çünkü marifet arzunun tohumudur; nefsani duygulardan boş olan bir kalbe rastlayınca derhal yeşerir ve eğer kalb, bu duygulardan hali olmazsa tohum da başarılı olamaz.

c - O sıfatlardan mümkün olanı elde etmeye, onunla ahlâklanmaya, onun güzellikleri ile nefsini tezyin etmeye çalışırlar. Kul böylece Rabbani, yani Rabb Teâlâ Hazretlerine yakın ve

melaikeden meydana gelen mele-i a'lâya refik olur. Nitekim onlar yakınlık bisatı (yaygısı) dırlar. Her kim onların sıfatlarından bir benzeyiş kaparsa onları Hak Teala Hazretlerine yaklaştıran sıfatlarından ne miktar elde etmiş ise o miktar yakınlık kazanmış olur.

Hak Teâlâ Hazretlerine sıfat yönünden yaklaşmanın kapalı bir manâ olduğunu ve kalplerin bu hususu kabul ve tasdikten istinkâf etmeye meyyal bulunduklarını ileri sürerek "meseleyi, inkarcıların inkar gücünü kıracak şekilde vuzüha kavuştur; meselenin hakikati izah edilmedikçe birçoklarının bu meyandaki tutumları inkara yakındır" dersen, cevaben derim ki:

Sen ve sarıklı cahiller mertebesinin biraz ilerisinde olan da bilir ki; varlıklar, kamil ve nakıs varlıklar olarak ikiye ayrılır. Kamil, kemal dereceleri her ne kadar mütefavit (birbirinden farklı) olursa olsun, nakısdan daha üstündür. Kemilin müntehâ (en son mertebe)si Bir'e mahsustur; hatta mutlak kemal sahibi ancak O'dur. Diğer varlıklar mutlak kemal sahibi değillerdir. Her biri, izafet sebebiyle değişen kemâlâta sahiptir. Onların ekmel (en kamil) 'i, mutlak kemal sahibine en yakın olanlarıdır. Mekan ve mesafe yakınlığını değil, rütbe ve derece yakınlığını kastediyorum. Sonra varlıklar, canlı ve cansız olarak da ikiye ayrılır. Biliyorsun ki, canlı cansızdan daha üstün ve daha kamildir ve canlıların dereceleri üçtür: Meleklerin derecesi. İnsanların derecesi ve hayvanların derecesi. Hayvanların, sayesinde üstünlük kazandıkları, hayat (canlılık) daki dereceleri en geridedir; çünkü canlı demek idrakli ve faal demektir. Hayvanın idrakinde noksanlık ve fi'linde de noksanlık' vardır. İdrakindeki noksanlık, onun idrakinin sadece duygulara münhasır oluşundan ileri gelmektedir. Duyguların idraki ise kaasırdır. Çünkü eşyayı ancak el değdirmek veya yakınında olmak suretiyle idrak eder. Şayet elle tutma veya yakın1ık olmazsa duygu işlemez. Nitekim elle tutma ve tatma duygulan değmeye muhtaç görme, işitme ve koklama duygulan da yakınlığa muhtaçtır. Kendisinde temas ve yakınlık tasavvur edil-

meyen bir varlık olursa, duygu, bu durumda o varlığı idrak edemez. Hayvanın fi'lindeki noksanlık ise, şehvet (istek) ve öfkenin iktizasına münhasır oluşundan ileri geliyor. Bir hayvanı istek ve öfkeden başka harekete geçiren bir amil yoktur. Hayvanın aklı yoktur ki, onu istek ve öfkenin icaplarına muhalif (aykırı) olan işlere çağırsın.

Meleklere gelince, onların derecesi en yüksek derecedir. Çünkü melekler, idraki yakınlık ve uzaklığın tesiri altında bulunmayan varlıklardır. Hatta onların idraki, kendisinde yakınlık ve uzaklık tasavvur edilenlere münhasır değildir. Çünkü yakınlık ve uzaklık ancak cisimler üzerinde tasavvur edilir. Cisimler, mevcudatın en değersiz kısımlarıdır. Aynı zamanda melek, şehvet ve öfkeden münezzehtir. Onların fiilleri şehvet ve öfke icabı, değildir. Fiil ve amelleri, şehvet ve öfkeden yüce bir gayeye dayanır. Bu gaye, Allah-ü Teâlâ'ya yakın olma isteğidir.

İnsan ise, iki derece arasında orta mertebede bulunmaktadır. Sanki' insan, hayvaniyet ve melekiye'tten mürekkeb (terkib edilmiş) bir varlıktır. Başlangıçta (çocuklukta) hayvaniyet ciheti daha galiptir. Çünkü önceleri yürümek ve kımıldamak suretiyle mahsus (duyulan)'a yaklaşıldığı zaman ancak idrak edebilen duygulardan başka bir idrake sahip değildir. Beden hareketine muhtaç olmaksızın ve eşyayı idrak etmek için temas ve yakınlık aramaksızın göklerin ve yeryüzünün alemlerine, hatta mekanda yakınlık ve uzaklıktan münezzeh olan hususların idrakine nüfuz eden aklın nuru ile aydınlanıncaya kadar bu durum devam eder. Ayni zamanda önceleri onun varlığına hakim olan şey, şehvet ve öfkesidir. Kendisinde olgunluk arama isteği sonuç ve akıbet düşüncesi, şehvet ve öfkenin icaplarına karşı isyan belirinceye kadar bu iki unsurun tesiri altında kalır. Şayet şehvet ve öfkesini yener, onlara, malik olur ve onlar, kendisini kumanda' ve idare edecek güçte olmazlarsa, bu bakımdan meleklerden bir benzeyiş almış olacaktır. Keza, nefsini hayâlât ve mahsusattan keser, hiç bir his ve hayalin erişemeyeceği hu-

susların idraki ile ünsiyet peyda ederse, meleklerden bir benzeyiş daha almış olacaktır. Çünkü hayatın hususiyeti idrak ve akıldır. Noksanlık, itidal ve kemal bu iki şeye racidir. Bu iki hususiyette ne derece meleklere uyarsa: o nispette hayvaniyetten uzak ve melekiyete yakın olur. Melek ise Allah'a yakındır. O halde yakına yakın olanında yakın olması gerekir.

Diyeceksin ki, bu sözden anlaşılan zahir mana kul ile Hak Teâlâ Hazretleri arasında benzerlik bulunduğunu gösterir. Çünkü kul, Allah'ın ahlakı ile ahlâklandığı vakit O'na müşabih (benzeyen) olur. Oysa şer'an ve aklen bilinmektedir ki, Allah'ın eşi ve benzeri yoktur. Allah hiç bir şeye benzemez ve hiç bir şey de O'na benzemez. Buna cevaben derim ki:

Allah-ü Teâlâ hakkında menfi olan mümaseletin manasını her ne şekilde anlarsan anla, O'nun eşi ve benzeri bulunmadığını bileceksin, Şöyle ki herhangi bir vasıfta ortak olmanın mümaseleti gerektireceği zannedilmemelidir. Birbirine benzemeyen ve birbirinden son derece uzak olan iki zıddın birçok sıfatlarda ortak oldukları görülmektedir. Nitekim siyah, araz olma, renk olma, gözle görünme ve diğer bazı hususlarda beyaza ortak olmuştur. Bu durumda bir kimse "Allah-ü Teâlâ mahalle muhtaç olmayan mevcuttur ve o, Semi, Basir, Alim, Mürid, Mütekellim, Hayy, Kadir ve Fail'dir" der ve insal1m da böyle olduğunu söylerse, onu müşebbihe fırkasından mı görecek ve misil ispat ettiğine mi hüküm vereceksin? Heyhat.. Durum zannettiğin gibi değildir. Eğer böyle olsaydı bütün insanların müşebbihe olmaları gerekirdi: Çünkü en azından vücud sıfatında müşareket vardır. Vücud ise müşabeheti, hatta nev'iyet ve mahiyette müşareketten ibaret olan mümaseleti andırıcıdır. At, zeyreklikte her ne kadar üstün olsa da insana örnek olamaz. Çünkü at, nev'iyette insandan ayrılmaktadır ve yalnız zeyreklikte ona benzemektedir ki bu zeyreklik, insanın zatiyetini teşkil eden mahiyetten hariç bit arizdir. Tanrılık hususiyeti ise, bizatihi Vacibülvücud olup var olması mümkün olan her şey'i muntazam ve

1-BENZEYİŞ 2-ORTAKLIK

mükemmel şekilde yaratan bir varlık olmasıdır. Bu hususiyette orta1dık ve ortaklıktan hasıl olan mümaselet elbetteki tasavvur edilemez, Kulun rahim, sabır ve şekûr olması mümaseleti gerektirmez. Nitekim semi, basir, alim, kaadir, hayy ve fail oluşu mumaseleti gerektirmiyor. Hatta diyebilirim ki, tanrılık hususiyetini ancak Allah-ü Teâlâ ve O'nun eşi ve benzeri olan bilir. Fakat O'nun eşi ve benzeri olmadığına göre O'ndan başkası zinhar bilemez. Bu sebeple "Allah'ı ancak Allah-ü Teâlâ bilir!" diyen Cüneyd (Rahimehullah) hakikati ifade etmiştir. Nitekim en üstün kuluna bile bir isim vererek o ismi arada perde kılmıştır; Allah'tan başkası bilmez. Zinnûn ölüm yatağında iken kendisine "ne arzu edersin?" diye soruldu. Cevaben "bir lahza bile olsa ölmeden evvel O'nu tanımayı" dedi. Bu söz şimdi bir, takım zayıfların kalplerini karıştırmakta ve bu nevi sözleri anlayacak kudrette olmadıklarından inkar ve tevile gitmektedirler. Halbuki "Allah'ı çok iyi bilirim" diyen de bence sözünde doğrudur ve "Allah'ı bilemem" diyen de sözünde doğrudur.

Bilindiği üzere nefy ve ispat, ikisi birden bir arada sıdka hamledilemez; ancak sıdk ve kezibi paylaşırlar. Yani nefy doğru olursa ispat yalan ve ispat doğru olursa nefy yalan olur. Fakat sözün vechi değişirse sıdk bir iki kısımda tasavvur edilir. Şöyle ki, "Ebu Bekir Es-Sıddîk'ı tanır mısın?" sorusu iki kişiye sorulsa ve onlardan biri, "Ebu Bekir Es-Sıddîk, bilinmeyecek ve tanınmayacak bir şahsiyet midir? Büyüklüğü, şöhreti ve adının her tarafa yayılmış olması yanında, dünyada onu tanımayan kimse tasavvur edemem, minberlerde sözü geçer, camilerde adı anılır, övgü ve meziyetleri bütün dillerde söylenir" diye cevap verse, öbürü de, "ben kimim ki Sıddîk'ı tanıyabileyim! Heyhat, heyhat! Sıddîk'ı ancak kendisi gibi veya daha, üstün olan tanır; onu tanıdığımı nasıl iddia edebilir veya onu tanımaya nasıl göz dikerim; ben gibiler, onun adını ve vasfını işitirler ki, onu tanıdıklarını iddia etmeye hak1an yok'tur" dese her ikisi' de doğruyu söylemiş

olmaktadırlar. Ne var ki, bu ikinci sözün vechi başkadır ve o tazim ve ihtirama daha layıktır.

İşte Allah'ı bilirim veya bilemem diyenlerin sözlerini bu şekilde anlamak gerekir. Hatta düzgün bir yazıyı anlayışlı bir insana göstersen ve "bu hattın sahibini tanır mısın?" diye sarsan, "hayır" dese doğru söylemiş olur. "Evet! bu hattın sahibi yaşayan, muktedir, işiten, gören, eli sağlam ve hattatlık sanatına vakıf bir insandır; hakkında bütün bunları bildiğim halde kendisini tanımaz olur muyum?" diye cevap verse gene doğru söylemiş olur. Şu farkla ki, tanımam sözü daha doğru ve uygundur. Çünkü hakikatte o hattın sahibini tanımamaktadır. Sadece düzgün bir yazının yaşayan, muktedir, işiten, gören, eli sağlam ve yazı sanatını bilen bir hattata muhtaç olduğunu bilmiş, hattatın kendisini tanımamıştır. Bütün insanlar da böyledir. Bu muntazam ve muhkem kainatın müdebbir, hayy, alim ve kaadir bir yapıcıya muhtaç olduğunu bilirler, Bu ise iki taraflı bir marifettir: Bir tarafı alem ile ilgilidir ve buradan alemin bir müdebbir'e muhtaç olduğu biliniyor. Öbür tarafı ise Allah-ü Teâlâ ile ilgilidir ve buradan da zatın hakikat ve mahiyetine dahil olmayan sıfatlardan müştak olan isimler biliniyor. Nitekim bir kimse, bir şey'i göstererek "o nedir?" diye sorarsa, bu soruya karşı bir takım müştak (türemiş) isimlerin zikredilmesinin zinhar cevap sayılmayacağını yukarıda açıklamış bulunmaktayız. Mesela. bir hayvanın şahsını işaret ederek "bu nedir?" dese ve cevap olarak da, ya uzundur veya beyazdır veya kısadır dense yahut suyu işaret ederek "bu nedir?" dese ve soğuktur cevabı verilse yahut ateşi işaret ederek "bu nedir?" dese ve ısındırıcıdır cevabı verilse şüphe yok ki bütün bunlar mahiyetin cevabı değillerdir. Bir şey'i tanımak, ancak o şeyin hakikat ve mahiyetini bilmekle kaabildir; müştak isimleri tanıyıp bilmekle değil.

Evet, bir şeyi tanımak, o şeyin hakikat ve mahiyetini tanımaktır. Isındırıcı ise, hararet vasfına sahip müphem bir varlıktır. Alim ve kaadir sözümüz de böyledir. Alim, ilim vasfına sahip müp-

hem bir varlık, kaadir de kudret vasfına sahip müphem bir varlıktır. Eğer sen, "var olması mümkün olan her şeyi var eden "vacibül-vücud" sözümüzün O'nun hakikatinden ibaret olduğunu söylersen; heyhat! derim. Çünkü "Vacibül-Vücud" sözümüz, O'nun illet ve faile muhtaç olmamasından ibarettir, bu da, O'ndan sebebin selbi hususuna racidir. "Bütün varlıklar O'ndan vücud bulur" sözümüz ise, fiilerin Allah-ü Teâlâ'ya izafeti hususuna racidir. Bu durumda bize "bu şey nedir?" şeklinde bir soru tevcih edilse ve biz "faildir" desek, cevap olmaz. İlleti bulunan bir varlıktır desek, gene cevap olmaz. Ya illeti bulunmayan bir varlıktır desek nasıl cevap olur? Bütün bunlar O'nun zatının gayrisinden ve nefy veya ispata mevzu olmak üzere zatına izafe edilen bir husustan haber vermektedir. Bütün cevaplar isimlerde, sıfatlarda ve izafetlerde kalıyor. O halde "O'nu tanımanın yolu nedir?" diye sorarsan cevaben derim ki:

Bir sabi veya bir innin (iktidarsız, puluç), bize çiftleşmenin tadını duyma ve hakikatini idrak etme yolunu sorsa, bu meselede iki yolun bulunduğunu söyleriz. Ya onu kendisine vasfederek tanıtacağız veya "Şehvet garizesine ulaşıncaya kadar sabret; o zaman çiftleşmeyi kendin yapar ve tadını öğrenirsin!" diyeceğiz.. Gerçek marifete ulaştıran tahkik yolu bu ikinci yoldur. Birinci yol ise bir tevehhüm yaratmaktan ileri geçmez. Çiftleşmeyi tad diye adlandırılan bir nesneye benzetmekten ibaret kalır. Fakat kendisinde şehvet meydana gelir ve tadarsa, onun şekerin tadına benzemediğini ve gerçek tadını tevehhüm ettiği şekilde olmadığını kesin olarak anlayacaktır. İsmi ve sıfatı hakkında bütün duydukları ve onun lezzetli ve güzel olduğu doğru olmakla beraber.

Böylece Allah-ü Teala'yı tanımanın da iki yolu vardır: Biri kaasır (kusurlu) ve öbürü mesdüd (kapalı) dır. Kaasır, isim ve sıfatların zikredilmesidir ki, bunun yolu, nefislerimizden öğrenip bildiklerimize benzetmektir. Biz kendimizi kaadir, amil, hayy ve mütekellim olarak biliyoruz. Sonra bunların, Allah-ü Tealâ'nın

vasıflarından olduğunu işittik; delil ile öğrendik; kaasır (kusurlu) olarak da fehmettik. Tıpkı ınnin'in, şekerin tadına benzetmek suretiyle çiftle§menin tadını anlaması gibi. Oysa bizim hayatımız, kudretimiz ve ilmimiz, Allah'ın hayat, kudret ve ilminden alabildiğine uzaktır; hatta iki uzaklık arasında münasebet yoktur,

Allah-ü Teala'yı bu evsaf ile tarif etmenin faidesi ise iham, teşbih, kendisine benzemediği halde isimde müşarekettir. Gayemiz, çiftleşmenin tadını ınnin'e anlatmak olunca, onu kendisine, duyduğu tat1ardan biri, mesela tatlı bir yemeğin lezzeti ile temsil ederek, ona "şekerin tatlı olduğunu, şeker yediğin zaman ağzında tatlılık ve içinde hoş bir raiha hissetiğini biliyor musun?" deriz ve o, "evet!" der. Bunun üzerine "cima (cinsi münasebet) de işte böyledir!" deriz. Fakat ona çiftleşmenin gerçek tadını hakikatine uygun şekilde anlatmış olduğumuza ve ınnin'in bu tadı filen zevkeden ve duyan kişinin durumunda olacağına kani misin? 'Heyhat! Gerçek şu ki bu vasıf bir iham yanlış bir teş'bih ve tefhim ve isimde müşareket olmaktan ileri geçmez. İhâmdır; çünkü umumiyetle güzel bir iş olduğu vehmini uyandırır. Teşbihdir; çünkü çiftleşmenin tadı sadece isimde şekerin tadına benzetilmiştir.

Fakat "hiç bir şey O'nun misli gibi değildir; diridir, diğer diriler gibi değil, kaadirdir, diğer kaadirler gibi değil" diyerek teşbihi keseriz. Nitekim "çiftleşme, şeker gibi tatlıdır, fakat o lezzet elbette bu lezzete benzemez ve aralarında yalnız isimde müşareket vardır!" deriz. Sanki biz Allah-ü Tealâ'nın hayy, alim ve kaadir olduğunu bilince önce kendi sözümüzün manasını bilmekte ve O'nu ancak kendimizle tanımaktayız. Şöyle ki kulağı işitmeyen insanın, "Allah-ü Teala semi'dir!" sözümüzün manasını anlaması tasavvur edilemez. Anadan doğma kör de, "O basir'dir!" sözümüzün manasını anlayamaz. Nitekim bize, "Allah eşyayı nasıl bilir?" diye sorulsa, "senin eşyayı bilmen gibi!" deriz. "Nasıl kaadir oluyor?" diye sorsa, "senin kaadir olmaklığın gibi" deriz. Bizim bu cevabımızdan bir şey anlayamaz. Ancak kendi-

sine münasip olan bir vasıf ise önce onunla kendisinin muttasıf olduğunu ve sonra kendisine mukayese etmek suretiyle başkasını bilir. Allah-ü Teala'nın bizde münasibi bulunmayan bir vasıf ve hususiyeti olursa bu durumda bizdeki vasıf sadece isimde ona ortak olur. Şekerin tadının çiftleşmenin lezzetine müşareketi olmasaydı anlaşılması elbette imkansız olurdu.

Her insan önce kendini tanımakta ve sonra Allah-ü Tealâ'nın sıfatları ile kendi sıfatları arasında mukayese yapmaktadır. Oysa Allah-ü Tealâ'nın sıfatları yücedir ve bizim sıfatlarımıza benzemekten münezzehtir. İşte bu marifet kaasır (kusurlu) ve kendisinde iham ve teşbih ciheti galiptir. Bu itibarla müşabehetin aslen menfi olduğunu ve isimde müşareket olmakla beraber ikisi arasında münasebet bulunmadığını bilmek gerekir.

Mesdûd (kapalı) olan ikinci yola gelince, bu kulun tanrılık sıfatlarının tamamını elde edinceye kadar beklemesi ve nihayette tanrı olması yoludur. Tıpkı Sübyanın çiftleşmenin tadını duymak için bulûğ çağını beklemesi gibi.

Ne var ki bu yol kapalı ve yasaktır. Çünkü tanrılık hakikatinin Allah'tan başkası için hasıl olması müstahildir. Bu yol, tahkiki marifetin yegane yoludur amma, o, Allah'tan başkasına mutlak ve kati surette kapalıdır. O halde Allah'ı, hakikati üzere Allah'tan başkasının bilmesi muhal (imkansız) dır. Hatta diyebilirim ki, Peygamberi bile ancak Peygamber'in kendisi bilir. Nübüvvet mertebesine ermemiş olan nübüvvetin sadece adını ve onun insanda Peygamber'i Peygamber olmayandan ayırt eden bir hususiyet olduğunu bilir. Fakat o hususiyetin mahiyetini ancak o hususiyete sahip olan peygamberin kendi bilir. Peygamber olmayan asla bilemez. Ancak kendindeki sıfatlara benzetmek suretiyle anlar. Hatta daha ileri gidecek ve diyeceğim ki: Hiç kimse ölümün hakikatini, cennetin hakikatini ve cehennemin hakikatini bilemez. Bu hususlar ancak ölümden sonra, cennet ve cehenneme girdikten sonra bilinir. Çünkü cennet esbabı melezzettir. Ömründe lezzet duymayan bir insan farz edelim,

cenneti ona çekici ve cazip bir şekilde anlatabilmemize imkan yoktur. Cehennem de acı veren sebeplerden ibarettir ki, ömründe acı çekmeyen bir insan farz edelim, cehennem i ona anlatabilmemiz mümkün değildir. Ancak acı çektiği en büyük acıya benzetmek suretiyle cehennemi kendisine anlatabiliriz ve lezzetlerden bir kısmını tattığı vakit de yemek, cinsi münasebet, manzara ve benzeri lezaizden tattığı en büyük lezzete benzetmek suretiyle cenneti kendisine anlatmaya çalışırız. Şayet cennette dünyadaki lezzetlere benzemen bir lezzet varsa onu anlatmaya aslen imkan yoktur. Ancak teşbih yolu ile anlatılabilir. Tıpkı çiftleşmenin lezzetinin şekerin tadına benzetilmesi gibi. Şüphe yok ki cennetin lezzetleri, dünyada tattığımız her çeşit lezzetten, cimâ lezzetinden, şeker lezzetinden çok uzak ve başkadır. Nitekim cennet lezzetlerinin en doğru 'tabiri göz görmemiş kulak işitmemiş ve insan hayalinden geçmemiş lezzetler olarak tavsif edilmesidir. Eğer, dünya yiyeceklerinden birinin tadına benzetirsek, onun dünya yiyecekleri gibi olmadığım ve mesela cinsi münasebetin lezzetine benzetecek olursak, onun dünyada bildiğimiz cinsi münasebet gibi olmadığını söylemek zorundayız.

Bütün bunlardan sonra artık yer ve gök halkının, Allah'ı ancak isim ve sıfatları ile tanıdıklarını söylememizin hayreti mucip olacak tarafı var mıdır? Nitekim cennet hakkındaki bilgilerin de isim ve sıfatlardan ibaret olduğunu söylemekteyiz. İşte insanın isim ve sıfatını işitip de tanımadığı idrak edemediği, zatına erişemediği, hali ile hallanamadığı her şey de böyledir.

"Ariflerin Allah'ı tanımalarının neticesi nedir?" diye sorarsan deriz ki: Allah'ı (gerçek manada) tanımaktan aciz olduklarını bilmeleridir. İşte O'nu tanıyamayacaklarını ve tanımanın zinhar mümkün olamayacağını bildikleri zaman hakikati bilmiş olurlar. Zira tanrılık sıfatlarının künhüne vakıf olarak hakiki marifetle Allah'ı bilmek, Allah'tan başkası için muhaldir. Marifet, yukarıda zikrettiğimiz gibi keşif ve bürhan tarikiyle olursa, bir mahluk için müm-

kün olan marifetin son haddine erişilmiş olur. Nitekim Sıddîk'ı Ekber (R.A.), "derk-i idrakden acziyet idraktir!" sözü ile bu gerçeği işaret etmiştir. Hatta kainatın efendisi Rasulüllah (S.A.V.) de, "sen kendini övdüğün gibi ben seni övmeye muktedir değilim!" sözü ile bu hakikati kastediyor. Bu sözün manası şudur: Ey Allah'ım! Sana mahsus olan övgüleri ve tanrılık sıfatlarını ihata edebilecek güçte değilim onları ancak ve ancak sen ihata edersin.

Yoksa bu sözden, dil ile tabiri mümkün olmayan hakikatlere erdiğini kastetmiş değildir.

Marifetin genişlemesi meselesine gelince bu genişleme, O'nun isim ve sıfatlarına dair olan marifette olur. Eğer O'nu bilmek mümkün değilse o halde melekler, nebiler ve velilerin marifet babındaki derecelerinin ne ile birbirinden farklı olacağını sorarsan cevaben derim ki: Marifetin iki yolu olduğunu öğrenmiş bulunuyorsun. Birisi hakiki olan yoldur ki, bu yol, Allah'tan başkasına kapalıdır. Bu yolu kazanmak ve idrak etmek isteyen bir mahluku celal tecellileri hayrete düşürür ve başını kaldırıp bakmak istediği an, duyduğu dehşetten gözleri kapanır. Sadece isim ve sıfatları tanımaktan ibaret olan ikinci yol ise halka açıktır. Mahlukların meratibi işte bu yolda değişmektedir. Allah-ü Tealâ'nın alim ve kaadir olduğunu icmali olarak bilenle O'nun yer ve gök alemlerinde; ruhların ve cesetlerin yaratılışında akıllara hayret veren eserlerini müşahede eden, memleketinin eşsiz ve emsalsiz güzelliklerine ve harika sanatlarına vakıf olan, bunları bütün ayrıntıları ile inceleyen, her birinde gizli olan hikmeti arayan, letaif-i tadbiri müstevfi ve Allah-ü Tealâ'ya yaklaştıran melekiyet sıfatlarının tamamı ile muttasıf olan, o sıfatları bilfiil yaşayan bir olur mu? Hatta bu iki kişi arasında erişilemeyecek derecede uzaklık vardır.

Mamafi nebilerin ve velilerin meratibi arasındaki farkı, ancak bir misal ile anlayabileceksin. Mesela İmam Şafii (Rahimehullah) gibi takva sahibi ve kâmil bir âlimi malum olduğu üzere kapıcısı da tanır, talebesi El-Müzeni de tanır. Kapıcı, onun bir hukuk alimi

ve yazan olduğunu ve halkı Allah'a irşad ettiğini icmali olarak bilir. El-Müzeni ise, kapıcısının tanıması gibi değil, onu sıfat ve malumatının teferruatım ihata edecek şekilde tanır; Hatta on çeşit ilim sahibi olan bir alimi, o ilimlerden yalnız birini tahsil etmiş olan talebesinin tanımış olmasına imkan bulunmadığı halde o ilimlerden hiç birini tahsil: etmeyen hizmetçi nasıl tanısın? Hatta on ilimden birini tahsil eden talebe, eğer o ilimde hocasına müsavi olursa onun onda birini tahkik yolu ile tanımış olur. Şayet o ilimde de hocasının seviyesinde değilse, geri kaldığı hususlarda hocasını tahkik yolu ile değil, ancak icmali olarak bildiği söylenir. Bu icmali bilgi ise, hocasının kendisinden daha çok malumatlı olduğunu bilmesinden ibarettir.

İşte marifetullah'da meratibin değişik olması da buna benzer. Allah-ü Tealâ'nın malumatına, kudretinin harika eserlerine, dünya, ahiret, mülk ve melekut alemlerini süsleyen eşsiz ve benzersiz sanatlarına vukufiyet arttıkça Allah-ü Tealâ'ya olan marifeti o nispette artar ve tahkiki marifete o nispette yaklaşır.

Eğer "zatın hakikatini bilmediklerine ve bunun müstabil olduğuna göre isimleri ve sıfatlan gerçek ve tam marifetle bilmişler midir?" diye soracak olursan, deriz ki: "Hebat! Bunu da ancak tam ve hakiki olarak Allah-ü Tealâ bilir. Çünkü bir zatın alim olduğunu bildiğimiz vakit, hakikatini anlayamadığımız müphem bir varlığı tanımış olmaktayız. Sadece o zatın ilim sıfatına sahip olduğunu biliriz. Sonra ilim sıfatını gerçekten ve hakikatine uygun şekilde bilirsek, o zatın alim olduğuna dair bilgimiz tamdır; yoksa değildir. Allah-ü Tealâ'nın ilminin hakikatini ancak o ilme sahip olan bilir ve o ilme Allah'tan başkası sahip olamayacağına göre ondan başkası bilemez. Ne var ki kendi ilmine teşbih yolu ile anlar. Yukarıda irad ettiğimiz şeker misalinde olduğu gibi.

Allah-ü Tealâ'nın ilmi, halkın ilmine benzemez ve bu itibarla halkın Allah-ü Tealâ'nın ilmine olan marifeti tam ve hakiki marifet değildir. İlhami ve teşbihidir. Bu söz, hayretini mucip olmasın. Ben aynı zamanda bir sihirbazı ancak o sihirbazın kendinin veya

onun gibi veya onun üstünde olan başka bir sihirbazın bilebileceğim söylemekteyim. Sihir nedir bilmeyen, sihrin hakikat ve mahiyetini tanımayan kişi, sihirbazın sadece vücud yapısını ve onun mahiyetini bilmediği bir ilim ve hususiyete sahip olduğunu bilebilir. Sihirbazın malumatına ve taşıdığı hususiyetin mahiyetine vakıf değildir. Gerçi o hususiyetin, müphem de olsa ilmin bir şubesi olduğunu ve semeresinin de gönüllere tesir etmek, cisimlerin zahiri evsafını değiştirmek ve karı kocayı birbirinden ayırmak olacağını bilir. Fakat bu, sihrin hakikatini bilmiş olmak değildir. Sihrin hakikatini bilmeyen de sihirbazın hakikatini bilemez. Çünkü sahir (sihirbaz), sihir hususiyetine sahip kişi demektir ve sihir sıfatından müştak bir isimdir ki, sıfat bilinirse ancak isim bilinir ve sıfat bilinmezse isim de bilinmez. Bu itibarla sahirden başkasının sihir hakkındaki bilgisi, mahiyetten uzak bir umumi vasıfdan ibarettir; yani sihrin ilmin bir şu besi olduğunu ve kendisine ilim isminin intibak ettiğini bilmekten ileri geçmez. Allah-ü Tealâ'nın kudretine dair malumatımız da böyledir. Kudretin bir vasıf ve semeresinin de eşyayı yaratmak olduğunu, kendisine kudret adı verildiğini, çünkü cima lezzetinin şeker lezzetine münasip olması gibi onun da kudrete münasip olduğunu biliriz. Bütün bunlar, kudretin hakikatinden uzak ve ayrı şeylerdir. Ne var ki Allah'ın kudretinin şümulü altına giren eşyanın tafsilatı ve kainattaki üstün sanat eserleri hakkında malumat bakımından kulun ihatası arttıkça kudret sıfatını anmaktan nasibi de o nispette artar. Nitekim bir meyve bir meyveliği gösterir. Hocasının ulum ve maarifi hakkında talebinin ihatası arttıkça onu daha iyi tanır ve ona karşı saygısı bütün'enir. Ariflerin marifetinin birbirinden farklı oluşu da bu hususa racidir. İşte meratibin nihayeti yoktur. Çünkü kulun, Allah-ü Tealâ'nın nihayetsiz malumatından bilebildiklerinin ve bilemediklerinin de nihayeti yoktur. Vücud bulan şey mütenahi ise de insanın ilimler üzerindeki kudretine nihayet tasavvur edilemez: Gerçi vücud alemine intikal eden eşya, kesret (çokluk) ve kıllet (azlık) bakımından birbirinden farklı olurlar ve insanların da, marifette birbirinden farklı oldukları

bununla bilinir. Bu durum, mal zenginliği ile hasıl olan kudrette insanların birbirinden farklı olmalarına benzer. Bir kuruşa ve bir liraya malik olan var; binlerce liraya malik olan da vardır. İlimler de böyledir. Hatta ilimlerdeki farklılık daha büyüktür. Çünkü malumat sonsuzdur. Malların maddeleri cisim ve cisimler de mütenahidir ki, kendilerinde sonsuzluk tasavvur edilemez.

Artık yaratıkların marifet denizlerinde birbirinden nasıl farklı olduklarını, marifetin de nihayetsiz olduğunu anlamış oldun. Ve artık bildin ki. Allahı Allah'tan başkası bilemez diyen doğruyu söylemiştir; yalnız Allah'ı tanıdım diyen de doğruyu söylemektedir. Çünkü vücud aleminde yalnız Allah ve O'nun ef'âli vardır. Allah'ın fiillerine O'nun kendi fiilleri olması yönünden bakıp bu yönde karar kılar veya Allah'ın fiillerini gök veya yer veya ağaç olarak görmez de sırf O'nun sun'u ve eseri olarak görürse, bu şahsın marifeti rubübiyet sahasını geçmez ve bu şahıs için "yalnız Allah'ı tanıyorum!" veya "yalnız Allah'ı görüyorum!" demek mümkün ve caiz olur. Yalnız güneşi ve onun ufuklarda intişar eden ziyasını görebilen bir şahıs tasavvur edilse, bu şahsın, "yalnız güneşi görüyorum!" demesi doğrudur. Güneşten taşan ışık, güneşin cümlesinden olup, bu cümleden hariç bir varlık değildir. Vücud aleminde bulunan her şey de. ezeli kudretin nurlarından bir nur ve âsârından bir eserdir. Güneş, bütün eşyayı aydınlatan ışık kaynağı olduğu gibi böylece ibarenin tam olarak ifade edemediği mana da zaruret icabı ezeli kudret olarak tabir edilir ki, varlık aleminde hakim olan bu ezeli kudrettir ve bu manada vücud aleminde yalnız Allah'ın bulunduğu ve arifin de "yalnız Allah'ı tanıyorum!" demesi caizdir.

Hayreti mucib olan hallerden biri de, "Allah'tan başka bir varlık bilmiyorum!" diyenin doğruyu söylemiş ve ayni zamanda "Allah'ı bilemem" diyenin de doğruyu ifade etmiş olmasıdır. Ne var ki bu sözlerin vecihleri değişiktir. Nitekim vecihleri değişik olan mütenakızları tekzip etmek gerekseydi, Allah-ü Tealâ'nın

"attığında sen atmadın; ancak Allah attı"[7] Kavl-i Şerifi doğru olmazdı. Oysa doğrudur. Çünkü râmi (atıcı). İki itibarla rânidir. Birinde kula, öbüründe ise Allah'a nispet edilmiştir ki, bunda tenakuz yoktur.

Artık bu kadarla iktifa edelim; sahili bulunmayan bir denizin enginlerine açılmış olduk. Bu çeşit sırların, kitaplara tevdi edilmek suretiyle tebeddüle uğramaması gerekir. Bunların burada arz ve beyanı kasıtsız gelmiş olduğundan bu bahsi kapatarak Esma-i Hüsna'nın mufassal olarak izahına dönelim.

[7] Enfâl Süresi, 17. ayetin bir kısmı.

İKİNCİ BÖLÜM

GAYELER ve MAKSADLAR
ÜÇ KISIMDAN MÜTEŞEKKİLDİR

BİRİNCİ KISIM

ALLAH'IN DOKSANDOKUZ İSMİNİN MANALARININ ŞERH ve İZAHI HAKKINDADIR.

قال عليه السّلام: ان لله تسعة وتسعين ا سماًمأة واحداً

انه وتر يحمب ا لوترمن احضاهادخل الجنة.

رواه البخارى ومسلم عنه ابى هريرة

Ebu Hüreyre (R.A.) rivayet ediyor. Resulûllah Sallallâhü Aleyhi ve Sellem buyurdular:

"Şüphe yok ki, Allah'ın doksan dokuz ismi vardır. Yüzden bir eksik.. Çünkü o, tektir; tek'i sever.. Bu isimleri her kim sayarsa Cennet'e girer"

بسـمِالله الرحمن الرحيم:

هُوَاللهُ اَلّذِى لاَإِلَهَ الاَّ هُوَ

الرَّحمنُ. الرَّحِيمُ. اْلملَكُ. اْلقُدُّوسُ. السَّلاَمُ. المؤْمِنُ. اْلمُهَيْمِنُ. اْلعَذِيذُ. اْلجَبّاَرُ. المُتَكَبِّرُ. اْلخَلِقُ. اْلبَارِئُ. الْمُصوِّرُ. اْلغَفّاَرُ. اْلقَهّاَرُ. اْلوَهَّابُ. الرَّزّاَقُ. اْلفَتَّاحُ. اْلعَلِيمُ. اْلقَابِضُ. اْلبَاسِطُ. اْلحاَفِضُ. اْلرَّافِعُ. الْمُعِزّ. اْلمُذِلُّ. اْلسَّمِيعُ. اْلبَصِيرُ. اْلحَكَمُ. اْلعَـدْلُ. اَلّطِيفُ. اْلحَبِيرُ. اْلحَلِيمُ. اْلعَظِيمُ. اْلغَفُرُ. اْلّشَكُرُ. اْلعَلِىُّ. اْلكَبِيرُ. الحَفِيظُ. اْلمُقِيتُ. الحَسبُ. اْلجَلِيلُ. الكَرِيمُ. الّرَقِبُ. اْلمُجِيبُ. الْواَسِعُ. اْلحَكِيمُ. اْلوَدُودُ. المَجِيدُ. اْلبَاعِثُ. الشّهِيدُ. الحَقُّ. اْلوَكِيلُ. اْلقَوِىُّ. المَتِينُ. اْلوَلِيُّ. اْلحَمِيدُ. اْلمُحصِى. اْلمُبْدِئُ. اْلمُعِيدُ. اْلمُحيِ. المُمِيتُ. الحَىُّ. اْلقَيُّومُ. اْلواَجدُ. اْلمَاجدُ. الواَحِدُ. الصَّمَدُ. اْلقَادِرُ. اْلمُقتَدِرُ. اْلمُقَادّمُ. اْلمُؤَخّرُ. الاَوَّلُ. اْلاَخِرُ. الضّاَهِرُ. اْلبَاطِنُ. اْلوَالي. اْلمُتَعاَلِ. البَرُّ. التّوّاَبُ. اْلمُنتَقِمُ. اْلعَفُوُّ. الرَّءُوفُ. ماَلِكُ المُلكِ ذُواجلال وَالإكرام. اْلمُقسطُ. الجاَمِعُ. الغَنىُّ. اْلمُغْنى. اْلمَانِعُ. الظّاَرُّ. النّاَفِعُ. النُّوُ. اْلهاَدِى. اْلبَدِيعُ. اْلباَقِ. اْلوارِثُ. الرَّشِـدُ. الصَّبُورُ.

ESMA-İ HÜSNÂ

ALLAH'IN EN GÜZEL 99 İSMİ:

Hüvellâhüllezi lailâhe illâhüve

Errahmanü	Errahimü	Elmelikü	Elkuddüsü
Esselâmü	Elmü'minü	Elmüheyminü	Elazizü
Elcebbârü	Elmütekebbirü	Elhâliku	Elbâriü
Elmusawirü	Elgaffârü	Elkahhârü	Elvehhâbü
Errazzâku	Elfettâhü	Elalimü	Elkabizü
Elbâsitü	Elhafizü	Errâfiü	Elmuizzü
Elmuzillü	Essemiü	Elbasirü	Elhakemü
Eladlü	Ellatîfü	Elhabirü	Elhalimü
Elazimü	Elgafuru	Eşşekûrü	Elaliyyü
Elkebirü	Elhafizü	Elmukytü	Elhasibü
Elcelîlü	Elkerimü	Errakibü	Elmücibü
Elvasiü	Elhakimü	Elvedûdü	Elmecidü
Elbaisü	Eşşehîdü	Elhakku	Elvekîlü
Elkaviyyü	Elmetinü	Elveliyyü	Elhamidü
Elmuhsi	Elmübdiyü	Elmuidü	Elmuhyi
Elmümiytü	Elhayyü	Elkayyümü	Elvacidü
Elmacidü	Elvâhidü	Essamedü	Elkadirü
Elmuktedirü	Elmukaddimü	Elmuahhirü	Elewelü
Elaâhırü	Ezzâhirü	Elbatînü	Elvali
Elmüteâli	Elberrü	Ettevâbü	Elmüntekimü
Elafüwü	Erraûfü	Malikülmülki zülcelali velikram	
Etmuksitü	Elcâmiü	Elganiyyü	Elmuğni
Elmâniü	Ezzârrü	Ennâfiü	Ennûrü
Elhâdi	Elbediü	Elbâki	Elvârisü
Erreşidü	Essabûrü	Cellecelâlehu.	

هُوَ اللّٰهُ الَّذِى لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ

ALLAH

Bu Rubûbiyet sıfatları ile müttesif, gerçek varlığı ile münferit olan varlığın ismidir. Çünkü ondan başka her varlık bizatihi varlığa müstahak değildir. Zira varlığı kendinden değildir. Zatı itibari ile helâka (yok olmaya) mahkumdur...

Evet, Allah'tan başka her varlık helâka mahkumdur. Yok olacaktır, baki kalacak olan, ancak ve ancak O'dur!

Lafza-i Celâl bu mânâyadır. Onun asıl kökü hakkında yani (Allah) kelimesi hangi kelimeden meydana gelmiştir hususundaki ileri, geri fikirlerin serd edilmesi insana, beyhûde çabalamaktan ve yorulmaktan başka bir şey kazandırmaz.

FAİDE

Şunu iyi bil ki, bu isim, (Allah) Allah'ın doksan dokuz isminin en büyüğüdür! Çünkü bu, içinden hiç bir şey müstesna olmaksızın, bütün ilahi sıfatları cem eden zâte delâlet etmektedir.. Diğer isimleri ise, ilim, kudret, fiil gibi yalnız ifade ettikleri mana birimlerine delalet etmektedir..

Ve yine bu isim, Allah'tan başkasına, ne hakikat ve ne de mecazen delâlet etmeyeceği cihetiyle, bütün isimlerinden daha ahasdır. Yani daha özellik ve hususiyet ifade etmektedir.. Diğer isimler ise, böyle değildir. Ondan başkasına da itlâk edilip çağırılabilir: Kadir, Âlim, Halim gibi.. İşte bu iki sebeptendir ki, Allah ismi, bütün isimlerin en büyüğü olmuştur...

BİR İNCELİK:

Diğer isimlerin mânâları, kula sübutu itibarıyla da tasavvur edilebilir. Hatta merhametli kişiye rahim, bilgin olan kişiye âlim, sabırlı olana sabûr, çok şükredene şekûr denebilir. Tabii Allah'a denmesiyle kula denmesi arasında farklar vardır. Lakin "Allah"

ismi ise her ne suretle olursa olsun Allah'tan başkasına itlik edilemez.. Yukarıda arz ettiğimiz gibi, ne hakikat cihetinden ve ne de mecaz cihetinden.

Bu ismin bu özelliği itibarı iledir ki, Es'sabûr, Eş'şekûr, el'cebbar, el'melik gibi isimler Allah'a izafe edilerek: "Bunlar Allah'ın isimlerindendir,) denilmiştir de, Allah ismi, Sebûr ve Şekûr'ün isimlerindendir denilmemiştir. Zaten denemez de!

Neden mi? Çünkü, bu isim (Yani Allah ismi) ilahi mânaların hepsini içine alma itibarı ile daha şümullü ve daha kuvvetli olduğundan, başka isimle tarif edilmesine hacet kalmamıştır. Diğerleri ise ancak O'na (Lafza-ı Cellâl'e) izafetle tanımlanmıştır...

TENBİH:

Kulun. bu isimden nasibi, son derece teabbud olmalıdır. Yani Allah'a bütün kalbi ile bağlanmalıdır. Hem de öylesine ki, gözü ondan başkasını görmemeli, ondan başkasına iltifât eylememeli, ondan başka hiç kimseden bir dilekte bulunmamalı (yani kimseye boyun eğmemeli), ondan başkasından korkmamalı!. "Bu niçin olmasın ki, O bu isimden, O'nun (Allah'ın) gerçek varlık olduğunu, O'ndan başka ne varsa, bütün her şeyin fani, boş ve yokluğa mahkûm olduğunu anlamıştır.... Evet kişi, her şeyden önce kendisinin de yok olacağını her fani gibi hayata gözlerini yumacağım bilmelidir. Nitekim Resûlüllah Sallallâhü Aleyhi ve Sellem kendisini yok saymış da şöyle buyurmuştur: Arab'ın söylediği beyitlerin en doğrusu Lebid'in şu sözüdür: "Allah'tan mâada her şey boştur."

الرَّحْمَنُ . . الرَّحِيمُ

er'RAHMAN **er'RAHÎM**

Bu iki isim, rahmet kökünden gelmedir, Rahmet (esirgeme) esirgenmiş bir varlığı gerektirir, ihtiyaçsız bir esirgenmiş ise kabili tasavvur değildir. İşte bu isimle, kast etmeden, murat etmeden muhtacın ihtiyacı (ihtiyarı olmadan) karşılanır. Öyleyse muhtaç olan kişiye Rahim denemez!

Bir ihtiyacı karşılamak isteyen kimse, eğer o ihtiyacı karşılamaya gücü yettiği halde karşılamazsa ona Rahim denmez, çünkü iradesi tamam olsaydı mutlaka o ihtiyacı karşılardı. Eğer ihtiyacı karşılamaktan aciz ise, içinde şefkat ve merhamet duygusu taşıdığından dolayı kendisine Rahim denebilir.. Lakin ne var ki onun merhameti noksan sayılmış olur. Zira tam rahmet merhamet iyiliğin muhtaçlara izafesiyle ve onlara gerçekten istemesiyle mümkün olur. Umumi Rahmet (Esir-geme) ise, hak edene de, etmeyene de şamil olan bir' merhamet (esirgeme) dir.

Allah'ın Rahmeti (Esirgemesi) hem tamdır, hem de şümûlüdür.

Tamdır: Çünkü muhtaçların ihtiyaçlarını gidermek istemiştir ve bizzat tam mânâsıyla gidermiştir...

Şümûllüdür; Zira, O, Rahmeti hak edene de, etmeyene de şamil olmuş, dünya ve ahirette duyulacak her türlü zaruret ve ihtiyaçları kapsamıştır... Şu halde mutlak ve gerçek Rahim (esirgeyici) O'dur!...

BİR İNCELİK:

Rahmet (esirgeme), merhamet eden kimseye arız olan hüzün verici bir duygu olmaktan hali değildir, Rabse şüphesiz ki bu gibi şeylerden münezzehtir. Bu sebeple belki bunun rahmet

anlamında bir noksanlık olduğunu sanırsın. Oysa bu; O'nun hakkında noksanlık değil, bilakis kemal (mükemmellik) dir.

Noksan değildir. Çünkü, Rahmetin (esirgemenin) mükemmelliği; semeresinin kemâliyledir. Muhtacın ihtiyacı tam manasıyla karşılanınca, esirgenen kişinin, asıl merhamet edenin elem duygusunda herhangi bir rolü olamaz!. Merhamet eden kimsenin elem duyması, kendi şahsının zaafına ve noksanlığına delalet eder. Muhtacın ihtiyacı gerçek manada karşılanınca bu bir şey ifade etmiş olamaz.

Bunun esirgeme anlamında mükemmel olmasına gelince: Esirgeyici, hiç şüphe yok ki, kendi nefsinde duyduğu bu acıma hissini, muhtaç durumda olana yardım etmek suretiyle bertaraf etmek İster. Bu, her ne kadar zahiren ona noksanlık iras edeceği hissini verirse de, asıl gaye muhtaç durumda olan kişinin ihtiyacını karşılamaktır. Yoksa kendi vicdani üzüntüsünü dindirmek değildir. Öyleyse, esirgeyici için böyle bir noksanlık kabil-i tasavvur değildir..

FAİDE:

RAHMAN (ismi) Rahim (isminden) daha hususilik ifade eder. Bu sebepledir ki, Allah'tan gayrisine bu isim konamaz. Rahim ismi ise, Allah'tan başkasına da itlâk edilebilir. Bu yönden Rahman ismi Allah'ın Âlem (Zat) ismi olan "Allah" ismi ne yakındır. Her ne kadar bu isim Rahmet kökünden gelme ise de gerçek budur. Bu sebepledir ki Cenab-ı Hak, her iki ismi şu ayette bir arada zikr etmiştir: "De ki: Gerek Allah diye ad verin, gerek Rahman diye ad verin, hangi adı verirseniz nihayet en güzel isimler onundur"[8]

İşte bu yönden ve birde sayılan Allah isimlerinde teradüfü önleme keyfiyetinden dolaydır ki, her iki ismin arasını ayırt etmek gerekmektedir. Rahman isminin ifade ettiği mana Rahim isminin

[8] İsra Süresi, 110. âyet.

ifade ettiği mânâdan mutlaka farklı olmalıdır. Yalnız Ahiret saadetini vermek (Mü'minlere) anlamında olan Rahim isminden Rahman ismi şu bakımlardan farklıdır:

Rahman ismi icabında Allah insanları önce yaratmıştır, sonra mü'minleri imana ve mutluluk sebeplerine hidayet etmiştir. Daha sonra da onları ahirette mutlu kılmıştır. Dördüncü olarak da onları, kendi Cemal-i İlahisini müşahede etmek şerefine nail ve mazhar etmiştir...

TENBİH:

Mü'minler bu isimden ne elde edebilirler?

Mü'minler bu isimden şunu elde edebilirler. Önce Allah'ın gafil kullarına merhamet edip onları olanca güçleriyle Allah yoluna vaaz ve nasihat etmek suretiyle çevirirler. Böyle bir teşebbüste bulunduklarında şiddet yolundan ziyade yumuşaklık ve şefkat yollarını tercih ederler: Asilere de merhamet gözü ile bakarlar, eziyet ve zulüm nazarı ile değil...

Mü'minin başlıca gayesi, insanlardan sadır olan her masiyet sanki kendi nefsinden sadır oluyormuş gibi, o masiyeti onlardan bertaraf etmeye olanca gücüyle çalışmak ve bu suretle onları Allah'ın gazabına uğramaktan kurtarmak olmalıdır.

Mü'minin "Rahim" İsminden istifade edeceği hususta şudur:

Gücü yettiği kadar muhtaç durumda olan kimselerin ihtiyacını karışılar, yanında ve memleketinde ihtiyacını karşılamadığı hiç bir fakir bırakmaz. Muhtaçların ihtiyaçlarını ya para ile ya da nüfuzu ile veyahut hayra delâlet etmekle, daha olmazsa zengin ve söz sahibi olan kişilere başvurmak suretiyle karşılar. Bu saydıklarımızdan aciz olursa, o zaman ona hayırlı dualar yapmak suretiyle onun hüzün ve kederini paylaşır...

BİR SORU VE BİR CEVAP:

SORU:

Allah'ın Rahim ve Erhamerrahimin (merhamet edicilerin en merhamet edicisi) olmasının manası nedir? Mademki Rahim, zarara uğramış, hasta, işkenceye maruz kalmış, bela ve musibetlerle kar&ı karşıya gelmiş kişilerin imdadına koşup kurtarmaktır. Mademki Hak Tealâ her belayı, her fakr-ü zarureti önlemeye, her hastalığı bertaraf etmeye kaadirdir. Öyleyse neden dünya hastalarla, muhtaçlarla doludur? Kullarını neden böyle işkenceler içerisinde kavranır bir halde bırakmaktadır?

CEVAP:

Bu suali bir misalle cevaplandıralım. Bir küçük yavruyu ele alalım, hastadır. Ameliyat edilmesi gerekmektedir. Annesi acıdığı için bir türlü onu ameliyat masasına, cerrahi müdahalede bulunacak operatöre teslim etmek istemiyor. Babası ise ameliyat olmasında karar!!...

Cahil zanneder ki, anne babadan daha merhametlidir. Bak anne evlâdı için nasıl telaşlanıyor ve ameliyata kıyamıyor, der. Akıllı kişi ise hiç de böyle düşünmez. O, babanın daha merhametli olduğuna inanır. Çünkü baba onu devamlı sancıdan kurtaracak.. Bunun için de muvakkat acılara tahammül etmesine göz yumacaktır..

Çünkü az ve geçici acılar sancılar ilerde gerçek sıhhate vesile olacaksa nazar-ı itibara alınmaz. Onlara kötü nazar ile bakılmaz. Bilakis iyidir gözü ile bakılır. Çünkü onlar iyiye bais olacaklardır.

Rahim (merhamet edici) ye gelince, hiç şüphe yok ki, merhamete muhtaç olan kişiye merhamet etmek ister... Sonra varlık âleminde hiç bir şer yoktur ki "Hayrı" içinde bulundurmasın. Şer, büsbütün ortadan kaldırılmış olsaydı, içinde bulundurduğu hayrı da beraberinde alıp götürecekti. İçinde bulundurduğu hayırla

beraber ortalardan kaybolmasıyla şüphe yok ki daha büyük şerler ve zararlar ortalığı dolduracaktı...

Mikrop almış bir eli düşünelim. Bu eli kesmek, zahiren her ne kadar kötü görünürse de, bütün bedenin selameti gibi büyük bir mutluluğa vesile olacağından onda sonsuz hayırlar gizlidir. Çünkü eli öyle kendi haline terk etmek bütün bedenin helâkine sebep olur. Böylelikle şer, olduğundan daha da zararlı ve yaygın bir hal alır. Şu halde bütün bedenin selameti için bir elden olmak şer değil, bilâkis hayırdır. Eli kesmek bizzat bedeni kurtarmak için murat edilmiştir. Elin kendi uzviyetini kurtarmak için değil de bedenin selameti için kesilmiş olması, asıl gayenin eli değil de bedenin kurtulması olduğunu ortaya çıkarmıştır.. Netice olarak her ikisi de iradede yer almıştır. Ancak şu farkla; birisi kendi zatı için arzu edilmiş, diğeri ise başkasını kurtarmak için istenmiştir.. Kendi zatı için murat edilen, her zaman için başkası için murat edilenden önce gelir. Bu sebeple Cenab-ı Hak "Rahmetim gazabımı sevk etmiştir" buyurmuştur[9].

Şimdi bu Kudsi Hadisi inceleyelim: Allah'ın gazabı, şerri murat etmesidir. Çünkü şer de (kötülük de) O'nun iradesiyle meydana gelir.

Rahmeti ise Hayrı (iyiliği) murat etmesidir. Hayır da onun iradesinin bir neticesidir. Lâkin hayrı, bizzat hayrın kendisi için murat etmiştir. Şerri, bizzat kendisi için değil, içinde bulundurduğu (insanlara meçhul ve kapalı olan) hayır için murat etmiştir. Demek ki, şer (kötülük) bizzat kendisi için maksud değil, içinde sakladığı hayır için kasd edilmektedir. Şu halde hayır, kendisine vusul için bazı arazları gerektirmektedir.

Böyle olan bir şey, rahmete engel olabilir mi hiç? İmdi içinde hiç bir hayır saklamayan bir şer aklına gelirse veyahut hayrı

---

[9] Bu Hadis-i Kudsi Müslim'dedir. Ayrıca Diyanet İşleri Bşk.lığı yayınlarından "Kırk Kudsi Hadis" Aliyy-ül Kari. Mütercim H. Hüsnü Erdem isimli kitabın 25. sayfasındaki 18 No'lu Hadis.

şerde değil de başka yönden tahsil edilmesi mümkündür dersen, o zaman bu iki vehmi sana ilham eden cüce aklını suçla! (Neden mi?)

Şerrin içinde hayır yok demen, daha doğrusu böyle bir hükme varman, cüce aklının gerçek marifete nüfuz edememesinden ileri gelmektedir. Çünkü sen böyle düşündüğünde, ya ıstıraptan kurtulmak için ameliyatı kötü ve tehlikeli gören sabi, veyahut da maktulün ölümünü şer kabul ettiği için kısasla öldürülen kişinin idamını şer kabul eden ahmak gibi olursun. Ahmak kısasla olan umum menfaati, insanlığın selâmet ve saadetini düşünememiştir. Tek şahısta görülecek bir şer'in kaldırılmasıyla, umumun hayrına vesile olacak genel bir hayra tevessülün sırrını anlayamamıştır. O öyle düşünüyor veyahut öyle olmasını istiyor diye hayır olan şey ihmal edilir mi hiç?.. "Hayrı şerrin dışında tahsil etmek mümkündür." gibisinden aklını kurcalayan vehme gelince. Bu da ince, her aklın idrak edemeyeceği gayet muğlâk bir keyfiyet arz etmektedir. Zira her muhal veya mümkün olan şeyin imkanlılığı veya imkansızlığı, ne bilbedahe ve ne de azıcık bir düşünce bir nazarla anlaşılmaz, bilâkis bu, derin ve geniş düşünceleri gerektirir ki, bir çok kimselerin içinden çıkabileceği iş değildir bu...

Öyleyse bu iki vehmi sana ilham eden aklını suçla da Allah'ın merhamet edicilerin en merhamet edicisi olduğu ve Rahmetinin de gazabını sebk ettiği hususunda asla tereddüde kapılma. Şerri murad eden kimse hakkında, bunu bizatihi şer için murad ediyor, öyleyse o, Rahmet ismine müstahak değildir diyerek şüphecilik yollarını arama!

Şerrin ifşasını engelliyen örtüyü kaldırdığımızda mahz-ı hayrın su yüzüne çıkacağını söyledik. İman et (yeter) beni ifşa ya zorlama!' Ben sana şifreyi verdim, eğer işaret ve şifreden anlıyorsan bu kadarı sana yeter...

BEYİT:

"Eğer diriye çağırsaydın mutlaka duyururdun; lakin ne yazık ki çağırdığın kişide hayat yoktur!..."

Bu birçok kimselerin düşündüğüdür.. Onun için böyle bir açıklamada bulundum, Yoksa Allah'ın kader hakkındaki sırra vakıf olan kardeş bu söz sana değildir. Sen zaten bu gibi açıklamalara ve tenbihlere muhtaç değilsin.

اَلْمَلِكُ

el'MELİK

O, öyle bir varlıktır ki, ne zatında ve ne de sıfatında hiç bir varlığa ihtiyacı yoktur. Bilâkis her şey zatın da, sıfatında, mevcudiyetinde ve bekasında ona muhtaçtır!

Şu halde ondan başka her şey O'nun memlukûdür..

O'nun ise hiç bir şeye ihtiyacı yoktur! İşte Melik-i mutlak O'dur!..

TENBİH:

Kulun mutlak melik olması hiç düşünülemez. Çünkü onun her şeyden müstağni olduğu söylenemez.. Allah'tan başkasına ihtiyacı olmasa bile, mutlaka daima Allah'a muhtaçtır. Sonra ona herkesin, her şeyin muhtaç olduğu da düşünülemez. Zira ona muhtaç olmayan birçok varlıklar vardır da o farkında değildir.. Lakin kendisinin bazı şeylere muhtaç olmaması düşünülünce onun Melik olduğu zannı hâkim olur.

Kullardan gerçek Melik o kişidir ki; Allah'tan başka kimsesi olmaz.. Allahtan gayri her şeyden alakasını keser, bununla beraber asker ve halkının kendisine itaat ettiği boyun eğdiği ülkeye sahip olur.. (Nasıl mı?)

Şöyle: Çünkü onun öz ülkesi kalbi ve kalıbıdır. Askerleri ise, gazabı, şehveti, hava hevesidir. Halkı ise; dilli, gözleri elleri ve sair azalarıdır....

O, bütün bunlara hâkim olup da kendisine boyun eğdirirse, işte kendi iç dünyasında sultanlık derecesine yükselmiş demektir.. Bir de buna insanlara karşı olan ihtiyaçsızlığı ve herkesin - gerek dünya hayatında ve gerekse ahiret hayatında - kendisine, muhtaç olduğu hususu eklenirse işte o zaman yeryüzünün sultanı olmuş demektir ki bu, Peygamberlerin (Allahın selamı üzerlerine olsun) rütbesidir. Çünkü O'nlar, ahiret hayatına hidayet etme hususunda Allah'tan başka hiç kimseye ihtiyaçları yoktur, herkes kendilerine muhtaçtır...

Meliklik hususunda; Peygamberleri, onların varisleri olan âlimler takip ederler, onların sultanlık derecesi de, kulları irşat edebilmek yeteneğiyle ölçülür.

Evet, bu niteliklerle kul melekler derecesine ulaşır ve Allah'a yaklaşabilir. Bu mülk - hakimiyet - kendilerine gerçek melik olan, mülkünde ortağı bulunmayan Allah tarafından ihsan edilmiştir.

Emirlerden biri, ariflerden birine:

— Ne ihtiyacın varsa söyle. Dediği zaman, arifin kendine verdiği cevap ne de arifanedir.

— Ben senden ne isteyeceğim ki, benim iki kölem vardır ki onlar senin efendindir.

— Neymiş onlar bakalım?

— Biti hırs, diğeri heva ve heves... İşte ben bu ikisinin sırtını yere getirip onlara hâkim oldum, sen ise bunlara yenildin. Onlar sana hâkim oldular. Demiştir.

Adamın biri, bir şeyhten kendisine nasihatte bulunmasını rica edince Şeyh ona dedi ki:

— Dünyada da, ahirette de melik ol. Adam bu sözü duyunca şaşırdı ve tekrar sordu:

— Nasıl yani?

— Dünyaya karşı olan hırs ve şehvetini kesersen, hem dünyada hem ahirette sultan olursun. Çünkü sultanlık hürriyet ve ihtiyaçsızlıkta görülebilir; esaret ve zillette değil...

اَلْقُدُّوسُ

el'KUDDÛS

H.C O, hissin idrak ettiği, hayâlin tasavvur ettiği, vehmin ileri atılıp tahayyül ettiği, vicdanın ihtilâç, ettiği tefkirin tasarladığı her vasıf (nitelik) den münezzeh ve müberradır..

O'nu vasf ederken; o, ayıp ve noksan sıfatlardan münezzehtir demedim, çünkü böyle bir söz edebe aykırı düşer.. Zira böyle bir ifade, ülkenin kralını vasf eden kimsenin: "ülkemizin kralı, mühür kazıyıcı, kan alıcı değildir!" sözüne benzer.

Şurası da muhakkaktır ki, bir şeyin mevcut olmasını nefy etmek (yoktur demek) o şeyin var olmasının mümkün olduğunu vehm ettirir.

Böyle bir vehim de -Vacib-i Tealâya- noksanlık isnad etmeye yol açar. Onun için O'nu vasf ederken dedim ki: O, birçok kimselerin mükemmel olarak kabul ettiği veya sandığı vasıflardan münezzehtir.. Çünkü o insanlar, önce kendilerine bakıp niteliklerini tanıdılar.. Tabii ki, bu nitelikler içinde mükemmel olanı mevcut olduğu gibi Doksan olanlar da mevcuttur.

Onlar, ilim, kudret, duyma, görme, konuşma, irade gibi vasıflarını manalarının hizasına koyarak işte bu kemal sıfatlardır, dediler.

Kendilerine göre, cehalet, acizlik, körlük, sağırlık, dilsizlik gibi noksan olan sıfatları da mânâlarının hizasına koyarak noksan saydılar.

Sonra Allah'ı övmek istedikleri zaman kendi ölçüleri dahilindeki mükemmel sıfatlarla tavsif ettiler ve noksan sıfatlardan tenzih ettiler. Oysa Allah kendi nefislerinde kemal sıfatlar olarak tanıdıkları sıfatlardan da, kendi haklarında noksan kabul ettikleri sıfatlardan da münezzeh ve müberradır. Hatta yaratıklar için tasavvur ve tahayyül edilen her türlü sıfatlardan da münezzehtir. Çünkü O, onların hiç birine benzemez, hiç bir şey de O'na menend olamaz!..

Bu konuya daima ve izah etme olmasaydı zaten bu konuya girmezdim, teeddüp ederdim. Bunu, mukaddimeler bölümlerindeki dördüncü bölümde gayet açık olarak izah ettim. Tekrarına lüzum görmüyorum..

TENBİH:

Kulun takdisi, ilim ve iradesini tenzih etmesidir. İlmine gelince: Onu, bütün muhayyetât, mahsusat (his edilenler).. Mevhûmat (vehm edilenler) ve behimi sıfatların iştirak ettiği her şeyden tenzih etmesidir.

İradesine gelince, onu, şehvet, öfke, yemek, içmek, evlenmek, giymek, dokunmak, bakmak gibi beşeri lezzet ve sıfatlara müncer olan her türlü sıfatlardan tenzih etmektir.

İşte kul, böyle olunca ancak Allah'a yaklaşabilir. Onun kalbi her zaman için Allah'la beraber olabilir. Onun Allah'tan başka hiç bir şeyde hazzı, Allah'a kavuşmaktan başka hiç bir şeyde şevki, Allah'tan gayri hiç bir nesnede sevinç ve neşesi kalmaz!.. O'na Cennet bütün nimetleri ile verilse, hiç birine iltifat etmez. Sahipsiz evi ne yapsın O?.. Hülasa: Kul, hissi, hayali ve hayvani olan temayüllerden kurtulduğu gün ruhen kemale ermiş olur.

Müridin celâleti, muradının celâletiyle ölçülür. Bütün gayesi karnına giren şey olursa, kıymeti de ondan çıkan şey kadar olur...

Allah'tan başka gayesi olmayan kişinin derecesi, himmetine göredir..

İlmi, mahsusat, mütehayyilât derecesini geçerse, iradesi şehvet icaplarından arınırsa Hazretil- Kuds'un sevgisine mazhar olmuş demektir...

السَّلاَمُ

es'SELÂM

O, zatı ayıptan, sıfatı noksanlıktan, ef'ali kötülükten beri olan bir varlıktır. Hal bu olunca, varlıktaki bütün selam et ve emniyetler ondan sadır olmuştur ve yine ona rucû edecektir. Yukarıda anlatmıştık: Vacib tealâ'nın fiilleri şer'den (yani mutlak şerden) salim olmuştur.

Şerri hiç bir zaman bizatihi murat etmemiştir. Ama içinde hayır saldı olan şerri murat etmiş olabilir. Çünkü böyle olan şer aslında, yukarda da işaret ettiğimiz gibi şer değildir...

TENBİH:

Hile, kin, hased, kötülüğü istemek gibi şeylerden uzak, günah ve yasaklardan beri olan her kul, Allah'a selâmet bulmuş bir kalple gelecektir. İşte kulun bu gibi huylardan arınması Selam-ı Mutlak'dan istifade etmesiyle mümkündür.

Kulun her bakımdan selamet bulması, ayrıca in'tikas ve in'ikasdan da beri olmasına bağlıdır.

İn'tikas: Aklın şehvet ve gadaba esir olması demektir. Gerçekse bunun tam aksidir. Yani şehvet ve gazabın aklın esiri olmasıdır. Bunun aksi olunca intikasa maruz kalmış olur. Böyle

olunca da emir memur; kral köle olmuş olur.. Şu halde selam ve İslâmla, ancak Müslümanların dilinden ve elinden kurtulmuş olan kimse nitelenebilir. Henüz kendi nefsini kurtaramayan kişi, bu ulvi vasıfla nasıl nitelenebilir?..

المؤمن

el'MÜ'MİN

O öyle bir varlıktır ki, bütün emniyet ve em an ona racidir. Çünkü emniyet sebeplerini açıklamış, korku yollarını kapatmıştır.

Korku mahalli olmadan emniyet, helâk olma tehlikesi olmadan da korku tasavvur edilemez. Mü'mini mutlak o varlıktır ki, bütün emniyet ve emanın kaynağı asla ondan başkası olamaz. İşte o da Allah'tır.

Şurası da bir gerçektir ki, kör görmediği yerden kendisine bir felâketin gelebileceğinden endişe eder. İşte gören göz, sahibini böyle bir tehlikeden kurtarır. Eli olmayan kişi de el ile savunabileceği yerden tehlike geldiğinde böyle bir korkuya kapılır. Ama eli olursa o tehlikeyi rahatlıkla önler.

İşte insanoğlunun bütün organ ve duyuları da böyledir... İsimlerinden biri Mü'min olan Allah onları yaratmış, şekillendirmiş, kuvvetlendirmiştir.

Şimdi düşmanları tarafından aranan bir insanı düşünelim:

Çembere alınmış, halsiz olduğu için organları hareket edemiyor. Hareket etse bile, kendisini koruyacak silahı yok. Veya silahı da var ama, düşman çok, tek başına üstelerinden gelemiyor. Kendini koruyan insanlarda var ama, mutlaka hep beraber sığınacak bir kaleleri olması gerekiyor.. Tam o sırada biri yetişiyor ana silah, asker veriyor. Üstelik O'nu ve askerlerini muhafaza edecek bir de kocaman kale yapıyor. Ona emniyet ve eman

nimetini tattırıyor. İşte böyle olan kişiye şimdi rahatlıkla biz mümin diyebiliriz..

İmdi kul, yaradılış itibarı ile gayet zayıftır. Hastalık, açlık, susuzluk, gibi şeylere maruz olduğu gibi: yanma, boğulma, yaralanma, kırılma tehlikeleriyle de her zaman karşı karşıyadır.

Onun hastalık hakkındaki korku ve endişelerini, Ancak hastalığa çare bulan doktorlar bertaraf edebilirler. Yemekler de açlığını, su da susuzluğunu giderebilir. Azaları (organları) da bedenin muhafazası için elverişli olabilir.

Duyuları da felâketten haber verecek birer casuslarıdır..

Bütün bunların yanında kulun asıl büyük korkusu vardır ki, o da ahiret korkusudur. Onu bu korkudan kurtaracak yegâne siper ise Kelime-i Tevhiddir, Allah'ta işte kullarına en büyük bir reçete olarak ve en güzel koruyucu kale olarak bu Kelime-i Tayyibeyi ihsan etmiştir. Ve şöyle buyurmuştur: "- La ilâhe illallah, benim kalemdir, Her kim benim kaleme girerse, azabımdan emin olur..»

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki; Kâinatla, eshâba tevessül etmeden emniyet tasavvur edilemez. Bu sebeplerin hâlikı; onların göstericisi ve nasıl kullanılacağının öğreticisi hiç şüphe yok ki (Allah)'tır.

O'dur her şeyi yaratan, O'dur yol gösteren. Evet, O'dur gerçek ve mutlak MÜ'MİN...

TENBİH:

Kul, bu isimden şunu elde edebilir: Yanında bulunan herkesi şerrinden emin kılar. Hiç kimseye zararı dokunmaz. Ona başvuran her korkan kişiyi," gerek kendi nefsi ve gerekse dini hakkında duyduğu korku ve endişeden kurtarmaya çalışır. Nitekim Resûlüllah Sallallâhü Aleyhi ve Sellem şöyle buyurmuşlardır:

"Allah ve ahiret gününe iman eden, komşusunu kendi kötülüklerinden emin kılsın..

Kullar arasında bu isme en çok hak kazanan, halkı, kurtuluş yoluna, Allah yoluna irşad ve hidayet ederek Allah'ın azabından kurtaran kişilerdir.. Bunu da hiç şüphe yok ki, Peygamberler ve âlimler yaparlar. Bakınız Peygamberimiz (S.A.V.) ne buyurmuşlar:

"Şüphesiz siz, ateşle kelebekler gibi dolaşacaksınız, ben gelip sizi bir tarafınızdan tutarak kurtaracağım!."

HAYÂL VE TENBİH:

Korku, şüphesiz ki Allah'tandır. Kullarını korkutan O'dur. Korku sebeplerini de o yaratmıştır.. Öyleyse emniyet O'na nasıl izafe edilir?

CEVAP: Korku ondandır... Emniyet de ondandır. Korku sebeplerini ve emniyeti yaratan hiç şüphe yok ki O'durl Onun korkutucu olması, Mümit1 olmasına mani teşkil etmez. Nitekim kullarından bazılarını zelil kılması O'nun Muiz (Aziz) kılıcı olmasına mani değildir. Hem Muiz (Aziz kılıcı), hem de Muzil (Zelil) kılıcıdır..

Ve yine O'nun kullarından bazılarını alçaltıcı olması; yükseltici olmasına mani değildir. O bazı kişileri alçalttığı gibi, bazılarını da yükseltebilir..

Demek ki, Mümin (Eman veren) de O'dur, korkutan da O'dur.. Lâkin güzel isimlerinden biri Mü'min olmuştur da Muhawif (Korkutucu) olmamıştır...

اَلْمُهَيْمِنُ

el'MÜHEYMİN

Bu ismin, Allah hakkındaki mânası şudur: O (Allah), yaratmış olduğu mahlukatının amelleri, rızıkları, ecellerini bilip muhafaza eder. Her muhafaza ile memur olana müheymin derler. Bir şeye göz kulak olan kişi o şeyin koruyucusu ve müheymindir demektir. Şu halde işraf (gözlem) ilme, istila ise Kudretin kemaline, muhafaza ise akla racidir. İşte bu manaların hepsini ancak (Müheymin) ismi içine alır. Bu manaları tam mânasıyla ve kayıtsız şartsız ancak Allah tahakkuk ettirir, başkası değil. Bu sebepledir ki,

(El-Müheymin) ismi, kadim kitaplarda da Allahın isimlerinden sayılmıştır...

TENBİH:

Kendini mürakaba eden, kendi kusurlarını anlayan ve düzeltmeye çalışan, kendisini iyi hal üzere devam ettirmeyi başaran her kul kalbine hâkim olma itibari ile müheymindir. İşraf ve ittilaı daha da genişletip Allah'ın kullarına yol gösterme imkanına sahip, feraset ve istidlâl tariki ile iç ve dış yüzlerine de vakıf olup da onları irşat edebilirse tabii ki bu mânadan nasibi son derece fazla olmuş olur...

اَلْعَزِيزُ

el'AZİZ

O, öyle bir kıymetli isimdir ki, emsali az bulunur. Ona çok İhtiyaç duyulur. Ona ulaşmak güç olur. Bu üç manayı üzerinde bulunduramayan kişi'ye "Aziz" ismi, verilemez!

Çünkü çok nadir olan şey var ki, kıymetli ve faydalı değildir.. Bunun için de hiç bir zaman (Aziz) olamamıştır..

Nice kıymetli ve yararlı, misli bulunmayan şeyler var ki vüsûlü güç değildir: Güneş gibi.. Onun emsali yok... Yer de öyle... Bunların faydası pek çoktur. Onlara olan ihtiyacımız da son derecededir.. Lakin (bütün hunlara rağmen) her ikisine de (Aziz) diyemiyoruz. Çünkü, onları müşahede etmek onlara vasıl olmak güç değildir.. Onun için bir şeyin aziz olması için mutlaka yukarıda arz ettiğimiz üç mana (Vasf) ın bulunması gerekmektedir..

Sonra bu üç mana'nın her birerleri için kemal ve' noksanlık söz konusu olabilir...

Mesela nadir olmasındaki kemal, bir olmasına bağlıdır. Çünkü birden az hiç bir şey tasavvur edilmez. Tek olan misli ve menendi bulunmayan varlık ancak Allah'tır. O'ndan başkası için böyle bir şey düşünülemez..

Güneş mevcut olma bakımından her ne kadar tek ise de lakin onun gibisinin bulunması da mümkündür. Yani mümkün olma bakımından o, tek değildir. Kemal necasette onun gibisi bulunabilir...

Şiddetli ihtiyaç meselesine gelince:

Bu, her şeyin -varlığında, bekas1l1da, sıfatında- kendisine ihtiyaç duyulan varlık olarak kabul ettiğimizde "Hakkında kemâl" sözü doğru olabilir.. Böyle bir varlık Allah'tan başka var mıdır?

— Bütün varlıklar O'na muhtaçtır. Hem de her şeylerinde.

Yukarıda açıklamıştık. Allah'ı kendisinden başka tam mânasıyla kimse bilemez! (Künhünü..) Kayıtsız şartsız gerçekten Aziz olan O'dur!... Azizlikte O'na hiç bir şey benzeyemez!...

TENBİH:

Kullardan aziz olan, uhrevi hayatlarında ve ebedi saadetlerindeki önemli işlerinde kendilerine ihtiyaç duyulandır. Şüphesiz

ki, bu evsafta olanlar yok denecek kadar' azdır. İşte bu ancak Peygamberlerin, rütbesidir. (Allah'ın rahmeti Üzerlerine olsun.)

Şeref ve izzet bakımından onlara ancak, asırlarında yaşamış halifeleri ve kendilerine varis olacak ümmet âlimleri yaklaşabilir.. Tabii bunların her birerleri, halkı irşat hususunda gösterebilecekleri başarı nispetinde onlara yaklaşma imkanına kavuşabilir...

اَلْجَبَّارُ

el'CEBBAR

O, öyle bir varlıktır ki, dilediğini cebir yolu ile herkeste icra edebilir. Hiç kimse O'na bir şey yapamaz. Hiç kimse O'nun elinden (kudretinden) kurtulamaz. Bütün eller O'na karşı aciz kalır. Mutlak (kayıtsız şartsız) Cebbar hiç şüphe yok ki Allah'tır. O herkese cebr eder, hiç kimse O'na cebr edemez. Bu hususta hiç kimse O'na eş olamaz.

TENBİH:

Kullardan bu isme layık olan, uymaktan uyulmak derecesine, yükselen, rütbe itibarı ile herkesten yüksek olan, heyeti ve suretiyle her bakımdan halka cebr eden kendisine uymaya onları mecbur kılan, onlara faidesi dokunan, onlardan faydalanmaya lüzum ve ihtiyaç duymayan, tesir edebilen, hiç kimsenin tesirinde kalmayan, kendisine uyulan ve fakat hiç kimseye uymak mecburiyetinde olmayan, herkes tarafından delicesine sevilen bir kimse, onu gördüğünde bir daha görmek isteyen ve fakat onun gibi olma temennisinde bulunmayan, kimsedir ki bu vasıf ancak insanlığın Önderi Hazret-i Muhammed'e (S.A.V.), nasip ve müyesser olmuştur... Nitekim bir hadisinde bu hakikati şöylece tebaruz ettirmişlerdir:

"-Musa sağ olsaydı, bana uymaktan başka çaresi olmazdı. Ben Âdemoğüllarının efendisiyim (ki bununla) gururlanmıyorum.."

المُتَكَبِّرُ

el'MÜTEKEBBİR

O zatına nispetle herkesi hakir gören, azamet ve kibriyayı ancak kendi nefsine layık gören, başkalarına meliklerin kölelere karşı takındığı bir nazar misali bakandır...

Bu bakış ve görüş doğru ise (gerçeğe muvafık ve vakıa mutabık ise) tekebbür de doğru ve sahibi gerçekten mütekebbir olmuş olur. Ne var ki bu nitelikteki isim kayıtsız şartsız ancak Allah'ındır.

Eğer bu büyüklenme ve böbürlenme batıl ise, yani göründüğü gibi değilse, o zaman tekebbür boş ve üstelik mezmum olur. Her kim, kendini başkalarından üstün görüp de kibirlenirse onun bu davranışı boş ve mezmumdur, Çünkü büyüklük azamet ancak ve ancak Allah'a mahsustur...

TENBİH:

Kullardan gerçek manada mütekebbir, zahid ve arif olandır.

Arif'in zühdü ne demektir? Onun manası nedir?

Mânası, kendisini o ulvi düşüncesinden ve yüce sırrından alıkoyacak yaratıklardan tahliye etmesi, Allah'tan başka her şeyden kendisini üstün görmesi, dünyayı - hattâ - ahireti küçümsemesi, kendisini Hak'tan ırak edecek her şeye sırt çevirmesidir. İşte Arif'in zühdünün manası budur.

Arif olmayanın zühdü; bir nevi alışverişten ibarettir. Ahiret metaını dünya metaı ile satın alır.. Veresiye alışverişteki kar ve

kazanca tama ederek peşin alış verişi terk eder. İşte buna selem ve mubayaa derler...

Yemek ve kadın şehvetlerinin köleleştirdiği kişiler, gerçekten hakirdirler. Hiç bir zaman gerçek manada mütekebbir olamazlar. Çünkü gerçek manada mütekebbir, her şehveti hakir gören, hayvanların bile nasibi olan her zevke sırt çevirendir...

اَلْمُصَوِّرُ اَلْبَارِئُ اَلْخَالِقُ

el'HALİK el'BARİ el'MUSAVVİR

Belki bu isimlerin eş manalar ifade eden isimler olduğu akla gelebilir.

Hepsinin de mânası (Yaratıcı) olduğu zan edilir. Ama mesele hiç de öyle sanıldığı gibi değildir. Çünkü her yokluktan varlık âlemine çıkan şey, önce takdir, ikinci defa takdir'e göre icad, icad'dan sonra da tasvire muhtaçtır.

Cenab-ı Hak, takdir edici olarak da halıktır. İcad edici olarak da halıkdır. Nihayet müsavvir (şekillendirici) olarak da halıktır. Yaratıklara en güzel şekli O vermiştir. Onları gayet güzel nizam ve intizam içinde o, yaratmıştır...

Bu tıpkı bir bina gibidir. O binanın, tuğla, taş, çimento, kerpiç, gibi malzemelerin ne kadar gideceğini, eni boyu - metrekaresi ne kadarâ, kaça mal olacağını hesaplayacak birine ihtiyaç vardır.

İşte bu işleri yapana; projeyi çizene, hesap ve kitabını yapana biz mühendis diyoruz..

Bunlardan sonra binayı asıl yapacak ustaya lüzum görülür. Daha sonra binanın iç ve dış tezyinatını üstüne alacak başka bir usta aranır... İnsanlar hakkında da bu böyledir. Çünkü her işi bir

İnsan yapamaz, herkesin ihtisası ayrı ayrı konularda olur, lakin Allah hakkında biz bunu böyle düşünemeyiz. Çünkü takdir eden, icad eden ve tasvir eden de O'dur.

Şimdi Allah'ın yaratmış olduğu mahlûkatından birini ele alalım. Mesela, insanı...

İnsanoğlu Allah'ın yarattıklarından bir cinsi temsil eder.. İnsan varlığının vücuda getirilmesi için evvelâ nasıl yaratılacağı hakkında takdir yapılmalı. Çünkü onun, belirli bir cisim olması gerekmektedir. Bazı sıfatları alabilmesi için önce cismi lazımdır. İnşaatçının bina kurabilmesi için bazı alet ve edevata ihtiyacı olduğu gibi...

İnsanın bünyesi ancak su ve toprakta vücut bulabilir. Yalnız toprak kafi gelmez. Çünkü kurudur; tutmaz dağılıverir. Yalnız su da kafi gelmez. Çünkü tutmaz dökülüverir. Öyleyse kuru ile yaşı birbirine katıştırmalı ki, çamur haline gelebilsin. Sonra pişirici bir hararet (fırın) lazımdır ki, su ve toprak, karışımı muhkemleşip ayak da durabilsin. Demek ki, insan serapa çamurdan yaratılmış olmuyor. Bilakis su ile yoğrulmuş, kurutulmuş ve pişirilmiş bir topraktan (balçıktan) yaratılmış oluyor...

Ama o toprağın ve suyun da belirli ölçüde olmaları gerekiyor.. Eğer takdir edilen ölçüden az olursa zerre, ya da karınca gibi küçük olur ki, insan işlerini yapamaz, rüzgar vurduğu gibi savurur ve en küçük şey onu telef eder.

Sonra dağlar kadar büyük çamur yığınından da olmaz.. Çünkü bu miktar ihtiyaçtan fazladır. Öyleyse ne az ve ne de çok tam ayar ve karar olmalıdır. Evet O, takdir edilen ölçüyü geçmemelidir... İşte bütün bunlar, takdirle olur. O (Allah), bütün bu işleri takdir etmesi ve takdire göre icad etmek itibariyle yaratıcıdır. İcad edip yokluktan varlığa çıkarması itibariyle bari oluyor. Sadece icad etmek ile, bir takdire göre icad etmek, ayrı ayrı şeylerdir..

Lûgatta bu iki kelimenin ayrı ayrı mânalar ifade ettiğine şahit vardır. Araplar hazık ve her şeyi ölçü ile yapan insana halik ismini verirler, Nitekim şair:

"Sen halk ettiğin (yaptığın) şeyi güzel yaparsın. İnsanlardan kimisi var ki yapar ama güzel yapamaz.» demiştir.

El-MUSAVVİR İSMİNE GELİNCE:

Bu isimde eşyaya en güzel şekil vermek ve onları en biçimli tarza sokmak itibariyle O'na mahsustur. Bu, fiil'in vasıflarıdır. Bunun hakikati ancak kainatı tam olarak bilen, sonra ayrı ayrı yaratan Allah'a mahsustur.

Evet kainatın tamamını birçok organdan teşekkül etmiş tek şahıs olarak mütalaa edebiliriz...

Onun azaları ve eczası gökler, yıldızlar, yer, su ve havadır...

Bunlar gayet tertipli şekilde yaratılmışlardır. Hem öylesine muhkem bir tarzda ve tertip de ki, bu tertip, azacık bozuluverecek olursa bütün nizam altüst olur.

Üste konması gereken, üste; alta konması icab eden de alta konmuştur.

Tıpkı bir bina gibi. Temel taşlan alta ve kereste kısmı üste konmuştur.

Bu, tesadüfi değil, bilakis önceden tasarlanıp da öyle yapılmıştır.

Bunun aksini düşünüp de taşları üste, ağaç kısmını alta koysalar, bina yerinde durabilir mi? Duramaz, şeklini kaybeder..

İşte yıldızların yukarda, yer ve suların (deniz ve nehirlerin) aşağıda yaratılmasındaki hikmet ve sebepleri böyle anlamalıyız...

Kainatın yarısına kadar gitsek, nizam ve intizamındaki hikmetleri sayacak olsak bitiremeyiz..

Ayrı ayrı her şeyin hikmetini bilen, El-Musavvir isminin manasını daha iyi anlar ve bilir.

Bu tasvir ve tertip, âlemin her parçasında mevcuttur. Hatta karınca ve zerre de bile mevcuttur. Hatta ve hatta karıncanın organlarında bile bu akla durgunluk, kalbe heyecan veren nizam ve intizam mevcuttur.

Canlı varlıklarda en küçük bir organ olarak bilinen gözün yapısını anlatacak olursak bitiremeyiz. Gözün tabakalarını, şekillerini, miktarlarını ve onda olan renkleri ve bu renklerde gizli olan yüce hikmetleri bilmeyen, gözü ancak zahiri görüşündeki şekli ile bilmekten öteye bir adım bile atamaz.

Her canlı hayvan ve bitkide hatta onların her parçasında da aynı şeyi söyleyebiliriz...

TENBiH:

Bu isimden kulun nasibi şu olmalıdır. Önce kendi nefsinde bütün âlemin şeklini ve suretini görmelidir. Derin derin düşünüp tafsilâta geçmelidir.

Önce (Eşrafi mahlukat) olan insana bakar. İnsan vücudunu iyice inceler, vücûtta bulunan cismani organları gözden geçirerek, nevilerini, adet ve terkibini, yaratılışında ve tertip edilişindeki hikmetleri öğrenir, sonra, onun, idrak, irade gibi manevi niteliklerine bir göz atar, düşünür, düşünür...

Bunu takiben, gücü yettiği kadar hayvanat ve nebatatın suret ve şekillerini inceler ta hepsinin şekli kalbinde yer edinceye kadar,.. Tabii bütün bunlar, varlıkların cismani olan nevilerin şekil ve suretlerini bilmeye matuf şeylerdir..

Bir de bunun ruhani tertibi vardır ki; bu melekleri ve mertebelerini, yıldızlarda, göklerdeki vazifelerini bilmek demektir...

Ondan sonra beşeri kalplere tasarruf etmeye başlar, onları doğru yola irşad etmeye koyulur...

Sonra hayvanlara karşı tasarrufa girişir ve onları ihtiyaçlarına doğru sevkeder... İşte bu isimden kulun nasibi bu olmalıdır. Yani vücûdi şekle mutabık ilmi suret kazanmalıdır kul. Çünkü nefsin şeklini bilmek, malumun şekline mutabıktır. Allah'ın suretleri bilmesi, suretlerin ayan'da mevcut olmasına sebeptir. Ayanda 'mevcut olan suretler ise ilmi suretlerin insan kalbine hâsıl olmasını sağlar... Böylece kul, Allah'ın isimlerinden olan (El-Musawir) isminden istifade ederek, kendi ruhuna şekillendiricilik vasfını kazandırmış olur. Hatta öylesine ki kendi de bir Musawir (şekillendirici) durumuna gelir. Tabii bu, mecaz yoluyladır.. Çünkü o suret, yani kulun ruhuna gelen suret, gerçekte Allah tarafından halk edilmiştir. Kulun bunda en ufak bir rolü yoktur... Lakin kul, Allah'ın, Rahmet pınarlarından istifade etmeye koşar. **"Bir kavim özlerindeki (güzel hal ve ahlâk)ı değiştirip bozuncaya kadar Allah şüphesiz onun (halini) değiştirip bozmaz"**[10].

İşte bundan dolayıdır ki Resûlüllah (S.A.V.) şöyle buyurmuşlardır:

" - Şüphe yok ki, Rabbinizin ömrünüz boyunca nefhaları vardır. Ona koşuşun!"[11].

El-Halik ve El-Bari isimlerine gelince; Kulun bu isimlerde hiç bir rolü yoktur. — yani kullara bu isimler verilmez ve onlara yaratıcı denilmez ancak çok uzak bir ihtimalle mecazi anlamda denilebilir. Çünkü yaratmak ve icad etmek, ilmin gerektirdiği şekilde gücü kullanmaktır. Allah, kula ilim ve kuvvet vermiştir. O (kul) kendisi hakkında takdir edilenleri ilmi ve kabiliyetine göre (yine Allahın izni ile) tahsil edebilir.

---

[10] Er'Ra'd Süresi, 11. ayetin bir kısmı.

[11] Bu hadisi Taberani. Muhammed bin Mesleme (R.A.)'dan şu lâfızla rivayet etmiştir: **"Zaman günlerinde Allah'ın nefhaları vardır. Ona koşusun! Belki biriniz ondan bir nefha alır da bir daha şaki olmaz..."**

Aslında mevcut varlıklar iki kısma ayrılır:

1 - Var olmalarında ku1'un hiç bir rolü yoktur: Gök, yıldızlar, yer, hayvan bitkiler vesair kainatın diğer yaratıkları gibi...

2 - Meydana gelişinde kulun rolü bulunan varlıklar. Bunlar kulların, sanat, siyaset, ibadet ve cihad gibi, kulların amelleridir.

İnsan, nefsani mücahede (çalışması) sayesinde, bazı şeyleri icad edebilecek dereceye yükselirse ve bu hususta herkesten faik olursa o, o şeylerin muhteri (Mucidi) sayılır. Çünkü o şeyler onun icadından evvel mevcut değildiler... Mesela satrancın mucidine, satrancı filan kimse icad etmiştir diyerek satrancın mucidini belirtirler. Aslında satranç övülecek ve onu keşfeden kimseden siteyişle bahs edilecek bir meta değildi ya!..

Hayır ve iyiliklerin kaynağı olan diğer riyazi, sınai ve siyasi icadlar hakkında da aynı şeyi söyleyebiliriz.. Bu hususta başarı gösterenlere bir şeyler icad edenlere mucid diyebiliriz, lakin ne var ki bu isim ona mecazen itlâk edilebilir, hakikat yönünden değil...

Allahın bazı isimleri vardır ki, bunların kullara mecazen nakli mümkündür.. Bazı isimler de var ki, kul hakkında bu isimler hakikattir; Allah hakkında ise mecazdır: Sabır, şekûr (isimleri) gibi...

Aradaki farkı anlamadan hiç bir zaman bu isimlerde ortaklık düşünülemez!..

اَلْغَفَّارُ

el'GAFFAR

O, iyilik yapan ve çirkini örtendir.. Günahlar, Allahın dünyada örttüğü ve ahirette cezalandırmaktan (Kullar) hakkında vazgeçtiği çirkinliklerdendir..

El-Gafr, örtmek manasındadır.. Allahın kullar hakkında birinci örttüğü ve meydana çıkarmadığı şey, bedeninin, insan gözleri tarafından tiksinilecek ayıplandır. O ayıplar içeri de gizlenmiş ve yüzüne vurulmamıştır... İnsanın iç yüzü ile dış yüzü arasındaki fark cidden büyüktür. İkincisi;. bütün çirkin duygu ve temayüllerin karargahı olarak kimse görmesin diye kalbi seçmiştir..

Eğer kulun hatırından geçen kötü duygularına, kalbindeki çirkefliklerine başkaları mutlak olacak olsalar ona hücum edip helâk ederler. Allah onu bu durumdan da kurtarmıştır.

İçindekileri dışa vurdurmamıştır.

Üçüncüsü, kullar arasında rezil olmasına sebep olacak günahlarını da örtüvermesidir. Sırf günahlarının çirkinliklerini örtmek için, imanda sebat ettiği müddetçe, günahlarını sevaplara tebdil edeceğini bile vaad etmiştir..

TENBİH:

ÖN Kulun bu isimden alacağı ilham şudur:

O'da başkalardan sadır olan hataları örter.. Kimsenin ayıbını yüzüne vurmaz.

Allah'ın elçisi bunu Allah'ın kullarına öğretmişlerdir:

"- Her kim bir mü'minin ayıbını örterse, Allah'ta kıyamette onun ayıbını örter.."

Gıybet eden, mütecessis olan, intikam seven, uğradığı cezayı mutlaka ödetmek isteyenler tabii ki bu vasıftan uzaktırlar.. Bu güzel vasıfla bezenecekler hiç şüphe yok ki, ayıpları ifşa etmeyen, kulun ayıpların araştırmak için arkası sıra gitmeyendir..

Hiç kimse kusurdan hali değildir. İnsanlar arasında kemale ermiş olgun kimseler olduğu gibi zayıf karakterli kimselerde vardır.

Çirkinliklere göz yumup da ayıbına muttali olduğu kişinin iyiliklerinden bahs eden kimse bu vasfa layıktır.. Aşağıdaki rivayet bizim bu görüşümüze ne güzel ışık tutmaktadır:

Bir defasında İsa (Aleyhisselâm) havarileri ile birlikte ölmüş bir köpeğin yanından geçerler. Havariler dayanamaz:

— Bu leş ne fena kokuyor. Derler. Hazreti İsa (A.S.) bu sözü duyunca:

(Bu gibi hallerde insanların iyi taraflarını anlatmak gerektiğini öğretmek için) şöyle mukabelede bulunur:

"- Zavallı hayvanın ve güzel dişleri var.."

اَلْقَهَّارُ

el'KAHHÂR

O, öyle bir varlıktır ki, düşmanlarının belini kırar, onları öldürmek suretiyle kahreder. Hayatta hiç bir varlık yoktur ki, onun kahrı ve kudreti altında kıvranmasın. Satveti karşısında aciz kalmasın...

TENBİH:

Kullardan kahhar, düşmanlarını kahr edene denir. Kulların en büyük düşmanı iki yanı (sağrısı) arasında bulunan nefsidir. O, kendisini aldatan şeytandan daha düşmandır. Kul, her ne zaman nefsinin şehvetlerini kahr ederse, şeytanı kahr etmiş olur. Çünkü şeytan onu, ancak şehvetleri vasıtasıyla helâ sürükleyebilir.

Şeytanın insanları aldatmak için alet olarak kullandığı şeylerden biri de kadınlardır. Kadınlara karşı şehvet ve isteğini kahr eden kişi, bu tuzağa düşmez..

Din kuvveti: aklın işareti ile şehvetlerini kırıp parçalayan da böyledir.

Nefsani arzularını yenen kişi mutlaka kendisini aldatmak isteyen insanları da yenmiş demektir. Çünkü insanların gayesi, onun vücudunu ortadan kaldırmaktır. Onun gaye ve çalışması ise ruhunu ihya etmektir. Birer düşman mesabesinde olan şehvetleri öldüren kişi ruhunu ihya etmiş ve ölümünde df1 ölmemiş olur: **"Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma. Bilâkis onlar Rableri katında diridirler."**[12].

اَلْوَهَّابُ

el'VAHHÂB

A.C [Hibe, karşılığı olmayan ivezsiz ve garazsız bir bağıştır.. Bu sıfatla bağışı çoğaltan kişiye cömert ve Vahâb (ziyadesiyle veren ve bağışta bulunan) denir.

Gerçek Cömertlik, karşılığında hiç bir şey beklemeden vermek ve bağışlamak ancak Allah'tan beklenir.. Bu, ancak Allah'a mahsustur. Çünkü her muhtaca verdiği zaman karşılık beklemeden vermiş ve halen de vermektedir. Hem de peşin verir, vereceğini sonraya bırakmaz..]

Bir kimse, bir bağışta bulunduğunda, karşılığını hemen beklerse ve yahut zamanla insanlar tarafından övülmesini veya en azından kınanmaktan kurtulmasını isterse o insan bağışta bulunmuş bir insan değildir. Cömert olmak şerefini bile ihraz etmiş sayılmaz. Çünkü her verilen şeyin karşılığı mutlaka para veya mülk olamaz. Bazen da bunların cinsinden olmayan, elle tutulmayan manevi değerler de olabilir verdiği şeyin karşılığı...

Her kim şeref kazanmak veya övülmek için bir bağışta bulunursa o sadece bu bağışı meydana getiren bir işçi olabilir. Çünkü gerçek bağışlayıcı o kimsedir ki, herkes ondan karşılıksız

---

[12] Âl-i İmran Süresi, 169. ayet.

faydalar görür, yani herkese ivezsiz ve garazsız faydası dokunur.

Hatta bazen öyleleri de olabilir ki, sırf hayrı (bak ne cimri adamdır, hiç hayır yapmıyor) demesinler için sırf korkusundan yapar, işte böyle bağışlarda bulunanlara da bağışta bulunan insan denemez. Çünkü bu da bağışını ötekiler gibi karşılık için yapmıştır..

TENBİH:

Kul'dan, hiç bir zaman gerçek manada cömertlik ve bağışlayıcılık beklenemez. Çünkü o, yapılacak bir işin, yapılmaması evla olunca o işi yapmaya katiyen yanaşmaz. Fakat, bütün varlığını hatta en aziz varlığı olan ruhunu Allah yolunda, Cennetine tama etmeden veya azabından kurtulmak gibi bir gaye beklemeden feda ederse o kişi şüphe yok ki gerçekten Vahhab (Bağışta bulunan) ve Cevad (son derece cömert olan) ismine layık olmuş olur.

Böyle olmayıp da sırf Allah'ın cennetine kavuşmak veya azabından kurtulmak gayesiyle yaparsa veyahut insanlar tarafından övülmek, beğenilmek dolayısıyla nam ve şöhret kazanmak için bir bağışta bulunmuşsa, o kişi her ne kadar zahiren karşılıksız bir bağışta bulunmuş hissini vererek, insanlar tarafından Cevad (son derece cömert) kabul edilirse de aslında böyle değildir. Çünkü insanlar karşılığın yalnız madde olduğunu sanırlar oysa maddi olmayan, manevi olan karşılıklar da vardır...

— Pekâlâ sadece Allah rızası için bir manevi nasip bekleyerek bütün varını bağış olarak veren kişi nasıl Cevad (fazla cömert) olma vasfına mazhar, olamaz? diye bir sual varid olursa deriz ki:

Bu tip kimselerin hazzı yalnız Allah'tır, rızasıdır, ona kavuşmaktır.. İnsanoğlunun ihtiyari olan fiilleri ile kazanabileceği en

büyük mutluluktur bu! O öyle bir haz ve saadettir ki bütün mutluluklar onun yanında hiç kalır..

Şu halde Arif-i Billâh o kişidir ki, Allah'a yalnız Allah için ibadet eder. Yoksa karşılığında herhangi bir saadet beklemek için değil sözünün manası nedir? Ayrıca Allah'a karşılıksız ibadet edenle, ondan bir şeyler bekleyen kişinin ibadeti arasında ne gibi farklar vardır? dersen, cevabım şu olur:

— Haz, insanlarca yapılan herhangi bir ışın karşılığı demektir. Kul, ibadeti esnasında bu gibi niyet ve arzudan tamamen tecerrül ettiğinde, Allah'tan başka gayesi ve maksadı kalmamış demektir. Ona, insanların haz kabul ettiği şeylerden tamamen tecerrüt etmiş derler..

Mesela bir köle, efendisine, efendisi olduğu için değil de, ondan bir ikram beklemek için hizmet eder.. Efendi de kölesini, kölesi olduğu için değil de ondan hizmet ve hürmet beklemek için korur..

Bir baba böyle ini ya?

Bir baba, çocuğunu, çocuğu olduğu için korur, ondan menfaat beklemek için değil..

Hatta, oğlu ona gereken hürmeti göstermese bile yine onu düşünür, onun iyiliğine çalışır.. (Adama sende!..) diyemez!

Bir kimse, bir şeyi (o şeyin kendisi için değil de) başka şeye ulaşmak için talep ederse: sanki onu talep etmemiş demektir. Çünkü istemesinde o gaye değil, başka şeydir. Altın isteyen kimse gibi... Altın isteyen kişi, onu bizatihi istemez, bilâkis onunla yiyecek ve giyecek almak için ister... Hatta yiyecek ve giyecek de bizatihi murat değildir; lezzet elde edip, elem ve kederi gidermek için arzulanmışlardır...

Lezzet (zevk) bizâtihi murat edilmiştir.. Ardında başka gaye yoktur!

İnsanoğluna arız olacak elem ve kederin önlenmesi de öyle. İşte altın, yiyecek elde etmek için bir vasıtadır. Yemek de şehvet ve lezzet elde etmek için bir köprü!... Lezzet ise gayedir, vasıta değil...

İşte çocuk da bir baba için vasıla değildir.. Babanın onu arzulaması (sevmesi) onun selameti içindir. Çünkü çocuğun kendi, bizatihi pederin hazzıdır..,

Allah'a Cennet için ibadet eden de böyledir: Allah onu (Cenneti) kendisinin aranması ve istenmesi için bir vasıta kılmıştır; gaye değil.. Vasıtayı şöyle anlayabiliriz: Şayet gayeye onsuz (vasıtasız) ulaşılacak olursa o aranmaz...

Dünyevi istekler eğer altınsız elde edilse hiç şüphe yok ki, altın aranmaz. Kimse ona iltifat etmez.. Şu halde gerçekte mahbûb olan ulaşılmak istenen gayedir, altın değil..

Eğer Allah'a ibadet edilmeden cennet elde edilseydi, kimse Allah'a ibadet etmezdi.. Şu halde Abid'in (ibadet eden kişinin) mahbûbu ve matlûbu cennetti, başkası değil.. Lakin Allah'tan gayri mahbûbu olmayan, bütün hazzı ve gayesi Allah'a kavuşmak olan kişi böyle değildir. Onun bütün gayesi ve arzusu Allah'a kavuşmak, Mele-i Alâ da mukarreblerde beraber olmaktır. İşte bu niteliği taşıyan kişiye **"O, sadece Allaha ibadet ediyor, yani Allah'a Allah için ibadet ediyor; başka bir gaye güderek değil.."** derler..

Bu demek değildir ki, onun hiç bir hazzı yoktur.. Onun hazzı vardır ve o hazzı yalnız Allah'tır, O'ndan başkası değil...

Allah'a kavuşmak, onu müşahede etmek, onu bilmek sevinç ve neşesine inanmayan, ona müştak olamaz.. Ona müştak olmayan, hakkında, Allah'ın onun gayesi olduğu düşünülemez. Bu sebepledir ki, o kişi yaptığı ibadet babında, sadece maddiyatı düşünen kötü bir işçi gibi olur.

Ne yazık ki insanların çoğu, bu zevki tatmamışlardır, bu zevki tatmamışlardır, Allah'ın cemaline bakmanın lezzetini anlayamamışlardır. Bu tıp kimselerin imam yalnız dilledir.. İçlerine işlememiştir.. Çünkü içlerinden biran evvel Cennette Müminlerin emrine verilecek hurilere kavuşmak isterler...

Bütün bu anlattıklarımızdan şu neticeyi elde ediyoruz: Hazlardan hali olmak muhaldir. Allah'a kavuşmak hazların en büyüğüdür.. Eğer insanların kabul ettiği, yapılan herhangi bir işin karşılığı olan maddi veya manevi menfaa'tı bir haz olarak kabul ederseniz ben buna (Haz) demem...

Kul hakkında elde edilmesi, ondan mahrum olmasından daha iyi ise tabii ki bu onlarca haz kabul edilebilir...

الرَّزَّاقُ

er'REZZAK

A.C

Rızıkları ve rızık verdiği varlıkları yaratan, rızıklarını onlara ulaştıran, rızıklarla faydalanmalarına temin eden hiç şüphe yok ki, O'dur!

Rızık iki kısımdır:

1 - Beden için olan, azıklar ve yemekler gibi zahiri rızık,

2 - Batıni rızık. (Yani ruhun rızkı).

Batıni rızık, marifetler ve mükaşefelerdir ki, bunlar kalpler için hazırlanmış en şerefli rızıklardır.. Çünkü bunun semeresi, ebedi hayattır; zahiri olan rızkın semeresi ise belirli bir zamana kadar bedenin kuvvetini sağlar...

Bu iki rızık çeşidini yaratan ve erbabına isal eden (ulaştıran) şüphe yok ki, Allah'tır..Lakin onu, dilediğine bolca verir, istediğine karşı da azaltır...

TENBİH:

Bu vasıftan kul'un hazzı (nasibi) iki şey olabilir:

1 - Bu vasfın, gerçek sahibi Allah olduğunu bilmesi, O'ndan başka kimsenin müstahak olmadığını iyiden iyiye anlamasıdır. Böylece rızkı ancak O'ndan bekler. Bu hususta O'ndan başkasına itimad ve tevekkül etmez.

Hatem'ül - Esem'den[13] rivayet edilmiştir:

Bir adam ona sordu:

— Nerden yiyorsunuz?

— Onun hazinesinden...

— Sana gökten ekmek mi yağdırıyor?

— Yeryüzü O'nun olmasaydı, elbette ekmeği gökten yağdırırdı...

— Siz sözü tevil ediyorsunuz!

— Çünkü o, gökten ancak kelamı indirmiştir!..

— Anlaşıldı sizinle baş edemeyeceğim!

— Çünkü batıl, hakla hiçbir zaman başa çıkamaz....

2 - Ona kılavuz bir ilim, öğretici bir dil, sadaka verip de menfaat sağlayan bir el verdiğini bilmesidir.. Bunlar, söyleyeceği güzel sözler, ve yapacağı güzel işler vasıtasıyla kalpler için şerefli rızkın temin edilmesine yol açarlar..

Allah bir kulu sevdimi, halkın ona olan ihtiyacını artırır...

---

[13] Ebu Abdurrahman Hâtim bin Unvan El'Esen. (Vefatı H. 237 de) Birinci tabaka evliyadandır. Belh ehlindendir. Şakik Belhi'nin talebesi ve Ahmed bin Hidraveyh'in üstadı idi. Yüksek halleri tabakat kitaplarında yazılıdır. Bak. Risale-i Küşeyri sf: 56. Nefahat-ül Üns sf: 130, Tabakat-ı Sülemi sf: 91-97, Tabakat-ı Şarani C.1, sf: 93 v.s.

Rızıkların halka ulaşılması babında, Allah ile kul arasında vasıta olduğu müddetçe, vasıftan bir nasip almış olur. Peygamberimiz (S.A.V.) buyurmuşlardır: "Allah'ın emrettiğini, isteyerek veren emin haznedar, hiç şüphe yok ki, tasaddukta bulunanlardan biridir.."

Kulların elleri, Allah'ın hazineleridir.. Ellerini bedenlerin rızıklanması için, seferber eden, dilini kalplerin rızıklanması için ayakta tutan kişi, bu sıfatın sevabına nail olacakların en şereflisidir!

اَلْفَتَّاحُ

el'FETTAH

O, öyle bir varlıktır ki, onun inayetiyle bütün kapalı (kapılar) açılır, hidayetiyle her müşkül hal olur da peygamberlerine ülkeler feth edip düşmanlarının ellerinden çıkarır de şöyle buyurur: "Biz hakiykat sana (Hüdeybiyye müsalehası ile) apaşikar bir feth (-ü zafer yolu) açtık..."[14] Velilerinin kalplerinden perdeyi kaldırıp onlara, Semasının melekütüne, kibriyasının cemaline giden kapıları açar... Ve şöyle buyurur: "Allahın insanlara açacağı herhangi bir rahmeti tutacak yoktur."[15]

Gayb anahtarlarını ve rızık anahtarlarını elinde (kudretinde) bulunduran o (yüce varlık) hiç şüphe yok ki, (Fettah) olmaya en layık olur!....

TENBİH:

Kulun silkinmesi lazımdır ki yapacağı güzel nasihatlerle müşkülât kilitleri kırılsın, vereceği güzel öğütlerle de halkın anlaya-

---

[14] El-Feth Süresi, 1. ayet.
[15] El-Fatr Süresi, 2. ayet.

madığı dini ve dünyevi meselelerine bir çözüm yolu bulunsun. Bu sayede o, El-Fettah isminden gereği gibi yararlanmış olabilir...

العَلِيمُ

el'ALİM

Bu ismin manası açıktır. Bunun kemali; her şeyi tam mânasıyla bilmekle, yani dışını, içini, inceliğini, açıldığını, önünü, sonunu, başlangıcını ve bitimini bilmekle olur..

Bu açıklanması bakımından, malumat (bilinen şeyler) den istifade edilmiş değil de, malumatın kendisinden istifade edilmiş olması gerekir. Aksi halde o ilme tam ilim denilemez..

TENBİH:

Âlim vasfından kulun nasibi malûm... Lakin onun ilmi ile Allah'ın ilmi üç hususta ayrılır:

1 – Malumat (bilinenler)in çokluğunda. Kulun malumatı (bildikleri) ne kadar çok olursa olsun yine de mahduddur, azdır. Namütenahi ilimler nerde, o (kul) nerde?...

2 - Kulun bilmesi, veya anlayışı, her ne kadar vuzuh bulsa da, asıl gayeye vasıl olamaz. Bilâkis onun eşyayı müşahede etmesi, ince bir perdenin ardından görmesi gibi bir şeydir.. Keşif derecelerindeki farkı inkâr edemezsin. Sabahın alaca karanlığıyla günün ortasındaki aydınlık bir olabilir mi?

3 - Allahın ilmi, eşyadan istifade edilmiş değildir, bilâkis bütün eşya onun ilminden istifade edilmiştir. Kulun eşyayı bilmesi, eşyaya tabidir 've onun sayesinde meydana gelmiştir.

Bu söz aklını, kurcaladı ise, satranç öğrenen kişinin ilmi ile asıl satrancı bulan kişinin ilmini bir karşılaştır. O zaman, satrancı bulan kişinin satrancın vücuduna (varlığına) sebep olduğunu,

satrancın varlığı da, öğrenen kişinin bilgisine sebep olduğunu anlamakta güçlük çekmezsin. Şu halde satrancı bulan kişinin ilmi, satrançtan önce gelmiştir. Satrancı öğrenen kişinin bilgisi, bu yüzden gecikmiş ve sonra elde edilmiştir. İşte Allah'ın ilmi de böyledir. Eşyadan öncedir, eşyanın varlığına sebep olmuştur.

Bizim ilmimiz işe, bunun aksine eşyadan sonradır.

Kulun ilim sayesinde elde ettiği şeref; ilmin, Allah sıfatlarından oluşu sebebiyledir. Lakin en şerefli ilim, malumu (bilineni) en şerefli olandır. Bilinmişlerin en şereflisi şüphe yok ki, Allah-ü Zülcelaldır. Bunun için marifetullah, marifetlerin en efdali olmuştur. Hatta sair eşyayı bilmek de, Allah'ın işlerini bilmeye yahut kulu Allah'a yaklaştıracak yolu bilmeye veya da marifetullah'a ulaştıracak herhangi bir hususa sebep veya vesile olduğu için şeref sayılmıştır. Bunun dışında kalan her bilgi bu kadar şerefi haiz değildir...

الْقَابِضُ الْبَاسِطُ

el'KABIZ el'BÂSIT

Ölüm anında varlıkların ruhunu kabz eden, hayat vereceği zaman onlara ruhları veren, zenginlerden sadakaları (zekatları) alan, fakirlere rızkı veren, zenginlere bolca ihsan da bulunan, fakirlerden rızkı kısıp onları darda bırakan, kalpleri kabz edip onları cemalinden mahrum bırakan yahut kalplere 'inşirah verip lütf-ü ihsahına boğan hep O'dur!..

TENBiH:

Kullardan bu vasıflara mazhar olan o kişilerdir ki, kendilerine hikmetli sözler ve mükni bilgiler ilham edilmiştir. Bu ulvi istidat ve kabiliyetler sayesinde, insanların kalplerini, gönüllerini kah Allah'ın çeşitli nimetlerinden, bitmez ihsan ve lütuflarından söz ederek ferahlatırlar; kah Allah'ın Kibriya ve Celal sıfatlarından, düşmanla-

rına karşı reva göreceği çeşitli azaplarından söz ederek onların kalplerini kabı ederler (yani dara]tır ve sıkarlar..)

Mesela; Allah'ın Resulü Sallallâhü Aleyhi ve Sellem önce sahabenin kalbini ibadetten, "Allah: kıyamet günü Ademe (A.S.) ateşe göndereceklerini gönder, diyecek... Adem soracak: - Ne kadar Yarab? Allah, her bin kişiden dokuz yüz doksan dokuzunu, gönder, emrini verecek.."diyerek soğutmuştur.

Onların kalplerinin kırıldığını ve ibadete karşı olan şevklerinin zayıfladığını görünce yeniden kalplerini yapmış ve şöyle buyurmuşlardır:

"- Siz, o gün, sizden evvel gelen ümmetlerin içinde beyaz öküzdeki siyah bir benek gibisiniz!"

اَلْخَافِضُ اَلرَّافِعُ

el'HAFİD er'RAFİ

Kafirleri, felakete düçar etmekle alçaltan; Müminlere saadetler bahş ederek yükselten O'dur!

O, velilerini kendisine yaklaştırarak yükseltir; düşmanlarını kendinden uzak ederek alçaltır!

Mahsusat (his edilenler) ve mütehayyilât (Hayal edilenlere) önem vermeyip, iradesini şehveti kamçılayan hususlardan arıtan kimseyi, şüphesiz ki mukarrep meleklerin yanına yükseltir..

Her kimde şehvetinin zebânü olur da hayvanlar gibi her şeyin zevk ve saradan ibaret olduğuna inanırsa onu da esfele safiline alçaltır. (indirir). İşte bu güce sahip olan ancak Allah'tır.. Çünkü O, hem Hafiddir, hem Rafı...

TENBİH:

Kul, bu isimden şöyle İstifade edebilir: Hakkı görünce kaldırır, batılı görünce yerin dibine indirir.. Bu da ancak, haklıya arka çıkmak, haksızı haksızlıktan menetmekle olur...

Allahın düşmanlarını alçaltmak gayesiyle, onlara saldırır; dostlarını da yükseltmek için yardımlarına koşar.

Bazı dostlarına hitaben;

Allah buyurmuştur: (Bu hadis, Hadis-I Kudsi'dir.) "Dünyadaki zühdün kendi rahatlığın içindir; beni anman, benimle teşerrüf etmen içindir. Benim için, dostuma dost; düşmanıma düşman oldun mu? (sen ondan haber ver!)"

الْمُذِلُّ الْمُعِزّ

el'MUİZ el'MUZİLL

Mülkü, dilediğine veren, dilediğinden alan şüphesiz O'dur! Gerçek mülk, ihtiyaç zilletinden kurtulmakta şehveti kırmakta, cehaleti bertaraf etmektedir...

Herkimin kalbinden perdeyi kaldırıp Cemalini müşahede ettirirse kanaat nimetine gark ederek mahlukatından kimseye muhtaç bırakmazsa), kuvvet ve tey'id bahşederek nefsine onu ezdirmezse, işte onu aziz kılmış ve daha dünyada iken ona mülkü vermiş olur. Ahirette de hiç şüphe yok ki onu kendisine şu ebedi: "Ey itmi'nana ermiş ruh, dön Rabbine, sen ondan razı, o senden razı olarak"[16] hitapla yaklaştıracaktır...

Kimi de gözlerini halkın ellerindekine diktirmiş ve onu aşırı bir hırsa bürütmüş, azla kanaat etmez bir hale sokmuş ise onu

---

[16] El-Fecr Süresi, 27,28. ayetler.

zelil kılmıştır... (O'na kim karışabilir?) İşte bu O'nun işidir. İstediğini aziz, dilediğini zelil kılar..

Bu zelil kişi şu ilahi hitaba maruz kalan kişidir. "Fakat kendinizi, kendiniz yaktınız (hep müminlerin felaketini) gözettiniz. (İslam dini hakkında) şüphe ettiniz. Sizi kuruntular aldattı. Sizi o çok aldatan (şeytan veya dünya), Allah'a karşı bile aldattı. Nihayet (işte) Allahın emri gelip çattı."[17]

Bu ne büyük zillettir yarab!..

Gerek dili ile ve gerekse eli ile aziz olma yolunu tutan kişinin bu vasıftan haz ve nasibi olmalıdır elbet...

اَلْسَّمِيعُ

es'SEMİ

Ne kadar gizli olursa olsun, her şeyi duyar... Hatta karanlık bir gecede, insiz bir kaya üzerinde sessizce yürüyen simsiyah karıncanın ayak seslerini bile işitir..

Hamd edicilerin hamdini duyar, mükafatlandırır, dua edenlerin yalvarışlarından haberi olur, dualarını kabul eder..

Duyar amma bizim gibi kulakla değil, yapar amma bizim gibi eli yoktur, konuşur amma bizim gibi dille değil.. O bütün insanlarda olan aza ve hadisatın her şeyinden her çeşidinden münezzeh ve müberradır. Bizim gibi alet ve edevatları münezzeh kıldığımız zaman anlarız ki, O'nun duyuşu bizimkine benzemez, bambaşkadır.. Duyuşu sonsuzdur...

Bu hususu ince düşünmeyen kişi, teşbih gibi, affedilmeyecek bir hataya düşebilir.. Onun için çok düşünmelisin ve pek dikkatli olmalısın!..

---

[17] El-Hadid Süresi, 14. ayet.

TENBİH:

His (duyma) yönünden, kulun bu sıfattan nasibi vardır lakin kısadır. Çünkü o, bütün duyulan şeyleri idrak edemez (duyamaz) o ancak yakın olan sesleri duyabilir.

Sonra duyu organı her zaman hastalanabilir.. Ses gizli olursa duyma kabiliyeti hemen hemen işe yaramaz.

Ses uzakta olursa hiç duyamaz. Ses çok ve son derece tiz ve gürültülü olursa büsbütün duyusunu kaybeder. Yahut ona bir halellik gelir de duyamaz olur..

Bu vasıldan kulun alacağı dini haz iki çeşittir:

1 - Allah'ın her şeyi duyduğunu ve Allah'a gizli kapaklı hiç bir şey tasavvur edilemeyeceğini bilir ve ona göre dilini muhafaza eder kötü niyet ve teşebbüslerde bulunmaz...

2 - Kendine kulağın yalnız Allah kelamını dinlemek için verildiğini bilir.. Allah'ın kitabını dinler, ondan istifade eder, Allah'a ulaştıracak hidayet yolları bulmak için canla ona sarılır...

الْبَصِيرُ

er'BASÎR

Her şeyi gören, yerin altındakileri de, üslündekileri de hülasa bütün kainatı gören O'dur!

O'nun gözleri, bizim gözler gibi değildir. Yaratmış olduğu insan ve hayvan ve sair eşyanın' gözleri gibi olmakları münezzeh ve müberradır. İş böyle olunca O'nun görme sıfatı en mükemmeldir. Noksan sıfattan tamamen beri ve azadedir.

TENBİH:

Kulun bu vasıftan hazzı meydanda... Lakin (yukarıda arz ettiğimiz gibi) kulun görmesi zayıftır.. Çünkü uzağı görememekledir. Hatta çok yakınında ve içinde olan çöpü de, gözünü döndürüp göremez. Kul ancak yakında görünen ve aydınlıkta olan şeyleri görebilir. Karanlıkta: olanları da göremez..

Kulun bundan istifade edebileceği dini fayda iki şeyden ibarettir:

1- Onun gözlerini Allah yaratmıştır, Allahın ayetlerini; melekûttaki akılları durduracak garaip ve acayiplerini, gökteki çeşitli ayet1erlni görmesi için.. Tabii bunlara bakışları ders ve ibret almak için olmalıdır..

İsa Aleyhisselâm'a sordular:

— Mahlukat arasında senin gibisi var mıdır?

— Kainat bakışı ibret, sükutu tefekkür, sözü de zikir olan kişi benim gibidir. Cevabını aldılar.

2 - Şunu iyi bilmelidir ki, onu Allah görmekte ve yaptıklarını bilmektedir.

Yaptığı kötülükleri Allah'tan başkasından gizleyip de Allah'tan gizlememek Allah'ın murakabesini hiçe saymaktır. Cenab-ı Hakkın bu sıfatını bilmek ve ona göre hareket etmek, imanın verimli semerelerinden biridir..

Allah'ın; kendisini murakabe ettiğini bildiği ve gördüğü halde, bile bile masiyete yaklaşan kimsenin cesaretine diyecek söz yok doğrusu!

Allahın, kendini (yaptıklarını) görmediğini zannederse küfre girmiş olur...

اَلْحَكَمُ

el'HAKEM

A.C [Gerçek ve tam mânasıyla hükmeden O'dur! Onun verdiği hükmü kimse bozamaz, (niçin böyle hüküm ver din diye?) O'na kimse soramaz.

O'nun kulları hakkında verdiği hükümlerdendir:

"Hakikaten insan için kendi çalıştığından başka (bir şey) yoktur. Hakikaten çalıştığı ileride görülecek.."[18]

"İyiler hiç şüphesiz Naim (cennetin) de, kötüler ise elbette alevli ateştedirler.."[19]

İyilik saadete, kötülük ise şakavete sebep olur. Zehir ile ilaç gibi... Biri öldürür, diğeri ölecek durumda olan hastaları iyileştirir.

Mademki hikmetin manası, sebepleri düzenleyip müsebbebata yöneltmektir.

Öyleyse o, mutlak hikmet ve hüküm sahibidir. Zira özel olarak da ve tafsilatlı olarak da bütün sebepleri yaratan ve onlara yön veren O'dur!]

Kaza ve kader de Allah'ın hükmünün birer neticeleridir.. (Yani bunlar da ilahi hükümden meydana gelmişlerdir..)

Onun tedbiri, sebeplerini müsebbebata tevcih edilmesi, yer, gökler, gezegenler ve diğer belirli zamana kadar hareket edecek eflâkı tedvir etmesi babında bir esastır...

---

[18] En-Necm Süresi, 29, 30. ayetler.
[19] El-İnfitar Süresi, 13, 14. ayetler.

Kazası şu Ayette belirttiği gibidir: **"Bu suretle onları, yedi gök olmak üzere iki günde vücuda getirdi. Her gökte ona alt emri vahyetti."**[20]

Bu sebeplerin tevcihi, ondan doğacak Müsebbeblere doğru yavaş yavaş, belirli ölçülerde hareket ettirmektir..

İşte bu da O'nun kaderidir..

Demek ki, hüküm ilk külli tedbir (göz açıp yumuncaya kadar zaman alan) ilk emirdir. Kaza; daimi ve külli sebeplerin külli olarak vazıdır, (konulmasıdır). Kader ise; Külli sebepleri, takdir ve hesap edilmiş hareketlerle, yine ne fazla ve ne de noksan olan, belirli bir ölçüde olan müsebbeblere - doğru yöneltmekten ibarettir. Bu sebepledir ki, varlıkta (Kainatta) ceryan eden hadisat hep onu kaza ve kaderiledir..

Bunu bir misalle anlatmağa çalışalım:

Belki namaz vakitlerini bildiren zaman sandığını[21] görmüşsündür. Belki de görmemişsindir. Sana anlatayım:

Bu sandığın yapılması için önce üstvâne (direk) şeklinde içinde biraz su bulunduran bir alet gerekmektedir. Suyun üstüne konulmuş başka içi boş bir aletin. de bulunması lazımdır.

Bir tarafı bu alete diğer tarafı üstüvânın üstüne konmuş küçük bir kaba bağlı bir ip bulunacaktır. O küçük kapta bir yuvarlak top ve altında da tas bulunacak. Top düşünce, tasa (Kâseye) vuracak ve bir ses çıkaracak.

Sonra üstüvane dediğimiz aletin altından, belirli ölçüde azar azar su inmesi için bir delik açılacak. Su alçalınca, su yüzünde olan içi boş alet de alçalacak. Bu suretle kendisine bağlı olan ipi çekecek topun bulunduğu aleti harekete geçirecek öylesine harekete geçirecek ki, topun tasa vurmasını sağlaya-

---

[20] Fussilet Süresi, 12. ayet.

[21] Bir nevi saat.

cak... Tasa düşecek ve "Tan!" diye ses çıkaracak... Her saatin sonunda bir düşecek. İki düşüş arası, suyu çıkış ve alçalışı ile hesaplanıp takdir edilecek. Bu da tabii ki, suyun boşandığı deliğin genişliğini hesaplamakla olacak ki bu ancak hesap yolu ile bilinir.

Suyun, belirli bir ölçüde inmesine bir sebep olmalıdır ki bu deliğin belirli genişlikte açılmasını sağlasın. Bu sayede suyun üstünün alçalması o ölçüye göre olur. O sayede içi boş aletin alçalması ve her iki tarafı hareket ettirecek ipin çekişi ölçülebilir.

İşte bütün bunlar çoğalıp azalmayan bir ölçü dahilinde olmaktadır:

Topun tasa düşmesi diğer bir harekete sebep oluyor, diğer hareket de üçüncü bir harekete sebep oluyor..

Bunları acayip, ölçülü hareketler takip ediyor..

Bunun birinci sebebi suyun belirli miktarda inmesidir.

Şimdi şu anlattığımı bir düşünürsen. Bu sandığı icad eden kimsenin üç şeye muhtaç olduğunu anlamakta güçlük çekmeyeceksin:

1 - Tedbir: Arzu edilen şeyin meydana gelmesi için, alet ve sebeplerden nelerin icab ettiğini düşünmek. İşte bu, hükümdür.

2 - Bu sandığın esasını teşkil eden yukarda isimleri geçen aletleri edinmek. İşte buda Kazadır.

3 - Sonra bu aletleri yerli yerine koymak ve her aletin vazifesini yürürlüğe sokmak.. Bu suretle o alet çalışır. Açılan delikten su dökülür, o su, suyun hareketini sağlar, o da su yüzünde olan içi boş aletin hareketini temin eder. O da ipin hareketini, ip de topun bulunduğu kabın hareketini, temin eder. Böylece top tasa düşer ve bir ses çıkarır. Bu ses halk tarafından duyulur, namaz vaktinin geldiğini anlarlar, namazlarına koşarlar. İşte bütün bunlar, belirli ölçü dahilinde olur. İşte buna (kadar) denilir.

Bu misalimizi iyice anladıktan sonra, şimdi şunu da iyi anla:

Allah tarafından takdir edilmiş ve belirli bir ölçü verilmiş hadiseler de böyledir. Bir santim ne ileri gider ve ne de geri kalır, Allah nasıl takdir ve tayin etmiş ise öyle olur. Her şeyi belirli bir ölçüdedir.

Şurası da bir gerçektir ki, Allah işini bilmiş ve her şeye belirli bir ölçü vermiş de öyle yaratmıştır.

Gökler, telekler, yıldızlar, yer, deniz, hava ve kainattaki o muazzam cisimler, tıpkı o aletler gibidir. Bütün feleklerin, yıldızların, yerin, göklerin, güneş ve ayın hareketi bir hesaba bağlıdır. Tıpkı, suyun belirli bir ölçüde dökülmesini sağlayan delik gibi..

Güneş, ay ve yıldızlardaki hal ve hareketin, yeryüzünde bazı hadiselere sebep olması yukarıki misalde geçen su hareketinin, üstteki topun düşmesine sebep olması gibidir.

Gökteki varlıkların hareket etmesinden meydana gelen olaylar malum..

Mesela bugün çıplak gözle baktığımızda güneşin hareket edip doğuya gelmesiyle bütün dünya aydınlığa boğulmakta ve herkes işine gücüne gitmektedir. Batıya gidip batınca da her tarafı karanlık basmakta ve herkes evine çekilmektedir. Belirli bir menzilde olduğu zaman da havalar ısınmakta, meyveler olgunlaşmaktadır. Oradan başka yöne çekilince bu sefer, kış gelmekte soğuk artmaktadır.

Ortalara gidince bu defa da ilkbahar başlar, her tarafı yeşillik kaplar.

Bu bilinen şeyler.. Ya bilmediklerimiz?! Akıllara durgunluk, kalbe heyecan veren nice hadisat vardır ki bilgimizin çok ötesine düşerler...

Mevsimlerin değişmesine ne dersin? (Tesadüf eseri midir?) Hayır; onlar da Allah'ın takdiri ile değişmektedirler. Onların de-

ğişmesindeki ölçü de belirlidir. Güneş ve Ay'ın hareketine bağlıdır[22].

İşte Ayet: "**Güneş de, Ay da hesapladır.**"[23]

Yani onların hareketleri de belirli bir hesaba bağlıdır. (Öyle kendiliklerinden tesadüfi hareket etmezler...)

İşte bu takdirdir, (Kaderdir). Küm sebeplerin vaz'ı ise Kaza, birinci tedbir ise Hükümdür...

İşte bütün işlerin böyle olmasında, Allah adil bir hüküm ve hizmet sahibidir.

Nasıl ki, az evvel arz ettiğimiz misaldeki aletler, yapıcısının, iradesi dışına çıkamazlar, onun istediği gibi çalışırlarsa, işte kainatta vukua gelen bütün hadisat iyi - kötü, faydalı - zararlı ne varsa; bütün bunlar Allah'ın iradesi ile olmaktadır. Onun için sebeplerini iyi anla. (İşte onları bunun için yaratmıştır!) kavlinin manası budur!

Allah'ın işlerini adi misâllerle anlatmak güç bir şeydir..

Misaller, teşbih için verilir.. Öyleyse sen misali bırak; maksuda karşı uyanık ol, her türlü temsil ve teşbihten uzak dur.

TENBİH:

Yukarıdaki misalden, tedbir, kaza ve hüküm babında kulun faydalanacağı hususları anlamış bulunuyorsun. Bu, kolaydır. Asıl güç olan iş; nefisle mücadele etmek, din ve dünya işlerini yoluna sokmak için gerekli: olan isabetli hareketleri tayin etmektir.. Cenab-ı Hak, sırf nasıl hareket edeceklerini görmek için kullarını yeryüzüne, bunun için istihlâf etmiştir...

---

[22] Gazali bu sözü zamanımızdan dokuz asır evvel söylemiştir. Bugün ilmen de sabit olan bu hususun o zaman bilinmesine ve bu gerçeklerin Avrupa'da ancak zamanımızdan dört asır evvel kabul edilmesine okuyucularımızın dikkatini çekeriz.

[23] Errahman Süresi, 5. ayet.

Dini bakımdan kulun bundan istifade edeceği hakikat şudur:

Allah'ın dediği ve dilediği ne ise o olur. Kul buna böylece inanmalıdır.

Olan, vaktiyle ne takdir edilmiş ise odur. Mutlaka: olacaktır. Bunun önlenmesi imkansızdır.

Öyleyse üzüntü boşunadır. Kulun yapacağı şey, rızkım gayet vakar ve sükunet içinde, endişeye kapılmadan, telaşa düşmeden aramasıdır.

Biz bu anlattıklarına göre, iki müşkülle karşı karşıya kalıyoruz:

1 - Üzüntü, neye boşuna olsun. O da diğerleri gibi mukadder değil midir? Mademki mukadderdir, mutlaka olacaktır!

2 - Madem ezelde ne takdir edilmiş ise o oluyor, öyleyse çalışmak neden? diye sorarsan, cevabımız şöyledir:

Bizim üzüntü boşunadır, dememizden kasdımız, o mukadder değildir anlamı taşımaz. Çünkü biz diyoruz ki, üzüntü makdur olan şeyi önlemez. Çünkü olacak bir şeye üzülmek, serapa cehalettir. Çünkü olacak şeyi eğer olacaksa ondan kaçınmak ve ona karşı Üzüntü duymak, onu önlemez. Bu henüz acı ile karşılaşmadan, acının geleceğinden korkmak gibi bir şeydir.. Olacak şey şayet mukadder değilse, o zaman üzülmenin hiç mânasıl kalmaz.. İşte bu iki cihetten üzüntünün boşuna olduğunu söylemiş olduk.

Çalışma meselesine gelince:

Bunun cevabını Peygamber Sallallâhü' Aleyhi ve Sellemin şu mübarek hadisi vermiştir:

"Çalışın, her biriniz kendisi için yaratılan şeye müesserdir."[24]

---

[24] Bu hadisi Taberani, Kebirde, İbni Abbas (R.A.) ile İmran bin Hüseyn (R.A.)'den rivayet edilmiştir.

Bu hadisten şu kastedilmiştir: Kendisine mutluluk takdir edilen kimseye bu mutluluk mutlaka bir sebebe mebni olarak takdir edilmiştir. O sebepleri elde etmek, kul için zor değildir: itaat etmek suretiyle elde edebilir.

Kendisine bedbahtlık takdir edilen kişiye de bu, bir sebebe mebni olarak takdir edilmiştir ki o sebep hiç şüphe yok ki tembelliğidir.

Belki tembelliğine sebep şöyle bir düşünce olabilir: **"Ben mutlu olacaksam, zaten çalışmaya lüzum yok, mutsuz olacaksam, zaten mutsuz olacağım ne diye çalışayım?"**

Bu düşünce tarzı sakattır.. Çünkü böyle düşünen; bilmiyor mu ki, mutluluğu, ilim ve amel sayesinde gerçekleşiyor.. İlim ve ameli elde edemezse bilmelidir ki bu, onun mutsuz olmasının bariz bir alametidir..

Buna bir misal verelim: Mesela, imamet derecesinde bir fakih olmak isteyen kişiye, "çalış, ilim tahsil et" denir. O da:

— Eğer Allah ezelde benim imamlığımı takdir etmiş ise çalışmama ne lüzum var? Yok eğer cahil olmamı takdir etmişse, zaten cahil olacağım, çalışmak bana ne gibi bir fayda sağlayabilir? diye mukabele eder.

— Sende bu fasid fikir hâkim olduktan sonra mesele yok, zaten ezelde senin cehaletin takdir edilmiştir.

Çünkü ezelde imamlığı takdir edilen kişi, - buna ancak sebeplerine tevessül etmekle ulaşılacağını bildiği için - esbaba tevessül eder ve Üzerinden durmadan tembellik ve miskinlik telkin eden o yanlış düşünceyi atıverir...

Demek ki, çalışmayan imamet derecesine kati surette ulaşamamaktadır.

Çalışan ve sebeplerine tevessül eden kişinin ise, önüne bir engel çıkmadıkça, doğru yoldan yürüdükçe, mutlaka imamlık derecesine yükseleceğine katiyetle hükmedebiliriz..

İnsanoğlu şunu da iyi bilmelidir:

Kişi, saadete ancak selamet bulmuş bir kalple vasıl olabilir.

Kalp selameti; nefsin tezkiye ve yetiştirilmesi çalışmakla elde edilir.

Evet, hükmü müşahede babında kullar derece derecedirler: Kimi işin sonunu düşünür, acaba nasıl olacak sonum diye.. Kimisi önünü acaba ezelde hakkımda ne takdir edildi, diye düşünür. Bu, bir öncekinden daha iyidir. Çünkü, işin sonu önüne, yani ezelde ne takdir edilmişse ona bağlıdır.

Kimisi de ne maziyi ve ne de geleceği düşünür: İşte bu anın adamıdır, Allah'ın, kaza ve kaderine razı olmuştur. Allah tarafından ne gelirse gayet rahatlıkla onu kabul etmiştir.. Bu ise, önceki ikisinden daha iyidir. Kimisi de var ki:. Ne hali, ne geçmişi ve ne de istikbali düşünür. Kalbi ilahi hükme gömülmüş ve devamlı şuhud halindedir... İşte en üstün derece budur...

اَلْعَدْلُ

el'ADL

[Bunun manası âdil (Adalet sahibi) demektir. Adalet sahibi demek, kimseye zulüm etmeyen, yaptığı işi adil yapan, verdiği hükümde adaletten ayrılmayan demektir.. A.C

Adli, ancak adaleti ile tanınır. Adalet ise yapılan işte tecelli eder.

Allah hakkında bu vasfı anlamak isteyenin, her şeyden önce yedi kat gökten al da, ta yerin dibine kadar olan varlıklarda cereyan eden Allah'ın işlerini iyice bilmesi gerekir.]

Allah'ın yaratmış olduğu mahlûkatta hiç bir kusur göremeyince, tekrar bakar yine kusur göremez, yine bakar bu sefer yine kusur göremez, Çünkü Allah'ın güzel ve noksansız yarattığı kainatın, göz kamaştırıcı nizam ve intizam içinde olduğunu görünce adeta şaşkına uğrar, ne yapacağını, ne diyeceğini bilmez bir hale gelir.. Ancak o anda Allah'ın adaletinin birçok anlamlarından belki bir kaçını anlamış olur...

(Allah), mevcudatı, ruhani ve cismani olmak üzere başlıca iki kısımda yaratmıştır. Yarattığı yaratıkların hakkını tam manasıyla vermiş, yerli yerine yerleştirmiştir. O, bu itibarla cevad (son derece cömert) olmuştur. Sonra onları gayet güzel ve göz alıcı bir şekilde tertip ve tanzim etmiştir. İşte bu itibarla da O, adil (adalet sahibi) olmuştur...

Yer, su, hava gökler, yıldızlar, kainatın büyük cisimlerinden sayılırlar.

Allah, bunları yaratmış ve gayet mükemmel bir şeklide nizam ve intizama sokmuştur. Yeri (toprağı) en alta koymuş, onun üzerine de suyu koymuş, suyun üzerine de havayı, havanın üzerine ise gökleri yerleştirmiştir. Bu tertip tersine olsaydı dünyanın nizamı altüst olurdu. Bunun izahı herhalde biraz güç olacak; onun için halk (Avam) seviyesine inelim, de şöyle imha çalışalım:

Kişi önce kendi bedenine baksın: O beden, tıpkı kainatın çeşitli cisimlerden meydana geldiği gibi, çeşitli azalardan meydana gelmiştir. Mesela insan, vücudu, kemik, et ve deriden teşekkül etmiştir.

Allah evvela kemikleri yaratmış ve ona et giydirmiştir, sonra cildi (Deriyi) ete giydirmiştir. Bu, böyle 'olmayıp da tersi olsaydı ne olurdu? İnsan vücudunda görünen şu muazzam nizam ve intizam kalır mıydı?

Bu misali anlamakta güçlük çekiyorsan sana bir misal daha vereyim:

İnsan için çeşitli azalar yaratılmıştır. El, ayak, göz, burun ve kulak v.s.

Cenab-ı Hak bu azaları yaratmakla Cevap (son derece cömert) olmuş ve bunları yerli yerine koyup yerleştirmekle de son derece adil olmuştur. Çünkü O, gözü bedenin en münasip yerine koymuştur. Eğer onu kafanın üstüne veyahut ayağın üstüne ya da elinin üstüne veyahut başının tepesine koysaydı, çok çirkin bir manzara arz ederdi ve devamlı olarak tehlikeye maruz kalırdı.

Elleri de omuzlara asmıştır. Ya onları kafada, yahut dizlerin üstünde yaratsaydı, arz edeceği çirkinlik yüzünden ona bakılabilir miydi?..

Havassı Hamseyi (beş duyuyu) da başta yaratmıştır. Çünkü bunların her birerleri casusluk vazifesini görürler, Bunlar üstte değil de yanda veyahut alt kısımda yaratılmış olsalardı bir şeye yarar mıydılar?.

Her azayı böyle şerh edecek olursak konu uzar. Onun için şuna dikkatini çekerim: Allah her azayı yerli yerine yaratmıştır. Eğer yerli yerine değil de, kim? sağda veya solda, aşağıda veyahut yukarıda yaratılmış olsaydı, yetersiz, yahut boş, veya da çirkin olurdu.. Halta bakılmayacak kadar kötü bir manzara arz ederdi.

Burunu gömüyor musun: yüzün tam ortasında yaratılmıştır. Ya başta veyahut alında, yahut da yanakta yaratılmış olsaydı nasıl olurdu acaba? Ondan beklenilen faydayı verebilir miydi?

Allahın hikmetini idrak etmeye biraz daha gayret edebilirsin: Bak güneşi dördüncü kat gökte yarattığı zaman, beyhude yaratmamıştır. Çünkü O, bütün gökler arasında bir vasıtadır.. Onu gerçekten tam yerinde yaratmıştır... Lakin ne var ki sen

onun hikmetini anlayamıyorsun! Çünkü Semavat ve yer hakkında pek az tefekküre sahipsin! Eğer onlara, hakkıyla bakabilsen onlarda görecek olduğun acayip ve garaiplikler, bedeninde gördüklerini unutturur.

Ah keşke kendi şahsında bulunan hikmetleri anlamayı tamamlasaydın da Afak-ı Semaya bakabilseydin! İşte o zaman şu ayetin sırrına mazhar olanlardan olurdun: "**Gerek âfakda, gerek kendi nefislerinde ayetlerimizi yakında onlara göstereceğiz.**"[25]

Sonra, sen nerde, şu ayeti kerimenin sırrına nail olmuş kişi nerde: "**Biz İbrahim'e, kesin ilme erenlerden olması için göklerin ve yerin büyük mülkünü de öylece gösteriyorduk.**"[26]

Bütün emeli ve gayesi dünya olan, hırsın köleleştirdiği kişiye, gök kapılan açılır mı hiç?..

O, ismi öğretecek başlıca yolu anlatan bir işaretten ibarettir. Tam manâsıyla açıklayacak olursak ciltlerle kitap yazmak gerekir.

Bütün isimlerin manaları da böyledir. — Onlar da böyle izah ve şerh edilir. — Çünkü isimler, fiillerden türediği için, fiiller anlaşılmadan izah edilemez! Allah'ın varlıktaki efâli tam mânasıyla bilinmeden isimleri tam manasıyla anlatılamaz. Çünkü Allah fiilleri sonsuzdur!

Ama mücmel olarak, kul bu isimlerin mânalarını bilebilir. Bilgisine göre de bu isimlerden nasibini alır. Bu uzun uzun bahs edilmesi gereken bir mevzudur. Bu kitabın gayesi ise, sadece kişiye bir anahtar vermektir..

Cenab-ı Hakk'ın bu isminden kulun istifade edebileceği husus şudur:

Her şeyden önce Kul, şehvet ve gadabını, akıl ve dine hizmetçi etmelidir. Eğer aklını, şehvet ve öfkesine esir edip de

[25] Fussilet Süresi, 53. ayet.
[26] El-En'am Süresi, 75. ayet.

onların (Şehvet ve Öfkesinin) dediğini yaparsa, adaletten ayrılmış ve kendi nefsine zulmetmiş olur.

Bu kendi nefsi hakkında riayet etmesi gereken bir adalet anlayışıdır.

Tafsilata gelince: Şeri Şerifin çizdiği hudutları aşmamakla adalete riayet etmiş sayılır. Şayet İlahi hudutları aşarsa, hemcinsine karşı haksızlık ederse, o takdirde adaletten ayrılmış ve zulm etmiş demektir..

Sahibi bulunduğu her azaya karşı adaletine gelince; onları yerli yerinde yanı Allah'ın emrettiği şekilde kullanmaktır!

Eğer söz sahihi bir kimse ise çoluk çocuğunu ve halkına karşı, nasıl davranması icap ettiği meydandadır, izaha lüzum yoktur.

Çokları zanneder ki, zülüm başkalarına eziyet etmekten; adaletse başkasına yardım etmek ve onlara iyi davranmaktan ibarettir.. Oysa durum hiç ele sanıldığı gibi değildir. Çünkü bir melik (idareci), silah, para, kitaptan meydana gelen mallarını taksim ederken, bütün paraları zenginlere, kitapları askerlere, silahları da alimlere verse, belki böyle yapmakla faydalı bir iş yapmış olur, Lakin verdiği şeyler yerini bulmadığı için, yani taksimatı icap ettiği şekilde yerli yerine yapmadığı için adaletten ayrılmış olur.

Bunun tersi, hastalara acı ilaçları vermekle iyileştirir, canileri de bir ceza vermek suretiyle öldürürse onlara belki eziyet etmiş olur. Fakat adaleti de yerine getirmiş olur. Çünkü yaptığı işler haksız değil, bilâkis Hakkın ve adaletin gerektirdiği işlerdir..

Din yönünden, kulun bundan istifade edebileceği hususa gelince:

Her şeyden, önce kulun, Allah'ın, yaptığı bütün işlerde, hükümlerinde, emir ve yasaklarında adil olduğuna inanması gerekir.

Allah'ın emirleri, ister kendi isteklerine uygun, ister uymasın. İster kendi menfaatleriyle bağdaşsın, ister bağdaşmasın.. Allah mademki emretmiştir, doğrudur. Onun emrini yerine getirmesi lazımdır. Mademki yasak etmiştir yine doğrudur onun yasaklarından uzak durması lazımdır..

Allah'ın emrine sarılmazsa, mutlaka zarara girmiş olur. Çünkü o, Allah kadar bilemez. Onu, Rabbi kendisinden daha iyi bilir.

Nitekim kanının alınması gerekli olan bir hasta, "acıya dayanamam" diyerek kan aldırmaktan imtina ederse, bu acıdan daha büyük zararlara girmiş olur..

İşte kulun, Allah'ın yaptığı bütün işlerde haklı ve adaletli olduğunu bilmesi ve buna böyle inanması gerekir.

Çünkü iman, inkarı kökten keser, zahiren bütün itirazları süpürüp atar..

Kişi, zaman ve feleğe kabahat yüklememekle mükelleftir. (İşte ne yapalım bu yaptıklarımız zaman icabı... Zalim felek geldi de bizi ml buldu?) gibi sözlerle zamanı ve feleği suçlamak - ki bu zamandaki insanlarını ekserisinin yaptıkları gibi - bir cehalet örneğinden başka bir şey değildir. Kul şunu iyi bilmeli ve aklına koymalıdır ki, her şey bir sebebe bağlıdır. O şekilde tertiplenmiştir. Allah tarafından nasıl tertip edilmiş ise öylece vuku bulmaktadır.

Allah'ın tertibinde haksızlık olamaz, Allah'ın her dediği doğru ve her yaptığı da adildir!..

اَللَّطِيفُ

el'LÂTİF

Bu isme ancak, maslahat ve menfaatlerin gizli tasarruflarını, herkesin anlayamayacağı inceliklerini bilen ve o menfaatleri yu-

muşak bir eda ile hak edenlere ulaştıran müstahak olur. Fiilde rıfk (yumuşaklık), ilimde lütuf bulunursa işte lütfün manası tamamlanmış olur. Gerek mi ve gerekse ilimde bunun keman (Mükemmel olması) ancak Allah için mevzubahis olabilir.

İnceliklere, ince olandan daha ince olan şeylere Allah'ın vukufu bilinen bir şeydir. İzaha lüzum yok... Gizli ve kapalı olan hususlar, O'na göre apaçık meydanda' olan hususlar gibidir. Arada' en ufak bir fark yoktur.

Yaptığı işlerdeki rıfkı ve lütfuna gelince, bu da sonsuzdur. Allah'ın ef'âldeki rıfk ve lütfunu ancak, Allah'ın yaptığı işleri tam mânasıyla bilen kişi bilir. Bizde o bilgi nerede?

Cenab-ı Hakk'ın bu isminin (Latif İsm-i Celil'inin) manasını kul, yukarıda arz ettiğimiz gibi, ancak bilgisi miktarınca anlayabilir..

Bunun izah ve şerhi de hayli vaktimizi alacağı gibi, büyük ciltli kitaplara da sığdıramayız. Onun için bazı mühim yerlerine işaret etmekle yetineceğiz:

Allah'ın lütuflarından birisi de anne karnında çocuğu karanlıklarda yaratması, onu (bir zarar gelmeden) hıfz etmesi, doğuncaya kadar, gıdasını göbeği vasıtasıyla almasını temin etmesi, doğduktan sonra ağzı ile yemesini öğretmesidir. Ona o ilhamı vermeseydi çocuk doğar doğmaz annesinin memesin; emmeyi nasıl ve nereden bilecekti?.

Çocuk gecenin zifiri karanlığında doğsa bile yine memenin yerini bulup emer.

Kuluçkadan yeni çıkan civcive yerden taneleri toplama ve yeme kabiliyetini kim ihsan etmiştir!

Belirli bir zamana kadar, rahatça meme emebilmesi için, yavrunun ağzını dişsiz yaratan, sonra rahatça yemek yiyebilmek ve yediğini serbestçe öğütebilmek için inci gibi dişleri ona ta-

kan kimdir? (Bunlar hep Allah'ın birer lütfu ve ihsanı değil de nedir?)

Ağızdaki dişlerin taksimatına dikkat ettiniz mi hiç?

Bazıları, rahatça öğütebilmek için geniş, kimisi kırmak için azı olarak, kimisi de kesmek için sert ve keskin olarak yaratılmıştır! (Bunlar kimin lütfudur?)

En büyük gayesi konuşmak olan dilin bile, yemekteki faydası akla durgunluk verecek niteliktedir.

Ağzımıza aldığımız tek bir lokmayı inceleyecek olursak, onu ne kadar rahatlıkla aldığımız hemen anlaşılır. Ya onun meydana gelmesindeki çalışmalar: O, önce ekilmiş, sonra biçilmiş, daha sonra öğütülmüş, pişirilmiştir..

Bunlar zor şeyler değil mi? Ya yemesi? (İşte bunda bile Allah'ın lütfûnu görmek güç değildir!..)

Demek ki, Allah, tedbir ve takdir bakımından Hakim (Her şeyi yerli yerine yaratan mutlak hikmet ve hüküm sahibi olan), onları meydana getirme yönünden Cevat (ziyadesiyle cömert) onları tertip etme bakımından Musawir (şekillendirici), her şeyi yerli yerine koyması cihetinden Adı (Adil), rıfk ve mülâyemetin en ince cihetlerini terk etmeksizin kullarına lütfûda bulunması bakımından da Latif'dir!..

Allah'ın ef'âlini tam mânasıyla bilmeyen insanoğlu, bu isimleri n manalarını hakkıyla nasıl bilebilir?

ON [Allah'ın kullarına karşı lütûflarından birisi de; onlara, güç ve takat getirmedikleri herhangi bir vazifeyi tahmil etmemesidir.] [1]

Yine Allah'ın lütfû icabıdır: Kısa bir ömür içinde onlara ebedi saadeti elde etmek imkanına kavuşturmuştur..

1- Aksini yapa bilir. (ihya)

Tertemiz ve taptaze süt, çok değerli ve kıymetli cevherler, bal ve ipek gibi insanların faydalandıkları şeyler nereden gelmiştir düşündünüz mü?

Ya insanın, tiksinti duyulan bir nutfeden meydana gelişine ne buyurulur? Mebdei bu olan insanoğlunun, ilim, marifetle teçhiz edilmesi, emanetin ona tahmil edilmesi, semavat ve melekûtunun ona gösterilmesindeki sır ve hikmet gerçek manada düşünülüp incelenirse, bütün bunların Allah'ın sayılmayacak kadar çok olan eltaf-ı Sübhanisinin birer parçası olduklarını anlamakta (doğru söyleyin!) güçlük çekilir mi?

TENBİH:

Bu isimden kul şunu elde edebilir:

Allah yoluna çağırırken, Allah kullarına karşı gayet yumuşak davranır, onlara karşı şiddet tavırları takınmaz, taassup yolunu seçerek onları rencide etmez, hakkı kabul ettirme, doğru olana ikna etme usullerinin en iyisini seçer.

Lütûf usullerinin en iyisi, salih amel, Allah'ın rızasına uygun hareketlerle, tam bir ihlâs içinde Hakk'a koşmaktır.. Bu, süslü lâfızlar söylemek ve laf ebeliğini yapmaktan daha iyi ve daha tesirlidir!..

اَلْخَبِيرُ

er'HABİR

O, öyle bir varlıktır ki, en gizli haberler bile, O'nun malûmu olur. Yerlerde, göklerde olup bitenlerden haberdardır.

Hareket eden veya hareketsiz duran (giden, gelen) her şeyden O'nun haberi vardır. Bu itibarla Allah'ın bu ismi aynı Alim (ziyadesiyle bilen) manasında olmuş olur. Ancak şu farkla: İlim,

gizli ve bâtıni şeylere izafe edildiğinde o ilme Hibre (Haberdaı olma), sahibine de Habir (Tam manasıyla haberdar) denilir..

TENBİH: Kulun bundan hazzı şu olabilir: Kul kendi âleminde cereyan edenleri bilmelidir.

Kulun kendi dünyası hiç şüphe yok ki, kalbi ile bedenidir.

Kalpte çöreklenen gizli şeyler de; kin, hiyanet, gış, dünyaya karşı aşırı temayül, kötüyü gizlemek, iyiyi de sırf gösteriş için izhar etmek gibi köksüz hislerdir.. İşte kendini bilen ve kendi iç dünyasından haberdar olan, kişi, iç aleminde cereyan edenlerden haberdar olur ve ona göre kollarını sıvar da olanca gücü ile o hislerle mücadele eder. Sırtlarını yere getirinceye kadar bu mücadeleyi elden bırakmaz,

Bu suretle o kul, bu isme layık olur,

اَلْحَلِيمُ

el'HALÎM

O, kullarının isyanını, onların kendi emrine muhalif olan davranışları görür, bilir de öfkeye kapılıp hemen onları cezalandırmaya kalkışmaz. Onları yerden yere çarpmaya iktidarı olduğu halde onlara karşı Halim olur. Yoksa, insanları ma'siyetlerinden dolayı cezalandıracak olsaydı, yeryüzünde hareket eden bir tek canlı varlık bırakmazdı. "Eğer Allah, insanları kazandıkları (günahlar) yüzünden (hemen) muahaza etseydi, (yerin) sırtında hiç bir canlı mahlûk bırakmazdı..[27]

[27] Fatır Süresi, 45. ayet.

TENBİH:

Kulun bu isimden istifade edeceği şey meydanda... Hilim, kulun en güzel huylarındandır. Onun için genişçe izahına lüzum yoktur...

الْعَظِيمُ

el'AZÎM

Şunu iyi bil ki: (Azim) kelimesi ilk vazedildiğinde, cisimlere itlâk edilip şöyle denilmiştir:

Bu cisim büyüktür. Şu cisim bundan daha büyük tür.. Cisimlere göre tabii.. Büyük olan cisme büyük, ondan daha büyüğü görüldüğünde onun hakkında daha büyük cisimdir, tabiri kullanılmıştır.

Sonra bu büyüklük; gözün çevreleyebileceği kadar olur, çevrelemeyeceği kadar olur. Yer, gök gibi.

Meselâ bir fil için (Fil büyüktür, bir dağ için de bu dağ büyüktür) deriz ve göz onun büyüklüğünü çevreleyebilir. Ama yer (dünya) büyüktür dediğimizde göz onu ihata edemez. Gök de öyle. Çünkü bunlar gözlerin göremeyeceği kadar büyüklüğe sahiptirler.

Sonra gözlerin görüp idrak ettiği şeyler de kısım kısımdır. Akılların künhünü (Hakikatini) idrak edebilecekleri vardır, idrak edemeyecekleri vardır.

İşte akılların künhünü idrak edemeyeceği, bütün büyüklerin ötesinde olan en büyük, ihatası imkansız olan Mutlak Büyük Allah'tır... Bunun açıklaması birinci bölümde geçmiştir.

TENBİH:

İnsanlar arasında bu sıfata haiz olanlar, Peygamberler ve âlimlerdir.

Kişi, bunlardaki büyüklüğü bilmiş olsa onların heybetinden kalbi titremeğe başlar, sinesine sığmaz olur.

Ümmetine karşı Peygamber, müridine karşı şeye, talebeye karşı hoca büyüktürler. Ne yazık ki, bazı kısa görüşlü olan insanlar bir türlü bunu kabul etmemektedirler..

Eğer büyüklükte ümmet, peygambere, mürid şeyhe, talebe de hocaya eşit olsaydı büyüklüklerinin manası kalmazdı.

Allah'tan başkasına izafe edilen her büyüklük hiç şüphe yok ki, küçüklüktür. Çünkü o (insan) mutlak azim değildir. Ancak kendisinin dûnünde (kendinden aşağı) olan kişilere izafetle (nispetle) büyüktür.

Allah'ın büyüklüğü' böyle mi ya? O, mutlak azimdir. (Kayıtsız şartsız büyüktür). O'nun büyüklüğü izafet tarıki ile değildir!

الْغَفُورُ

el'GAFUR

Bu kelime, Gaffar (Ziyadesiyle afv edici) manası'nadır. Ancak şu farkla: Bunda olan mübalağalık (Ziyadelik), Gaffar kelımesinde yoktur.

Niçin mi? Çünkü; Gaffar mağfiret bakımından çokluk ifade etmekte, yani mağfiretin tekrarlanması babında ziyadelik ifade eder. Lakin, faul vezninde olan "Gafur" gufranı tam olan, bütün mağfiretleri içine alan gayet şümullü bir mâna taşımaktadır. Bunun hakkında geçmiş sayfalarda yeteri kadar izahat verilmiştir.

الشَّكُورُ

eş'ŞEKÛR

Bu, az taat karşılığında çok büyük dereceler veren, sayılı günlerde yapılan amel karşılığında ahiret âleminde sonsuz nimetler veren, demektir.

Yapılan iyiliği, daha büyük bir iyilikle karşılayana (Şekere tilkelhasene.. = O, iyiliğe karşı teşekkür ederek kadrini bildi ve daha fazlasını yaptı.) derler..

İyilik yapan kimseyi öven kişiye de, "bak filan adam ona teşekkür etti," derler.

Bu bakımdan (Şekûr) kelimesinin, iyiliği fazlasıyla karşılayan, manasına geldiğini söylediğimizde, buna Allah'tan başka hiç kimsenin layık olmayacağını itiraf etmiş oluruz. Çünkü O'nun amellere karşı verdiği mükâfatların haddi hududu yoktur. Söyleyin bakalım, cennet nimetlerine payan var mıdır?!..

Allah-ü Teâlâ buyuruyor: "Geçmiş günlerde takdim ettiğiniz (iyi ameller) in karşılığı olarak afiyetle yiyin, için."[28]

Sena (övgü) kelimesinin manasına baktığımızda anlarız ki, her öven kimsenin senası başkasınadır. Rab Teâlâ kullarının amellerini övdüğü zaman, kendini övmüş olur. Çünkü onların amellerinin hâlikı O'dur.

Veren ve öven bu isme layık olduktan sonra, verene veren, vereni öven hiç şüphesiz bu isme daha çok layıktır!

Allah'ın, kullarını sena ettiğini gösteren iki ayet: "Allah'ı çok zikreden erkeklerle, çok zikreden kadınlar."[29] "O, ne güzel kuldu! Hakikat O, daima (Allah'a) dönen (bir zat) idi."[30]

---

[28] El'Hakka Süresi, 24. ayet.
[29] El-Ahzab Süresi, 35. ayet.

İşte bütün bunlar Allah'ın bir atiyesidir..

TENBİH:

Kul, bazen gördüğü bir iyiliğe karşı sadece teşekkür etmekle Şakir (şükredici) olur. Bazen da gördüğü iyiliğe karşı daha fazla iyilik yapmakla (şakir = şükredici) olur. Nasıl olursa olsun, bütün hunlar iyi huylardandır.

Allah'ın Resulü Sallallâhü Aleyhi ve Sellem buyurmuşlardır:

"İnsanlara şükr etmeyen Allah'a da şükr etmez!"[31]

Allah'a karşı şükretmesi mecazi yöndendir. Çünkü O'na karşı ne kadar şükretse yine de tam şükretmiş olamaz. Zira nimet ve ihsanları sayısızdır.

Allah'a itaat etmek suretiyle şükretmeye kalkışsa yine de şükretmiş sayılamaz, zira itaat etmesi bile, Allah tarafından kendisine bahşedilen başka bir nimettir. Hatta şükür nimeti bile, şükrü gerektiren bir nimettir.

Öyleyse Allah'ın nimetlerine karşı yapılacak en iyi şükür: O nimetleri masiyet yollarında kullanmayıp, ta'at yollarında kullanmaktır.

Çok düşün! Bu çok ince bir bahistir. Biz bunu İHYA isimli kitabımızdaki şükür bahsinde anlattık. Çünkü bu kitabın hacmi bu kadar uzun bahsi içine almaya yetişmemektedir.

[30] Sad Süresi, 44. ayet.

[31] Bu Hadisi İmam Ahmed, Müsne dinde, Tirmizi ve Ezziya da Ebi Said (R.A.)'dan rivayet etmişlerdir.

الْعَلِىُّ

el'ALİY

Bu öyle bir rütbedir ki, bunun fevkinde rütbe yoktur, bütün rütbeler ondan aşağıdır. Çünkü bu kelime, Ulûv (yükseklik) kelimesinden meydana gelmiştir. Bu ise es'Süfl (Alçak) kelimesinin karşılığıdır..

Bu, merdivenler gibi, basamaklı yerlerde ve şeylerde yani hissedilen hususlarda olur ya da tertibi akli'den olan varlıkların manevi rütbeleridir. Yer bakımından olan yüksekliğe mekânî yükseklik denir.

Öbür çeşit rütbe yüksekliğine de ulvi yükseklik denilir..

Akli dereceler, aynı hissi - dereceler gibi anlaşılmaktadır.

Akli derecelere misal sebep ile müsebbip, illet ile ma'lül, fail ile mef'ul, kabul edenle, kabul edilen, kamil ile nakıs, arasındaki derece farkları gibi...

Bir şey, sebep olarak takdir edildiğinde o, ikinci bir şeyin sebebidir, ikinci bir şey üçüncü bir şeyin sebebidir. Üçüncü ise dördüncünün sebebidir.

Mesela on sayısına kadar bu böyle devam eder. On, derece itibariyle en son olmuştur. Sebep olma bakımından bir, birinci derece sayılmıştır. Ve o âlâ, (yüksek) dır.

İmdi birincinin ikinci üzerindeki üstünlüğü (yüksekliği) mâna itibariyledir, mekan itibariyle değil. Demek ki, yücelik (yükseklik) Üstünlük itibariyle olmuştur. Tedrici akli'nin manasını anlamışsan şunu iyi bilmelisin:

Kainat akli derecelere ayrılacak olursa, Allah'ın en yüksek derecede olduğunu kabul etmek lazımdır. Çünkü onun üstünde hiç bir derece tasavvur edileme! Çünkü Mutlak yüce O'dur.

O'ndan başka olan yücelikler (yükseklikler) madununa izafetledir ki, onun üstünde mutlaka bir yüce de bulunabilir.

Aklın taksimine misal:

Mevcudat, sebep ve müsebbip olarak ikiye ayrılır. Sebebin müsebbip üzerindeki üstünlüğü rütbe üstünlüğüdür. Mutlak üstünlük ise Müsebbibil-Esbah'a mahsustur.

Ve yine mevcudat, ölü diri olarak ikiye bölünür:

Diri, yalnız hissi idrake sahip olan hayvan, hissi idrakle birlikte aklî idrake de sahip olan bir varlık olmak üzere ikiye bölünür. Hissi idrakle birlikte, akli idrake sahip olan da, şehvet ve öfke taşıyan insan, şehvet ve öfke taşıması mümkün olduğu halde bunlardan salim olan melekler olarak ikiye bölünür. Bu anlattıklarımızın hepsi hakkında müstahil olan bir varlık vardır ki biz buna Allah diyoruz. Şimdi bu tedrici taksimattan şunu elde etmiş oluyoruz:

Melek insandan üstündür, insan hayvan'dan üstündür. Allah ise bunların hepsinden üstündür; çünkü mutlak üstün ve yüce O'dur!

Çünkü O, diridir. Hayat veren O... Mutlak âlim olan O... Ulemanın ilmini yaradan eden O... Her çeşit noksan sıfatlardan münezzeh olan O...

Ölü, kemal derecelerinin en alt derecesinde kalmıştır. Diğer tarafta yani bütün bunların ötesinde ve üstünde Allah vardır. Allah'ın üstünlüğünü ve yüceliğini böyle anlamak lazım..

Çünkü bu isimler, gözle görünen şeye nispetle önce böylece vaz edilmişlerdir ki bu, avamın anlayacağı derecedir.

Sonra havas'da olduğu gibi bazı basiretlerin bulunduğu anlaşılınca, bu sefer ondan bazı mutlak lafızları istiare ettiler. Bu defa bunları havas anladı, avam anlamadı.. Çünkü onların idrak gücü, ancak o kadardır.

Onlar azameti (büyüklüğü), mesafe, yüksekliği mekan itibariyle anlayabildiler de fevkiyet (üstünlük) ancak bundan ibaret sandılar.

İmdi bu anlattıklarımı anladığın zaman, arşın ne demek olduğunu anlamakta güçlük çekmezsin! Çünkü Arş, cisimlerin en büyüğüdür. O, hepsinin üstündedir.

Cisimler gibi ölçülmekten, tartılmaktan münezzeh olan Ulu varlığın yüceliği rütbe itibariyledir. Yoksa bir mekân üstündedir, anlamında değildir. Arşın zikredilmesi ise, çünkü arş bütün cisimlerin üstündedir, hepsinin üstündedir. Onun için onun üstünde olansa her şeyde üstün olacağı muhakkaktır.

Mesela halife, sultandan üstündür. Derler ve bu sözle onun bütün insanlardan üstün olduğunu tenbih ederek anlatmak isterler.

Fevkiyetten mutlaka mekanı anlamak isteyen ve bu anlayışta ısrar eden hululinin aklına şaşarım. Mahfilde yan yana oturarak iki büyük insanı göstererek bunlardan hangisi üstündür dersen şu cevabı verir:

Şu adam, o adamın üstünde oturuyor. Halbuki onun, o adamın üstünde değil de yanında oturduğunu biliyor. Çünkü üstünde otursa başında oturması gerekir. Veyahut başının üstünde olan bir binada oturması icap eder.

Tutup ona "yalan söylüyorsun, adam üstünde değil, yanında oturuyor" dersen, bu defa da sana öfke ile bakmaya başlar ve ben üstünlükle rütbe üstünlüğünü (yüksekliğini) kastediyorum, yer yüksekliğini değil, diyerek sana yan yan bakmaya başlar. Çünkü, gerçekten sadre (koltuğu) yakın olan, uzak olana nispetle (rütbe) bakımından daha yüksek olduğunu kabul etmiştir.

TENBİH:

Kulun mutlak yüce olması asla düşünülemez. Çünkü onun üstünde her bakımdan yüksek birinin bulunması mümkündür. Mesela. Peygamberler ve Melekler derecesi herhangi bir kulun derecesinden yüksektir.

Evet Belki kendi cinsinden olan bütün insanların üstünde olması bir kul için mümkün olabilir. Bizim Peygamberimiz Hazreti Muhammet Mustafa (S.A.V.) gibi. Lakin bu da, mut1ak yücelik sahibine nispeten noksandır. Çünkü O'nun yüceliği, kendisinin durumunda olan diğer mevcudata göredir. Bu ise vücup tarikiyle değildir. Zira ondan yüksek birinin bulunması da mümkün olabilir.

Mutlak yüce olan, öyle bir varlıktır ki, onun üstünde ne izafet tariki ile ve ne de nakızının mukarin olduğu herhangi bir varlığın bulunmasıyla hiç bir üstünlük ve yücelik yoktur.

اَلْكَبِيرُ

el'KEBÎR

O, kibriya sahibidir. Kibriya; zatın kemalinden ibarettir. Kemâl-i zat ile varlığının mükemmel olmasını kastediyorum. Varlığının mükemmel olması iki şeye bağlıdır:

1 - Ezel ve ebed bakımından devam etmesi... Her. varlık ki, önü veya sonu kesiktir o, nakıstır. Bu sebepledir ki çok yaşamış insana şöyle derler:

O, büyüktür, yani yaşı büyüktür. Çok yaşamıştır.

Ona azimüşşan (azim bir yaşa sahip) denilmez. Zira (Kebir = büyük) kelimesi ile (Azim = büyük) kelimesi ayrı ayrı yerlerde kullanılır.

Hayatı mahdut olan bir yaratık, biraz fazla yaşamakla (kebir) vasfına layık olursa, varlığının evveli ve sonu olmayan bir varlığın kebir olması pek tabiidir ki evlâdır...

2 - Onun vücudu (varlığı) öyle bir varlıktır ki, bütün varlıklar ondan meydana gelir.

Kendi nefsinde varlığı tamam olan, kamil ve kebir olursa, bütün mevcudatın kendisinden sudur ettiği O yüce varlık haydi haydi kamil ve kebir olur!..

TENBİH:

Kullardan bu vasfa layık olanlar, olgun kimselerdir ki, bunlar ahlak bakımından herkese örnek olurlar. Kimle otururlarsa ona maddi ve manevi yönden faydaları dokunur. Evet kulun kemâli (olgunluğu) aklı, verai ve ilmi ile ölçülür.

Kullardan büyük o kimsedir ki, âlim, muttaki olduğu gibi halkı da irşat eder. Etrafa saçtığı ilmi ve feyizleri ile herkese örnek olur.

Hazreti İsa (A.S.) buyurmuştur:

"İlmi ile amel eden âlim'i sema melekûtunda Azim (büyük) diye çağırırlar.."

الحَفِيظُ

el'HAFÎZ

O, gerçekten Hafiz (Koruyucu)'dır..

Hıfz = korumak, kelimesinin mânasını anlamak iki yönden olur. Birincisi, varlıkların devamını (belirli bir zamana kadar) sağlamak, muhafaza etmek ki, Allah, gökler, yerler gibi fazla yaşayan varlıkların da, hayvan, bitki ve insan gibi ömrü az olan varlıkların da hafızıdır..

İkincisi, birbirlerine zıt olan şeylerin, yekdiğerlerine saldır masını önlemek, birbirlerinin şerrinden onları korumak.

Mesela su ile ateş gibi.. Bunlar birbirlerinin zıddıdır. Yekdi ğerlerine saldırabilirler. Meseli su ateşi söndürür, ateş de çok ve önlenmeyecek durumda olursa suyun bulunduğu yeri yakıp kavurur. Su da buhar haline gelir.

Tezad ve teaddi hararet ve bürûdet arasında, birbirlerini yendikleri zaman el1e tutulur derecesinde görülebilir; Rutubetle kuruluk da böyledir. Birbirlerine zıd unsurlardan teşekkül etmiş bütün varlıklar da böyledir...

Canlı bir varlığı ele alalım: Mutlaka yaşaması içini hararet la zımdır. Hararet olmazsa yaşayamaz. Kan gibi bedenine bir gıda olan rutubetli bir şeyin de bulunması lazımdır. Azalan birbirine kenetleyecek ve ayakta tutacak kemikler gibi kuru olan unsurlarında bulunması lazım gelmektedir.

Hararetin kuvvetini ve şiddetini azaltacak ve vücuda itidali sağlayacak bürûdet (soğukluk)un da olması gerekmektedir:

İşte bunlar birbirlerine zıt şeylerdir. Allah bunları insan bedeninde hattâ her canlının vücudunda bir araya getirmiştir. Ve aynı zamanda, bunları, birbirlerine saldırmaktan da menetmiş, korumuştur: Öyle olmasaydı bir vücutta bulunan zıt şeyler (unsurlar) yekdiğerlerine saldırırlardı, dolayısıyla de vücut diye bir şey kalmazdı.

Allah bunları, kâh eşit kuvvette kılmakla, kâh mağlup olan tarafın imdadına yetişmekle korumuştur.

Bunu bir misal ile izah edelim:

Mesela, hararet rutubeti yok eder, kurutur. Mağlup olduğu zaman, bürûdet ve rutubet zayıflamaya hatta yavaş yavaş yok olmaya başlar. Hararet ve kuruluk fazlalaşır. Bunu önlemek için Allah başka bir cisimle o rutubetin imdadına yetişir. Ona bir

susuzluk verir, su içme ihtiyacını duyar. Su içtiği gibi harareti bertaraf edilmiş olur. Böylece vücutta gereken muvazene temin edilmiş olur.

Şimdi Allah'ın, yiyecekleri, suları ve ilâçları neden halk ettiğini daha iyi anlamış oluyoruz.

İnsanların sağlığını koruyacak ilâç ve aletlerin yaratılmasının sırrı da bir kere daha meydana çıkmış değil midir. İşte bütün bunlar, zıd unsurlardan meydana gelen canlı varlıkların bedenlerini korumak için yaratılmışlardır. İnsan varlığını helâke sürüklenmekten koruyacak en belirgin sebeplerdir bunlar!..

Çünkü insanoğlu, yırtıcı hayvanlar tarafından parçalanıp öldürülmeye her zaman maruz kalmaktadır. Allah ona, gören göz, işiten kulak, koruyan el, vurup öldüren silah vermekle korumuştur!.

Bütün bunlara rağmen kendisini korumaktan Aciz olabilir. Bunun da çaresini bahşetmiştir: Yürüyen hayvana ayak, uçan kuşa kanat vermiştir!.

(Konuyu biraz daha açıklayalım:) Kudreti yüce olan Allah'ın hıfzı (koruması) varlıktaki her şeyi kuşatmıştır, hatta yerden biten otu bile muhafaza etmiştir. Onun içini (özünü) korumak için ona kabuk vermiştir.

Bir kutu gibi onu, kabuğunun içinde saklamıştır. Yumuşak kalması için de ona rutubet bahşetmiştir.

Mücerret kabukla korunmayacak şeyi, ona diken vererek korumuştur. Neden mi. Onu bazı mütecaviz hayvanlardan korumak için!..

Demek ki; bitkilere göre diken, hayvanlara göre boynuz veya pençe ne ise odur! Hatta ve hatta suyun her damlasına, zıddı olan bir unsurdan korumak için bir unsur ihsan etmiştir. İzah edelim: Mesela suyu bir kaba koysak orada uzun bir müd-

det kalırsa hava haline gelir. Hava onu su olmaktan çıkarır. O suya parmağını sokup çıkarırsan parmağına yapışan ve yere dökülmeyen bir madde hasıl olur. Oysa onun hemen yere damlaması icap ederdi.

Öyleyse suyun her damlasını koruyan bir şey vardır. O, kendi kendini koruyamaz; mutlaka bir koruyucuya ihtiyacı vardır.

Haberde varid olmuştur: Gökten inen yağmurun her damlasına, onu yerde kararlaştıran yerine rahatça inebilmesini sağlayacak bir melek verilmiştir.

Bu, basiret erbabına gizli değildir. Basiret erbabı bunu rahatlıkla görmektedirler. Ben de size yolu gösterdim. Öyleyse Habere (Hadise) taklidi değil de basiretle (göre göre) inanın!.

Cenab-ı Hakk'ın eşyayı nasıl koruduğunu izah edecek olursak, söz çok uzar.

Bu ismin mânası ancak Allah'ın yüceliğini ve kainatı koruma gücünü uzun uzun düşünmekle bilinebilir. Yoksa lûgattaki iştikakı ve "HIFZ" kelimesinin mânasını alelicmâl tevehhüm etmekle değil..

TENBİH:

Kullardan bu vasfa layık olan o kişidir ki, azalarını, kalbini, dinini ve ahlâkını, öfke, şehvet, hücumlarından, nefis ve şeytanın entrikalarından kurtarır. Çünkü O, uçurumun tam kenarında sayılır, eğer sıkı durmazsa, daima yanında bulunan bu helâk edici düşmanları onu iter ve uçuruma yuvarlarlar!.

اَلْمُقِيتُ

el'MUKÎT

Bunun manası; azıkları yaratıp beden ve kalplere gönderen demektir. Bedenlere gönderilen azıklar, yemek içmek gibi azıklardır, kalbe ulaştırılan azık ise marifettir. Bu itibarla El-Mukit, Er'Rezzak mânasında olmuş oluyor. Ancak şu farkla:

O, bundan daha ahastır (Daha özellik ifade etmektedir.

Çünkü rızık, azık olanı da olmayanı da içine almaktadır.

Azık, bedenin kıvamını (ayakta durmasını) sağlayan şey demektir...

Bu kelimenin bir şeyi istilâ etmesi ve ona gücü yetmesi anlamına gelmesi, istilânın da ancak kudret ve ilimle tamamlanması meselesine gelince, buna Cenab-ı Hakk'ın şu ayeti delâlet etmiştir: Allah her şeye, hakkıyla kadir ve nazırdır..[32]

Görülüyor ki, bu kelime, kadir (her şeye gücü yeten) mânasına gelmektedir..

Bu ise hem ilme ve hem kudrete racidir. İlim hakkında bilgi yukarıda verilmiştir. Kudret hakkındaki bilgi ise ileride gelecektir.

Cenab-ı Hakk'ın bununla vasf edilmesi, yalnız kudretle veya da yalnız ilim ile vasfedilmesinden etem (daha tamamlayıcı)dır.. Çünkü bu kelime, her iki mânanın bir araya gelmesini göstermektedir. Bu itibarla bu isim, eş anlam ifade eden isimlerden olmamıştır.

---

[32] Nisâ Süresi, 85. ayet.

الْحَسِيبُ

el'HASÎB

A.C Bu, kâfi (yeterli) anlamına gelmektedir. Allah-ü Teâlâ herkese ve her şeye kafidir (yeterlidir). Bu öyle bir vasıftır ki, hakiki anlamı, Allah'tan başkası için katiyen düşünülemez!.

Çünkü kifayet (Yeterlik) Mükeffinin (yeterlik sahibinin) varlığını, varlığının devamını, varlığının kemâlini gerektirir.

Varlık aleminde, Allah'tan başka, yalnız başına her şeye kâfi gelecek bir varlık var mıdır?

Evet Allah hiç kimseye ve hiç bir şeye muhtaç olmadan yalnız başına her şeye yetmektedir. Eşya ancak onun sayesinde vücut bulmakta ve devam edebilmektedir (belirli bir zamana kadar).

Sen, yemeğe, suya, yere, göğe, güneşe muhtaç olduğun zaman, sakın ondan başkasına muhtaç olduğunu sanmayasın! Çünkü bunları sana veren O'dur! Zira yemeği, suyu, göğü, yeri ve güneşi senin menfaatin için vücuda getiren O'dur!...

Sonra yavrunun annesine muhtaç olduğunu görerek, onun Allah'a muhtaç olmadığını da sakın aklının köşesinden geçirmeyesin. Onu her şeyden önce düşünen yine Allah olmuştur. Zira annesini, annesinin memelerindeki sütü, annesinin ona karşı olan sevgi ve şefkatini yaratan O'dur! Kifâyet bu sebeplerle tezahür ediyorsa muhakkak ki, bu sebeplerin yaratıcısı yine O'dur!

Şimdi aklını belki şöyle bir husus kurcalayabilir: "Çocuk anneye muhtaçtır.. Çünkü Anne ona süt vermektedir. Süt annenin memesinden gelme itibarı ne annedendir. Öyleyse çocuğun anneden başkasına ihtiyacı yoktur. Annesi ona kati gelmektedir." Aklını kurcalayacak böyle bir şey karşısında uyanık olmalısın ve şunu iyi bilmelisin ki: Süt, anneden değildir... Bilakis o ve

Anne Allah'tandır, yanı Allah'ın lütfundan ve ihsanındandır.. Allahın lütfû olmasaydı o anne o sütü nerden bulacaktı? Hatta o anne nereden olacaktı?

Öyleyse yalnız başına her şeye yeten ancak ve ancak Allah'tır.

Eşyalar her ne kadar zahiren birbirlerine bağlı iseler de hemen hepsi aslında Allah'ın kudretine bağlıdır..

TENBİH:

Kulun bu vasıfta hiç bir nasibi yoktur. Ancak belki uzak bir ihtimal ile mecazi anlamda ve ilk görünüşte, işin derinine dalmadan onun rolü olduğu sanılabilir.

Mecazi anlamda, çocuğuna bakması, hoca ise talebesine öğretmesi bakımından, onların bu babta yeterli oldukları, çocuk veya talebinin onlardan başkasına muhtaç olmadıkları anlaşılır; fakat aslında tam mânâsıyla yeterli olan Allah'tır, kul bir vasıtadır.

Allah, anneye veya babaya güç, hocaya da ilim vermeseydi, anne ile baba çocuğu nasıl bakacaktı, hoca da talebesine dersi nasıl verecekti?..

Çocuğa bakmak için anne bir yere ve bazı şeylere, muhtaçtır.. Hocada ilmini unutmamak için kalbe ve zekâya, istidat ve kabiliyete muhtaçtır. Allah böyle midir ya?.. O mekândan ve insanlar için tasavvur ve tahayyül edilen her türlü yer ve sıfatlardan münezzeh ve müberradır. Çünkü yapılan işin halîkı O'dur. O işe mahal teşkil eden yerin de yaratıcısı şüphe yok ki, yine O'dur! Yerin o işi kabul etmesi için, lazım gelen şartların da yaratıcısıdır. Lâkin ilk bakışta hatıra o işi yapan gelir, başkasını düşünemez. O işi yapan kişi onun sahibi ve kili (yeterli) si olduğunu zanneder. Oysa durum, hiç de zannedildiği gibi değildir.

Evet, Kulun bu vasıftan nasibi şu olabilir:

O, Allah'tan başka hiç bir şey düşünmez, Allah'ın ona yeterli olduğunu, anlar ve ona göre amel eder. İbadet ettiği zaman, Allah'ın cenneti için değil de bizzat Allah için, günahtan çekindiğinde de azap'tan korktuğu için değil de bizzat Allah yasak ettiği için çekinir ve devamlı olarak Allah'ı düşünür.

Allah, ona celâlini gösterdiği zaman, "İşte bu bana yeter; bundan başka bir şey istemem-, der..

ٱلْجَلِيلُ

el'CELİL

O, Celâl sıfatları ile Muttasıf olandır.

Celâl sıfatları, kimseye muhtaç olmamak, hakimiyet, Tekaddüs, ilim ve kudretten ibarettir. Bu sıfatların hepsini birden ihtiva eden Mutlak cemdir ki, o da Allah'tır...

Allah'ın Kebir olması, zatının kemâline, Celil olması Sıfatının kemâline Azim olması ise her ikisinin (Zatının ve sıfatının) kemâline racidir...

Sonra Celâl Sıfatı, O'nu idrak eden basiret'e nispet edildiğinde, ona Cemâl denilir. Onunla muttasıl olana da Cemil derler. Cemil ismi aslında, gözle görünen zahiri şekle denilmiştir, sonra iç alemindeki güzel huya denilmiştir. Mesela Siretün, hasenetün, cemiletün = iyi, güzel bir siyret derler, de bundan güzel ahlâkı kasd ederler..

İç alem, kendisine layık güzel sıfatları cem eden gayet mükemmel ve mütenasip olursa: ona her bakımdan münasip olan basirete göre güzeldir. Gerçekte güzel olan. Allah'tır. Çünkü âlemde güzellik, cemâl ve kemâl namına ne varsa hepsi Allah'ın zâtının nurlarından, sıfatının eserlerindendir.

Varlık aleminde, Allah'tan başka mutlak kemâl ve cemâl'e sahip olan hiç bir varlık yoktur...

O'nu bilen, O'nun cemâlini gören kişi ancak idrak edebilir bunun mânasını.. Çünkü öyle bir behçet ve sevinç, neşe ve sürür kaplar ki içini bütün cennet nimetlerini unutur gider, O'nun Cemâli karşısında,

Şurası da bir gerçektir ki, gözle görünen zahiri olan şekil güzelliği ile kalp gözü ile görünen batıni mânâ güzelliği arasında hiç bir münasebet ve ilgi yoktur...

Bu mevzuu, İHYA isimli Kitabımızda Muhabbet bölümünde derinlemesine işledik.

Onun CELİL VE CEMİL olduğu, her Cemil'in de mahbûb olduğu sabit olunca, o, (Allah) kendisine inananların maşukudur!

İşte bu sebepledir ki, Cenab-ı Hak Ariflerin mahbubu olmuştur. Tıpkı zahiri suretlerin körler tarafından değil de gözleri gören kimselere mahbub olduğu gibi.

TENBİH:

Kullardan celil ve cemil olan, gören kalplerin lezzet duyacağı güzel ahlâkla muttasıf olandır. Dış görünüşe kulak asma!

الْكَرِيمُ

el'KERÎM

O vaad ettiği zaman sözünü yerine getiren, verdiği zaman son derece çok veren, ne kadar verdiğine ve kime verdiğine aldırmayandır.

Yine O' başkasına muhtaç olduğunu söylediğinde razı olmaz. Başkasına boyun eğdiğinde hoşlanmaz. Kendisine sığınan ve gönül vereni boş çevirmez, rahmetine gark eder.

Vesilelere ve şefaatçilere muhtaç bırakmadan doğrudan doğruya kendisine iltica ettirir.. İşte bu vasıflan kendisinde cemeden ve mutlak Kerim olan ancak Allah'tır.

TENBİH:

Bu hisal (Huy)larla kul da süslenebilir ama, biraz uğraşmak ve çalışmakla.. Lâkin Kerim-I Mutlaka nispetle o, hiç mesabesinde olur tabiî...

Evet kul da bazı fedakarlıklar yaparak bu vasıfla vasıflanabilir. Nitekim Allah'ın Resûlü (S.A.V.) bir hadislerinde bunu bize şöylece izah etmişlerdir:

"Üzüm ağacına kerem demeyin, çünkü kerem, müslüman adam (sıfat) dır."[33]

Üzüme bu ismin verilmesi, güzel ağaç, meyvesi güzel, toplanması kolay, dikenlerden ve eziyet verici hususlardan arınmış olmasındandır.. Hurma ise böyle değildir, tabii..

الرَّقِبُ

er'RAKÎB

O Bilici ve koruyucu anlamındadır. Bir şeyi koruyan ve devamlı kontrol altında bulundurana Rakib derler..

Bunun tahakkuku tabii bilgi ve hıfza (muhafaza etmeye) tabidir..

---

[33] Bu hadisi Müslim şu hafızla rivayet etmiştir: "Kerem demeyin, üzüm ve hable deyin!"

TENBİH:

Kulun, murakaba ile vasf edilmesi ancak Rabbine kalple bağlandığı ve devamlı olarak murakaba halinde olduğu zaman mevzu bahis değildir.

Bu da ancak, Allah'ın, kendisini devamlı olarak kontrol ettiğini ve onu gördüğünü, ne yaparsa yapsın, bütün yaptıklarından haberdar olduğunu bilmesiyle olur.

Kulun, nefis ve şeytanın kendisinin başlıca düşmanı, insanları gaflete ve Allah'a asi olmaya ilen kötü birer varlık olduklarını bilip de onlardan uzak durması ve onlara yüz vermemesi, onlara tarafından açılacak bütün kapıları kapaması da Murakabedendir...

اَلْمُجِيبُ

el'MUCİB

O' isteyenlerin isteklerini, dua edenlerin dualarını hemen kabul edendir.

Sıkıntıda ve muztar durumda kalanların imdadına, yetişen ve hatta kendisine müracaat edilmeden bile sayısız nimetler verir...

Bunu ancak Allah yapar, O'ndan başka hiç kimse yapamaz. Çünkü O, muhtaçların ihtiyaçlarını bilir. Bunu ezelde bilmiş, yemekler, azıklar, yaratmak suretiyle, ihtiyaç sebeplerini takdir buyurmuştur..

TENBİH:

Kul her şeyden önce, Rabbinin; verdiği emirleri kabul edip nehiylerinden uzaklaşmak suretiyle "Evet Kabul ediyorum!" demesini bilmelidir, sonra Allah'ın kendisine ihsan ettiği mallardan

veya yapabileceği iyiliklerden, isteyen kimselere de vermesini, onların istek ve ricalarını kabul etmesini bilmelidir.

Şayet verecek durumu yoksa iyilikle, etrafı kırmadan onu savmasını başarmalıdır. Allah buyurmuştur: "Saile gelince, (onu) da azarlayıp koğma"[34]

Allah'ın Resulü (S.A.V.) buyurmuşlardır:

"Hayvan bacağı (kemiği) yemeğe çağırılsam bile icabet ederim, (koyun) kolu hediye edilirse, kabul ederim.."

Peygamber Sallallâhü Aleyhi ve Sellemin davetlerde bulunması, hediyeleri kabul etmesi bile ikramları en güzeli olurdu.

Nice hasis ve mütekebbir kimseler var ki, verilen hediyeleri kabul etmezler. Çağırılan yerlere, gururlarına yedirip gitmezler..

Kendilerinden bir şey istenildiğinde de vermezler. Onun için bu ismin mânâsını, o hasisleri söz önüne alarak iyiden iyice düşünmelisin.

الْواسِعُ

el'VASİ

Bu isim, Essea (Genişlik) kökünden gelmedir Essea, kâh birçok malûmatı içine alan geniş bir ilme izafe edilir, kâh bol ihsan ve ikrama izafe edilir. Bu yönden Vasi-i Mutlak hiç şüphe yok ki, Allah'tır.

Çünkü ilmine baktığımızda, O'nun malûmat denizinin sonu yoktur. Zira bütün denizler O'nun sözlerine mürekkep olacak olursa tükenir de O'nun ilmi bitmez.

---

[34] Ed-Duhâ Süresi, 10. ayet.

İhsan ve ikramına bakacak olursak yine oda sonsuz olmakta ve bitmemektedir.

Bütün geniş isimler ve bütün ihsanlar, O'nun ilmi ve ihsanı yanında hiç mesabesindedir. Bu bakımdan (biraz önce arz ettiğimiz gibi) Vasi-i Mutlak ancak ve ancak O'dur!..

Çünkü, önden başka her vasi kendisinden ilimce ve ihsanca daha geniş olana nispetle yetersiz durumdadır. Allahın ilmi ve ihsanı ise sonsuzdur.

Binaenaleyh onun ilminin üstünde her hangi bir ilim, ihsanından çok her hangi bir ihsan kabil-i tasavvur değildir!..

TENBİH:

Kul'un gerek bilgi ve gerekse ahlâk bakımından geniş olması, her ne kadar çok olursa olsun yine de bir sonu vardır..

Ahlâk yönünden, fakirlikten korkmadan, kıskançların hasedine aldırmadan ve hırsa kapılmadan ne kadar ileri giderse gitsin, yine de zirveye vasıl olamaz, Ona her ne kadar Vası denirse de bu denme mecazi mânâda olur. Çünkü Vası-i Mutlak ancak ve ancak Allah'tır!..

اَلْحَكِيمُ

el'HAKÎM

Bu, Hikmet sahibi demektir. Hikmet, en Üstün ilimlerle en üstün hususları' bilmekten ibarettir. En üstün ve en yüce şey Allah'tır! O'nun künhünü, kendisinden başkası tam mânâsıyla bilemez. Gerçek Hakim O'dur. Çünkü en yüce şeyleri en yüce ilimlerle bilen O'dur..

Zira en yüce ilim, zevali tasavvur olunmayan dâimi ve ezeli ilimdir..

Gizlilik veya şüphenin uğrayamadığı, tastamam malûma (bilinene) mutabık olan ilimdir..

Bu niteliği Allahın ilminden başka hangi ilim taşıyabilir?

İnce sanalları iyi yapan, yaptığı işi temiz ve güzel yapana da her ne kadar mecazi mânâda hakim denirse de gerçek ve mutlak hakim Allah'tan başka kimse olamaz..

TENBİH:

Bir kimse bütün şeyleri bilip de Allah'ı bilmezse, ona Hakim denilmez. Çünkü o, en üstün ve yüce olan şeyi bilememiştir.

HİKMET ilimlerin en yücesidir. İlmin yüceliği malumun yüceliği ile ölçülür. Allah'tan yüce varlık var mıdır?

Allah'ı bilen kişi, diğer ilimlerde her ne kadar zayıf ise de, her ne kadar güzel konuşup konuyu etraflıca açıklayamasa da o Hakimdir. Lâkin Kulun hikmetini Allahın hikmetine kıyaslayacak olursak, onun kendisini bilmesi ile Allahın kendi Zâtını bilmesi arasındaki fark kadar büyük olduğunu görürüz.

Evet bu iki hikmet arasındaki fark gerçekten büyüktür. Buna rağmen bu bilgi (Kulun Allah'ı bilmesi) bütün bilgilerin en enfesi ve en hayırlısıdır.

Çünkü kendisine hikmet verilen kişi, kendisine pek çok hayır verilen kişidir..

Evet Allah'ı gerçekten bilen kişinin sözü, diğer insanların sözüne uymaz! Çünkü o, cüziyata temas etmez: Sözü küllî ve özlü olur. Sonra peşin menfaatlerin ardından koşmaz, sonunda kendisine yarayacak: şeyin peşinde olur.

Durum böyle açıklık arz edince, Allah'ı bilen ve hikmetli sözler söyleyen insanlara Hakim, söyledikleri sözlere de hikmet denilir:

Peygamberlerin Ulusu Sallallâhü Aleyhi ve Seklem'in şu hadisleri gibi:

"HİKMETİN BAŞI ALLAH KORKUSUDUR!"

"YİĞİT O KİMSEDİR Kİ, NEFSİNE GALİP OLUP, ÖLÜMDEN SONRASI İÇİN ÇALIŞIR. ACİZ O KİŞİDİR Kİ, NEFSİNİN ÇİRKİN ARZULARINA RAM OLUP ALLAHA KARŞI BOŞ ÜMİDLERE KAPILIK (ALLAH KERİMDİR! NASILSA BENİ AFV EDER DEYİP KENDİSİNİ AVUTUR.)

"AZ OLUP DA YETERLİ OLAN, ÇOK OLUP DA, (ALLAH'A İTAATTAN KİŞİYİ) ALIKOYANDAN İYİDİR!"[35]

"Sabahlayan kimse vücudunu sıhhat içinde, yolunu emniyet içinde bulursa bir günlük yiyeceği de olursa dünya bütünüyle onun olmuş demektir!"[36]

"Allah'tan korkar ol ki, insanların en çok ibadet edicisi olasın, kanaatkâr ol ki, insanların en çok şükredeni olasın"[37]

"Gelen bela, insanın dilinden gelir."[38]

"Kişinin malayaniyi terk etmesi Hüsn-ü İslamındandır."[39]

"Mutlu o kişidir ki, kendisini değil de başkasını örnek göstererek vaaz eder."[40]

"Sükût hikmettir, fakat susan azdır.."[41]

"Kanaat tükenmez bir hazinedir!" (Yine El-Kuzaî Enes (R.A.) den rivayet etmiştir;)

---

35 Ebu Ya'lâ ve Ezziya, Ebi Said (R.A.)'den rivayet etmişlerdir.
36 Buhari rivayet etmiştir.
37 Bu Hadisi Beyhaki Ebu Hüreyre (R.A)'den rivayet etmiştir.
38 El-Kuzai Huzeyfe'den rivayet edilmiştir.
39 Tirmizi, Ebu Hüreyre R.A.)'den rivayet etmiştir.
40 Deylemi rivayet etmiştir.
41 Kuzai, Enes (R.A.)'den rivayet etmiştir.

"SABIR İMANIN YARISIDIR, YAKÎN İSE İMANIN HEPSİ" (Bu hadisi, Ebu Nuaym, Hilyede, Beyhâki Şuabil-İman'da, İbni Mes'ud (R.A.) dan rivayet etmişlerdir.)

İşte bu ve benzeri sözlere Hikmet; söyleyicilerine de Hakim denir..

الْوَدُودُ

el'VEDÛD

O, bütün mahlûkatın hayrını isteyen, onlara ihsan edendir.

Bu isim, (Rahim) isminin mânâsına yakın bir anlam taşımaktadır. Ancak şu farkla: Rahmet (kendisine merhamet edilene) i gerektirir. Kendisine merhamet edilense muhtaç ve muztardır. Rahim, (Merhamet eden = esirgeyen) in işleri, kendisine merhamet edilecek her bakımdan zayıf olan varlığı icab ettirir. Vedûd'un efâli ise bunu gerektirmez, esirgeme bir sevgi neticesinden ileri gelir.

Cenab-ı Hakkın, esirgenen kimseye karşı merhamet murat etmesinin, insanların duyduğu (Hadis) bir duygu ile nasıl alâkası yoksa, onlara karşı olan sevgisinin bir tezahürü olan keramet, nimet ve ihsanı murat etmesi de insanlar hakkında. (Hadis olan) sevgi gibi hususlardan öyle münezzehtir.

Esirgenen kişi veya sevilen kişi hakkında bu iki mefhum, (yani rahmet ile meveddet "Sevgi" ancak onların yararı için kasd edilir; Allah"ın rikkat ve meyle ihtiyacı olduğu için değil..

Kullara vasıl olacak yarar, merhamet ve meveddet "sevgi"nin, özüdür ki, işte Allah hakkında tasavvur edilen de bundan başkası değildir.

TENBİH:

Kullardan bu isme ve bu vasfa layık olan o kişidir ki, Allah'ın mahlûkatına karşı daima iyilik murad eder. Kendisi için arzuladığını onlar için de arzular. Hatta onların menfaatlerini kendi menfaatlerine tercih eder: Nitekim ruhen kemale ermişlerden biri şöy1e haykırmıştır:

"Cehennem üstünde bir köprü olmak isterim. Taki üzerimden halk geçsin de ateşe duçar olmasınlar!.."

Bu ulvi duygu ancak, zor anlarda, insanların kin ve öfkeleri ile karşılaşıldığı hallerde tezahür eder. Tıpkı Peygamber Aleyhisselâmın mübarek dişleri şehid edilip, nur cemali kana boyandığındaki Kainata ibret verici hali gibi.

"Allahım, ümmetimi hidayet et! Çünkü onlar (Hakikati) bilmezler." görüyorsunuz ya, on1ann kötülükleri, Peygamberin onlara karşı, iyilik istemesine mani olmamıştır.

Ve yine, Hazreti Ali (K.V.)'ye şöyle emretmişlerdir.

"Mukarrebleri geçmek istersen, seni ziyaret etmeyeni ziyaret et seni mahrum bırakana ver, sana haksızlık edeni de afv et!.."

اَلْمَجِيدُ

el'MECÎD

O, Zatı Şerif, Efali Cemil, ikramı ve nimeti celil (bol) olandır.

Zatın şerefine güzel işler de mukarrin olduğu zaman mecd (şerefli) derler.

Mecid de aynı manaya gelir fakat bunlardan birisi daha çok ziyadelik ifade eder.

Yani (El-Mecid) ismi şerifi (Macidden), fazla olarak; Celil, Vehhab ve Kerim isimlerinin manalarını da cemetmektedir..

الْبَاعِثُ

el'BAİS

A.C [Bu, Dirilme günü halkı dirilten, kabirlerden halkı, kaldıran, gönüllerde saklı olanları meydana çıkaran demektir...

(Aslında) Ba's: ahiretteki dirilmedir. Bu ismin tam mânâsıyla manasını bilmek ve anlamak, Ba'sın hakikatini bilmeye bağlıdır. Bu ise en derin ve en çetin bilgiler zincirindendir..]

İnsanlardan bir çokları bu hususta yanlış tevehhümlere kapılırlar. Bunu çeşitli şekillerde izaha çalışırlar, derler ki, ölüm yokluktur, ba'as, yok olduktan sonra yeniden diriltmektir, aynen birinci diriltme, canlandırma gibi...

Bir kere onların ölümün yokluk olduğunu zan etmeleri yanlıştır. İkinci diriltmenin de birinci gibi olduğunu sanmaları da yanlıştır.

Ölümün yokluk olduğunu sanmak batıldır. Çünkü, kabir ya ateş çukurlarından bir çukurdur; yahut da cennet bahçelerinden bir bahçe...

Ölmüş olanlar da ya mutlu kişilerdir ki, onlar ölü değildirler: **"Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma. Bilâkis onlar, Rableri katında diridirler."**[42] Ya da şaki (bahtsız) kişilerdir ki, onlar da diridirler, Bedir Vak'asında Resûlüllah (S.A.V.) onlara (ölen kafirlere) şöyle seslenmişlerdir:

"Allahın bana vadettiğini doğru buldum; sizde vaad ettiğini doğru buldunuz mu?"

---

[42] Âl-i İmram Süresi, 169. ayet.

Kendisine, öldürülen kişilere nasıl sesleniyorsunuz, onlar sızı duyarlar mı? diye sorduklarında cevaben şöyle buyurmuşlardır:

"(Öyle bir duyarlarki) söylediğimi, siz onlar kadar duyamazsınız! Lâkin onlar cevap vermeye muktedir değillerdir"

İşin iç yüzüne vakıf olan Erbâb-ı Basiret, insan varlığının ebediyet için halk olduğunu bilir ve anlarlar. Ona yokluk arız olmaz (Ölümleri bir intikalden ibarettir.)..

Evet bazen cesetle ilgisi kesilir de kendisi hakkında öldü derler. Bazen cesede iade edilir de hakkında diriltildi derler.

Bu mevzuu etraflıca anlatmak için bu kitabın hacmi müsait değildir.

Dirilmenin, ilk yaratılış gibi ikinci bir yaratılış olduğunu sananlar da bu zanlarında yaratılmışlardır. Çünkü diriltmek ilk canlandırışlarına uymayan yepyeni bir yaratma fiilinden ibarettir. Aslında insan oğlunun bir çok dirilmesi, (Allah tarafından kendisine hayat verilmesi) vardır, onun diriltilmesi iki defadan ibaret değildir.

Bakınız Allah, ana karında mudğa (et parçası)nı ve pıhtıyı yarattıktan sonra **"Bilahare onu, başka, yaratılışla inşa ettik"**[43] buyurmuştur.

Hatta nutfe, topraktan yaratılmış, mudğa da nutreden yaratılmıştır. Ruh da Alekâ'dan sonra yaratılmıştır. Ruh şerefli bir şey, bir Emr-i Rabbani, olduğu için Allah onun hakkında. Kur'an'da **"Bilahare onu başka bir yaratılışla inşa ettik"**[44] buyurmuştur., Ve yine **"Sana Ruhtan soruyorlar. De ki O Rabbimin emrindendin"**[45] buyurmuştur.

Ruhun aslı yaratıldıktan sonra, insanların his (duyuları) yaratılmıştır ki, bu başka bir yaratılıştır. Sonra yedi yaştan sonra ki,

---

[43] El'Mü'minûn Suresi, 14. ayetin bir kısmı.
[44] El'Mü'minûn Suresi, 14. ayetin bir kısmı.
[45] El'İsrâ Süresi, 85. ayet.

sabinin mümeyyiz haline getirilmesi de bir yaratılış sayılmalıdır. Aradan onbeş sene gibi bir müddet geçtikten sonra akıl yaratılmaktadır. İnsanoğlunun her safhası bir hal sayılmak itibarı ile yeni bir yaradılış sayılabilir. Sonra velâyet mertebesine ulaşması (bu herkese mahsus değildir tabii..) başka bir yaratılış sayılmalıdır. Daha sonra Peygamberliğin bazı insanlara Allah tarafından verilmesi yepyeni bir yaratma işidir. Bu da bir nevi diriltmedir. Peygamberleri gönderen hiç şüphe yok ki; Allah'tır. O'nları ve bütün insanları kıyamet günü yeniden diriltecek olan da yine Allah'tır.

Beşikteki çocuk, nasıl mümeyyiz bir sabinin anladığını anlayamıyorsa, mümeyyiz bir sabi de aklı başına gelen yani akıl-baliğ olan bir kimsenin anladığını anlayamaz.

Her aklı başında olan kişi de velayet (velilik) ve Nübüvvet (Peygamberlik) halini anlamakta güçlük çeker..

Çünkü velayet, aklın yaradılışı ötesindeki bir safhadır, aklın, temyiz ötesinde bir safha olması gibi. Temyiz de Havas (duyular)ın yaratılışından sonra gelen bir safhadır..

Evet insanoğlunun tabiatında, bilmediği ve görmediği hususları inkâr etmek vardır. Velilik ve Peygamberlik derecesine ermeyen ve bunu anlamayan bazı kişilerin bunları inkâr etmesi gibi.

Hatta onların tabiatında, ikinci hayatı yani ahiret hayatını, bilmedikleri ve görmedikleri için inkâr etme huyu vardır.

Akil-bâliğ olan kişide görülen ilerlemeleri, henüz o kıvam da olmayan küçük mümeyyiz sabi bir türlü kabul etmez ve onu muhal sayar.

Görmediği bir şeye iman eden kişi, gaybe iman etmiş demektir ki, Saadetin anahtarı budur işte!..

Sini Rüşte eren kişi ile henüz bu çağa gelmeyen kişi arasındaki fark nasıl kabil-i kıyas değilse, dünya hayatı ile ahiret hayatı arasındaki fark ta kabil-i kıyas değildir. Çünkü Ahiret hayatı bambaşka bir hayattır:

Orada insanlar Allah'ın huzuruna çıkarılacaktır. Ya Allah tarafından kabul edilecekler veya da reddedileceklerdir. Ya Allah'ı görenlerden olacaklar ve ya, da O'nun Cemalini müşahede etmekten mahrum bırakılmış kişilerden olacaklardır.

Allah tarafından Hüsn-ü Kabul görenler hiç şüphe, yok ki, Alây-ı Illıyyine çıkacaklar, red edilenlerse Esfel-i safiline indirileceklerdir.

İki hayatın arasında münasebet yoktur, dediğimiz zaman bu, isim yönündendir. Çünkü neşeti ba'sı bilmeyen kişi, Bais'in ismini nerden bilecek?, Bunun açıklanması uzar! Onun için bu konuyu burada keselim.

TENBİH:

Ba'sın (diriltmenin) hakikati, ikinci bir inşa ile ölülere can vermektir. Cehalet ise en büyük ölümdür! İlim en şerefli hayattır...

Allah, Kitab'da (Kur'an'da) ilimle, cehil zikr etmiş ve bunlara hayat ve memat ismini vermiştir..

Kişiyi, cehalet derecesinden ilim derecesine yükseltene, onu ikinci defa diriltti derler. Ona güzeller hayat yaşattı derler.

Bu itibarla eğer ilmi meydana getirmekte ve halkı Allah'a çağırmakta kulun bir rolü varsa bu bir nevi (Mecazi anlamda) ihya sayılır ki bu, Peygamberler ve Alimlerden kendilerine varis olacakların rütbesidir..

الشَّهِيدُ

eş-ŞEHÎD

A.C Şehid, Alim demektir. Ama biraz farkları vardır. Allah hem meydanda olanı, hem de gizli olanı bilir.,

İlim mutlak olarak nazarı itibara alındığında O, (Allah) Âlim dir. Gaybe izafe edildiğinde O, Habirdir, Zahiri işlere izafe edil diğinde O, Şehiddir.. Bununla beraber kıyamet günü, bildiği ve gördüğü hususlarla halk şahid olacaktır!

Bu isim hakkında söyleyeceklerimiz, Alim ve Habir (isimleri) hakkında söylediklerimizden farksız olacağından mevzuu bura da bitireceğiz. Aynı şeyleri tekrarlamayacağız..

ال حَقٌّ

el'HAK

A.C Bu, Bâtıl'ın karşılığında olan bir isimdir. Eşya zıdları ile açıklanır.

Verilen her haber, ya mutlak batıldır; yahut da mutlak Haktır. Yahut da bir yönden Hak, bir yönden batıldır.

Mümteni bizatihi (Olan) mutlak batıldır. Vacib bizatihi olan mutlak haktır. Mümkün bizatihi biğayrihi (Olansa) bir yönden haktır, diğer yönden bâtıldır.

O, zatı bakımından varlığı olmadığı için batıl; başkasından dolayı varlık kazanması bakımından ise Haktır.. "**Onun Vechinden başka her şey helâk olucudur.**" Ezel, ebed bakımından bu böyledir. Çünkü ondan başka her şey zatı itibarı ile varlığa müstahak değildir (yanı varlığı kendinden değildir.) Lakin bir bakıma (onun cihetinden) varlığa hak kazanmıştır.

Böyle olan şey ise, bizatihi batıldır; biğayrihi Haktır.

İşte hakiki Hak, her hakikatın kendisinden alındığı bizatihi Hak olandır. Mutlak Hak budur!

Aklın musadif olduğu makule, mevcuda mutabakatı bakımdan Hak denilmiştir.. Çünkü ona zatı itibarı ile mevcud demektedir; Onu idrak eden akla izafetle de Ona Hak denilmiştir:

Öyleyse Hak olmak itibarı mevcudattan buna en Ahak olan şüphesiz ki Allah'tır. Marifetlerin en doğrusu da marifetullahtır. Çünkü kendi nefsinde Haktır, Ezelen ve ebeden malûma mutabıktır. Bu, başkasının varlığını bilmek gibi değildir. Çünkü bu, o başka var oldukça var olur. Yok olunca o inanç Bâtıla dönüşür. Çünkü O, mutekidin zatı için doğru bir itikad olmamıştır. Zira O, bizatihi değil de liğayrihi mevcuttur.

Bu Hak (doğru) kelimesi sözler hakkında da kullanılarak, (Hak söz; boş söz) denilebilir..

Şu halde en doğru söz: (La ilahe illailah) kavlidir. Çünkü bu söz, ezelen, ebeden bizatihi doğrudur.

Öyleyse Hak, ayandaki varlığa, zihinlerdeki varlığa (ki o, marifettir) dilde olan varlığa (ki o konuşmaktır) itlâk ediliyor..

Hak olmak itibarı ile eşyanın en ahakkı, vücudu (varlığı) bizatihi ezelen ve ebeden sabit olan, marifeti ezelen ve ebeden doğru olan, varlığına yapılan şehadetin ezelen ve ebeden doğru olandır.

Bütün bu saydıklarımız, hakiki varlığın (Allahın) Zâtine mahsustur; başkasına değil!..

TENBİH:

Bu isimden kulun hazzı şu olmalı:

Her şeyden önce Kul, kendini bâtıl (Boş) saymalı ve bilmelidir ki, Allah'tan başka hiç bir varlık Hak (Gerçek) değildir. Kul

her ne kadar gerçek ise de o, kendi nefsi ile gerçek değil Allah 'ın sayesinde Allah'ın izni ile gerçektir. Çünkü o, onunla mevcuttur, (Allah onu yarattığı için var olmuştur).. Zati ile mevcut değil dir (yani varlığı kendinden değildir.) Çünkü kendi bizatihi boş tur. Allah onu halk etmeseydi mevcut olmayacaktı...

Bu sebepledir ki, "Enel-Hak" diyen yanılmıştır. Ancak iki te'vil onu kurtarabilir:

1) Bu sözü ile kendisi Hak tarafından yaratılmış olduğunu kasd etmesi ki, bu tevil uzak bir ihtimaldir. Çünkü lâfzın bu mânâ ile uzak veya yakından hiçbir alâkası yoktur. Sonra bu, kendisine has olan, bir şey değildir. Çünkü Allah'tan maada bütün her şey Allah tarafından yaratılmıştır.

2) Daima Hakla beraber olmak. Öylesine onunla olmak ki, ondan başka hiç bir şeyi gözü görmez!

İnsan, bir şey uğrunda kendisini gayp ederse yani kendini ona tam manasıyla verirse sanki o şey haline gelmiş olur.. Şairin sözü gibi:

"Ben sevdiğim kişiyim sevdiğini kişi de bendir."

Ehli Tasavvuf, mevcudiyetleri bakımından kendilerini yok görünce, lisanlarında Allah'ın isimlerinden biri olan (Hak) lafzı dolaşmağa başlamıştır.

Kelam ehli, ef'alle istidlali çok ileri safhaya götürdükleri için, lisanlarından umumiyetle Allah'ın El-Bari imini dolaştırmışlardır.

İnsanların çoğu O'ndan başka (Allah'tan başka) gördükleri şeyle Allahın varlığını ispata çalışırlar: **"Onlar, (Allahın) göklerde ve yerdeki o muazzam mülkü saltanat (ın)a, Allah'ın yarattığı herhangi bir şeye, belki ecellerin yaklaşmış olduğuna da hiç**

bakmadılar mı? Artık bundan sonra hangi bir söze inanacaklar ki?"[46]

Sıddîkler Ondan başka hiç bir şey görmezler onun için ona, yine onunla istişhad etmeye çalışırlar **"Rabbinin her şeye şahit olması sana kâfi değil mi?"**[47]

اَلْوَكِيلُ

el'VEKİL

O, işler, kendine havale edilendir. Lakin işler kendine havale edilen iki kısımdır:

1) Bazı işler kendine havale edilen ki, bu tam değil, noksandır.

2) her şey kendine havale edilen.. Bu da ancak Allah için bahis konusu olabilir..

Kendisine işler havale edilen, ya bizatihi değil de, tevkil ve havale suretiyle havaleye müstahaktır ki, bu nakısdır. Çünkü O, Havale ve tevliyeye muhtaçtır. Ya da bizatihi buna müstahaktır. Bütün işler ve kalpler ona çevrilmiştir. Lâkin bunlar, başkası tarafından tevliye ve tafviz tarıkı ile değildir; bilâkis buna, bizatihi müstahak olmuştur. İşte bu, Vekil-I Mutlakın ta kendisidir!

Sonra Vekil, kendisine havale edilenleri tam manasıyla yerine getiren ve hepsini değil de bazısını yerine getiren olmak üzere ikiye ayrılır.

İşte Vekil-i Mutlak o varlıktır ki, kendisine havale edilenlerin hepsini noksansız olarak yapar ve tamamlar. İşte bu da yalnız ve yalnız Allah'tır!

---

[46] El-A'raf Süresi, 185. ayet.

[47] Fussilet Süresi, 53. ayet.

Bu anlattıklarımızdan, kutun bu ismin manasından ne kadar hazzı olduğunu anlamış bulunuyorsun!.

الْقَوِىُّ الْمَتِينُ

el'KAVÎY el'METÎN

Kuvvet, tam bir kudrete delâlet eder. Metanetse, kuvvetin şiddetine delalet eder.

Allah-u Teâlâ, tam bir kuvvete sahip olmak bakımından kavi, gücünün çok şiddetli olması itibarı ile de Metindir!

Bu iki isim de Kudret manalarındandır ki bahsi ileride gelecektir...

الْوَلِيُّ

elVELÎY

O, seven ve yardım edendir. Sevgisinden ne kasd edildiğini yukarıda izah ettik. Yardım etmesinden ne kasd edildiği de açıktır. Yani dostlarına yardım eder; din düşmanlarını kahr-ü perişan eder. Allah buyurmuştur **"Allah iman edenlerin velisidir."**[48] Yine buyurmuştur: **"Bunun sebebi şudur: Çünkü Allah şüphesiz iman edenlerin velisi (yardımcısı) dır, Kâfirlere (gelince Hakikaten) Onların velisi (yardımcısı) yoktur"**[49]

[48] Bakara Süresi, 257. ayet.
[49] Muhammed Süresi, 11. ayet.

TENBİH:

Kullardan veli olan o kişidir ki: Allah'ı, onun dostlarını sever, Allah'ın emirlerini tutar, kullarına yardım eder, düşmanları ile mücadele eder.

Şeytan ve nefis hiç şüphe yok ki Allah'ın düşmanlarındandır. Onlarla çarpışmak; onların sırtını yere getirmek lâzımdır. Çünkü her kim onlarla çarpışıp da Allah'ın emrini yapmak suretiyle Allah'a yardım ederse, Allah dostları ile dost düşmanları ile de düşman olursa işte o, kullardan veli olmuş kimselerden olmuş olur.

اَلْحَمِيدُ

el'HAMÎD

O, övülen demektir! Allah-ü Teâlâ ezelde kendi zatını övmüş ve ebede kadar da kulları onu övecektir! Bu, zikri edenlerin zikrini göz önünde tutarsak, Cemal, Uluv ve Kemal sıfatlarına dönüştüğünü görürüz!.

Çünkü Hamd, Kemal Sıfatlarını zikretmekten ibarettir!..

TENBİH:

Kullardan Hamid o kişidir ki, inançları, ahlak ve amellerinden ötürü herkes tarafından övülür.. İşte Peygamber (S.A.V.) ona yakın olan Peygamberler veliler ve ilmi ile amil olan alimler bu vasfa layık olanlardır. Her birerleri, kendi inanç ve ameline göre övülür.

Kullardan hiç kimse, kusurdan hali olmayacağından, övülecek huylan ne kadar çok olursa olsun yine de mutlak Hamid olamaz. Çünkü mutlak Hamid ancak ve ancak Allah'tır!...

المُحْصِى

el'MUHSİ

O, Âlimdir. Lakin ilim Malumata izafe edildiği zaman, malumatı kuşatmak ve onu saymak hiç şüphe yok ki, İhsa adını alır. Öyleyse gerçek Muhsi ilmi her şeyi ihata ededen ve her şeyin miktarını bilip eksiksiz tastamam sayabilendir.

Kul, her ne kadar bazı şeyleri bilip sayabilirse de her iyi hatta birçok şey sayamayacağından hakiki Muhsi olamaz! Şu halde mutlak Muhsi yalnız ve yalnız Allah'tır! Kulun bundaki rolü ilim sıfatında olduğu gibi yok denecek kadar azdır!.

المُبْدِئُ المُعِيدُ

el'MUBDİ el'MUİD

Bu ismin mânası, Mucid (icad edici) demektir. Ne var ki, eğer icad bir benzeri ile mesbuk değilse ibda tesmiye edilir. Benzeri ile mesbuk ise iade tesmiye edilir..

Başlangıçta insanları halk eden şüphesiz ki Allah'tır. Onları haşr etmek suretiyle tekrar iade edecek (yaratacak) olan yine O'dur! Eşyanın hepsi O'ndan olmuştur, yine ona avdet edecektir. O'nunla başlamıştır, yine O'nunla avdet edecektir.

اَلْمُحْيِي اَلْمُمِيتُ

el'MUHYÎ el'MÜMİT

Bu da aşağı yukarı icad manasındadır. Ancak şu farkla:

Mevcut (var olan) eğer hayat ise bunu yapmaya ihya (diriltmek) denilir; yok eğer mevt (ölüm) ise bunu yapmaya imâte (Öldürmek) tesmiye edilir.

Ölümü de, hayatı da Allah'tan başka kim yaratabilir. Bunların hepsini Allah yaratmıştır.. Dirilten de, öldüren de ancak O'dur!

Hayat'ın mânasına, el-BAİS ismini şerh ederken anlatmıştık, tekrarına lüzum görmüyoruz!..

اَلْحَيُّ

el'HAYY

O, daima uyanık ve yapıcıdır. Çünkü fi'ili ve idraki olmayan ölü demektir!

İdrakın, en az derecesi, idrak edenin, kendi nefsini bilmesidir. Kendini bilmeyen (tanımayan) cemat ve ölüdür! Şu halde tam manasıyla kayıtsız, şartsız diri olan, bütün varlıklar kendi fiili, bütün idrak edilecekler kendi idraki tahtında bulundurandır: Bunların hepsi hiç şüphe yok ki Allah için bahis konusu olabilir. İşte bu sebepten Allah gerçek ve kayıtsız şartsız Haydir. Ondan, başka her canlının hayatı, (diri olması) idrakı ve fiili kadardır (yani onlarla ölçülebilir) ki, mahduddur..

Sonra canlı varlıklar da derece derecedir. Yukarda buna işaret etmiştik: Melekler, insanlar ve hayvanlar, arasındaki derece farkları gibi...

الْقَيُّومُ

el'KAYYÛM

Şunu iyi bil ki:

Eşya başlıca ikiye ayrılır:

1 - Araz ve vasıflar gibi mekana muhtaç olup da kendi nefisleri ile kaim olmayan,

2- Mekana muhtaç olmayan ve kendi nefsi ile kaim olduğu söylenen: Cevher gibi.. Ancak Cevher her ne kadar kendi nefsi ile kaim ise de bir mahalle (yere) muhtaç değilse de, kendinde bulunması şart olan bazı şeylerden hali değildir. Bu itibarla ona kendi nefisle kaimdir, diyemeyiz. Çünkü o, kıyamında (ayakta durmasında) başkasının varlığına muhtaç olmaktadır, mahalle (yere) muhtaç değilse de..

Kendi zatı ile kaim olmasında, hiç bir yere, hiçbir şeye muhtaç olmayana (Kaimun bi nefsihi mutlaken) denir. Kendi netsiyle kaim olmasında hiç bir şeye muhtaç olmayan, bununla beraber, her mevcut kendi sayesinde ayakta durabilen, Onsuz, eşya için varlık, tasavvur edilemeyene de KAYYUM denilir. Çünkü O'nun kıvamı kendi zatı ile, olduğu gibi her şeyin kıvamı da onunla olmuştur.. İşte bu vasıf ancak Allah'a layıktır. Kulun bu vasıftan hazzı, Allah'tan başkasından müsteğni olduğu kadardır..

الْوَاجِدُ

el'VACİD

Hiç bir şeye ihtiyacı olmayan demektir. Bu kelime El'Fakid (yitiren) kelimesinin karşılığında kullanılır.

Kişi, ihtiyacı olmayan bir şeyi kayıp ettiği zaman, fakid sayılmaz.

Zâtına ve zâtının kemâline taallûk etmeyen bir şey elde ettiği zamanda da kendisine Vacid denilmez...

Öyleyse Vacid, İlâhi sıfatlar babında mutlaka bulunması gereken hususlara ihtiyaç duymaksızın kendisinde bulunan demektir. İşte bu, Allah için mevcuttur. (Allah) bu itibarla Vacid olunmuştur. Hem de Vacid-i Mutlak.

Ondan başkası, bazı ahlâki faziletler ve kemalâtlar elde edebilse de ona Vacid denilemez. Çünkü o bunun yanında elde edemediği bir çok şeyler kaybetmiştir..

Bir şeyler elde edebilse, dahi madunu olan kişilere nisbeten bir şey elde etmiştir, hepsi o kadar...

اَلْمَاجِدُ

el'MACİD

Bu, El-MECİD Mânâsındadır: Alim'in Alim manasında olduğu gibi...

Ancak aralarındaki fark şudur. Sıfatı müşebbehe olan El-A'LİM'de mana ziyadeliği vardır. Yukarıda bu bahis geçmiştir.

الواحِدُ

el'VÂHİD

O, bölünmeyen, ikilenmeyen (Bir ikincisi olmayan) demektir.

BÖLÜNMEYEN: CEVHER-İ VAHİD gibidir. Taksim kabul etmeyene Vahid denilmesi, onun parçası olmamasındandır. Nokta da böyledir, parçası yoktur...

ALLAH birdir demek, zatında bölünmesi imkânsız demektir.

İkilenmeyen (ikincisi) olmayan bir şeye misal verecek olursak buna güneşi misal verebiliriz. Çünkü Onun eşi (bir daha onun gibi güneş) yoktur.

Bunun, elsim olması itibarı ile zatında parçalanmak suretiyle inkısam kabul etiğini söyleyebiliriz. Ne var ki bunun eşi yokturl Fakat bir eşinin bulunması mümkündür..

Tek olan mutlak tek olan, bir ikincisi bulunmayan ve bulunması mustahil olan ezelde, ebedde tek olan ancak Allah'tır..

Kulun tek olması, kendi ebnai cinsine nispeten bazı ahlâki üstünlükleri haiz bulunması babından mecazi anlamdadır. Çünkü her ne kadar bazı hususlarda eşsiz olursa da, zamanla eşsiz olduğu haslette onun gibi olacak hattâ onu geçecek biri çıkabilir..

Öyleyse kayıtsız şartsız tek olmak, eşsiz olmak ancak ve ancak Allah'a mahsustur.

الصَّمَدُ

es'SAMED

O, ihtiyaç ve dileklerde kendisine müracaat edilen arzu ve bütün istekler kendisine sunulandır. Çünkü sonsuz büyüklük ve ihsan O'ndadır.

Allah, gerek din ve gerek dünya işleri için, insanları kime muhtaç etmişse, şüphe yok ki, bu vasıftan, ona ihsanda bulunmuş olur.

Ne varki mutlak Samad her bakımdan kendisine baş vurulup sığınılandır. Bu da hiç şüphe yok ki, Allah'tır..

اَلْقَادِرُ   اَلْمُقْتَدِرُ

el'KADİR   el'MUKTEDİR

Bu iki (ismin) manası, kudret sahibi demektir. Ancak şu farkla:

El Muktedir ismi mübalağa (ziyadelik) bakımından biraz da fazla mânâ ifade etmektedir.

Kudret, irade ve ilmin takdiri ile bir şey icad etmek kabiliyetidir.

El-KADİR: İsterse yapar, isterse yapmaz.. Demektir. Dilemek (murat etmek) bunun şartından değildir tabii..

Allah şu anda kıyameti kame etmeye kadirdir. Çünkü isterse bunu yapar.

Eğer kıyameti şu anda koparmıyorsa, demek ki onun henüz dilememiştir ve şu anda olmasını istememiştir de. Çünkü Ezelde onun ne zaman kopacağı takdir ve tayin edilmiştir de henüz zamanı gelmemiştir.. Bunun böyle olması, Allah'ın Kudret sıfatına halel getirmez.

KADÎR-İ MUTLAK, Öyle bir varlıktır ki, her varlığı yaratır ve yaratırken hiç kimsenin yardımına muhtaç olmaz. İşte o da Allah'tır...

Kula gelince,

Onun da kendine göre kudreti (gücü) var ama, çok zayıf ve çok noksandır..

O, ancak bazı mümkün olan şeylerin hakkından gelebilir. Yaratma iktidarı yoktur.

Çünkü Kul için mukadder olanları da, yine kul vasıtası ile Allah yaratmaktadır. Çünkü onun hakkında mukadder olan hususların var olma sebeplerini yaratan O'dur!. Bu derin bir meseledir. Bu gibi hacmi küçük kitabı ar kaldıramaz bunu.

اَلْمُقَدِّمُ اَلْمُؤَخِّرُ

el'MUKADDİM el'MUAHHİR

A.C

Yaklaştıran da uzaklaştıran da O'dur. Kimi yaklaştırmışsa, onu takdim, kimi uzaklaştırmışsa, onu tehir etmiştir..

Peygamber ve dostlarını, kendisine yaklaştırmakla takdim, düşmanlarını kendisinden uzaklaştırmak, kendi ile onlar arasını perdelemekle tehir etmiştir.

Bir kral iki şahsı kendisine yaklaştırırsa ve fakat birini kendine daha yakın bir yerde otursa tabi onu diğerinin önüne geçirmiş olmakla takdim etmiş olur.

Önde olma keyfiyeti, ya yer bakımından olur ve yahut rütbe bakımından...

Şüphesiz; kendisinden uzakta olana muzaftır (nispet edilmiştir) O..

Bunda bir maksat olmalıdır. (Kainatta bütün varlıkların maksadı hiç şüphe yok ki,) Allah'tır..

Allah katında mukaddem olan hiç şüphe yok ki Mukarreb olandır...

Önce melekleri, sonra peygamberleri, daha sonra velileri ve onları takiben de (ilmi ile amil olan) âlimleri takdim etmiştir.

(diğer mahlukata..)

Her tehir edilen, makabline nispeten takdim edilmiştir. Her takdim edilen de mabadine nispeten takdim edilmiştir..

İşte Mukaddim de Muahhir de Allah'tır. Çünkü onların (yani Kulların) ilerlemesini veya gerilemesini gördüğümüz zaman, onları ilerleten veya himmetlerini ibadetten azaltıp gerileten kim olduğunu anlamakta güçlük çeker miyiz hiç? İşte bunların hepsi Allah'tandır. Bunun İçin de O, hem Mukaddimdir (ilerleten),. hem Muahhirdir (gerileten)..

Takdim ile tehirden murat, rütbe bakımından ilerleme veya gerilemedir.

Demek ki ilerleyen, kendi bilgi ve kabiliyeti ile değil de Allah'ın ilerletmesi sebebiyle ilerlemiştir. Gerileyen de öyle!

Bu iddiamızı ispatlayacak iki ayet:

"Şüphe yok ki, kendileri için bizden en güzel (bir saadet) sebketmiş (takdir edilmiş) olanlar, işte bunlar oradan (cehennemden) uzaklaştırılmışlardır".[50]

Eğer biz dileseydik herkesi elbette hidayete erdirirdik. Fakat benden (sadır olan şu): "Cehennemi bütün cinlerle insanlardan (niceleri ile) muhakkak dolduracağım[51].

TENBİH:

Fiiller sıfatından kulun hazzı meydandadır. Bu sebeple, mevzuun uzamasını istemediğimizden her isimde aynı şeyleri tekrarlamaktan sarf-ı nazar ettik.

---

[50] El-Enbiya Süresi, 101. ayet.
[51] Es-Secde Süresi, 13. ayet.

الأَوَّلُ الآخِــرُ

el'EVVEL el' AHİR

Bil ki; Evvel, bir şeyler izafetle ancak evvel olur. Ahir de öyle şu halde bunlar birbirlerine zıt iki manadırlar. Öyleyse bir şey aynı şeye izafetle hem evvel ve hem ahir (son) olması imkânsızdır.

Varlığın tertip ve tanzimine, tertip edilmiş mevcudatın silsilesine baktığın zaman, görürsün ki, Allah mevcudata nispetle hepsinden evveldir., Çünkü mevcudatın hepsi varlıklarını ondan almışlardır. O ise kendi zatı ile mevcuttur (varlığı kendindedir). Varlığı hiç kimseden almamıştır.

Sulûk'un tertibine baktığında, seyr edenlerin menzillerini gözden geçirdiğinde, ariflerin en son derecesi O'nu (Allah'ı), bilmektir. Onun marifetinden evvel olan her marifet demek ki O'na ulaşmak için bir merdivendir. Şu halde Menzil-i Aksa (En son menzil) MARİFETULLAH'tır. Demek oluyor ki, sulûk'a izafetle o, sondur. Varlığa izafetle ise o evveldir. Netice: varlıkların başlangıcı O'ndandır ve yine en son O'na döneceklerdir.

الظَّاهِرُ الْبَاطِنُ

ez'ZAHİR el'BATIN

Bu iki vasıf da muzaf1ardandır: Zahir, bir şeyin batını olur. Bir şey, aynı yönden hem zahir, hem batın alamaz.

İdrake izafetle bir yönden zahir ve diğer yönden batın olur. Şu halde zuhur (açıklık) bütün (gizlilik) idraklere izafetle kabili tasavvur oluyor.

Allah, his ve hayal idraklerinin gücü ile aranacak olursa ba-

tın, istidlâl tarikini elde eden akıl ve mantık gücü ile aranacak olursa zahirdir..

SORU:

Hislerin idrake, izafetle, batın oluşu açıktır, izaha lüzum yok..

Akıl için zahir oluşu meselesine gelince, anlaşılması biraz güç. Çünkü zahir (açık) olan herhangi bir şeyi herkes görür. Onu idrak etme babında halk arasında fikir ayrıldığı olmaz. Bu ise, insanlar arasında ihtilâf konusu olmuştur.. (Zira ona, inananlar bulunduğu gibi inanmayanlarda olmuştur..)

CEVAP:

Şüphesiz O, zuhûrunun şiddetinden hafi (Gizli) olmuştur. Onun zuhuru, batınının (hafi olmasının) sebebidir. Nuru ise, nurunun perdesidir.. Haddini aşan her şey zıddı üzerine in'ikas eder. Bunu bir misâl vermeden anlayamayacaksın, galiba. İşte sana misal:

Bir kâtip tarafında yazılan bir kelimeye baktığın zaman, o kelime ile onun âlim, Kadir, Semi, Basir olduğuna, istldlâl eder ve ondan yakın elde edersin!

Çünkü bu sıfatlar (nitelikler) onda bulunmuştur. Tek bir kelime, katibin varlığına, onun gören, gücü yeten, duyan ve yaşayan bir varlık olduğuna delâlet ederse göklerde, yerde, bulunan gezegenler, güneş, ay, hayvan, bitki gibi varlıklar, kendilerini meydana getirecek ve idare edecek bir varlığa delalet etmez mi?

Hatta insan, yalnız kendi varlığını incelese bile, kendisinin bir yaratıcısı, idare edicisi olduğunu hemen idrak eder..

Eşya, görme bakımından çeşit çeşit olursa, yani kimisi görüp de kimisi göremezse, hepsi için yakin hasıl olur.

Lâkin müşahedeler çoğalınca, zuhurun şiddetinden gö rünmez olur..

Misâli

Eşyanın en meydanda olanı, duyularla idrak edilendir. Bu nun da en zahir olanı gözle görülendir. Gözle görünenler ara sında en meydanda olanı bütün cisimleri aydınlatan güneşin ışığıdır. Her şeye ışık veren yani her şey kendi sayesinde aydınlı ğa kavuşan bir şeyin kendisinin zahir olmaması düşünülebilir mi?

Bu gerçeği birçok kimseler anlayamadılar da şöyle dediler.

Renkli şeylerde ancak kendi renkleri bulunur. Siyahsa siyah, kırmızı ise kırmızı olur.. Bu renklerle beraber bir ziya veya nurun bulunası ise mümkün değildir. Sonra böyle düşünenler idrak ettiler renkli olan şeylerde de nurun bulunduğuna kali oldular idraklerinin sebebi şudur:

Gölge ile, aydınlığın bulunduğu yer arasındaki fark ile, gece ne gündüzün arasındaki fark...

Güneşin geceleyin gaybubeti, gündüzleri de karanlık cisim lerden uzaklaşması düşünüldüğünde, renkli olan şeylerden eserinin kesildiği görüldü. Ve böylece güneşin tesiri ile aydınla nanla, ondan mahrum olan karanlık arasındaki fark anlaşıldı. Nu run varlığı, bu suretle nurun yokluğu ile meydana çıkmış oldu.. Varlık haleti, yokluk haletine izafe edildiği vakit, her iki halde de renklerin kaybolmadığı görülerek aradaki fark hemen anlaşılır,

Eğer güneş devamlı olarak cisimleri aydınlatmakta devam etseydi, hiç gözden kayıp olmasaydı (geceleri olduğu gibi) o zaman aydınlığın, diğer renklerden farklı bir şey olduğu biline mezdi. Halbuki o, Eşyada en sahir olan bir şeydir. Hatta bütün eşyayı aydınlatan odur.

Netice:

A.C [Eğer Allah-ü Teâlâ ve Tekaddes Hazretlerine (Haşâ) yokluk

veya bazı şeylerden gaybubeti düşünülseydi, gökler ve yerler ve nurundan mahrum olan her şey, yıkılırdı ve iki hâl arasındaki fark anlaşılıp kati suretle varlığı idrak edilirdi. Lâkin, bütün eşya şehadet hususunda söz birliği ettiği, bütün haller yeknasak muttarit olduğu için, bu Hefasına (gizli olmasına) sebep olmuştur.

Nuru ne mahlukattan gizlenen, Zuhurunun şiddetinden onlardan gizli kalan ulu varlık, seni (bütün mevcudiyetimle) tenzih ederim!...

Evet O (Allah), zahirdir, hem de öylesine zahir ki ondan zahir hiç bir şey yoktur; O, Batındır.. Öylesine Batın ki, ondan daha batın hiç bir şey yoktur!...

TENBİH:

Allahın bu sıfatları hakkında verdiğimiz bilgiye hayret etme!

İnsanı insan yapan da içi ve dışıdır. Tertipli ve düzenli hareketleri ile Zahirdir.

His idraki yönünden incelendiği zaman da, o batındır. Çünkü his, beşeresinin (Vücudunun) zahirine teallûk eder. İnsan, ondan görünen bedeni ve eti ile insan değildir. Onun cildi hatta azalarından bir kaç tanesi değişse bile yine o, odur. Ne var ki bazı azaları (eczaları) değişmiştir.

Belki de büyüdüğü zaman insan vücudunun aldığı deri ve parçaları, küçüklüğündekinden başkadır. Zamanla onlar, emsali ile gıda almak suretiyle değişmişlerdir ama, yine de insan insandır. Hüviyeti değişmemiştir. İşte o hüviyet, duyulardan gizlidir, lakin, eser ve fiilleri ile (hareketleri ile) istidlal yolu ile akla zahirdir..

البَرُّ

el'BERR

A.C O, ihsanda bulunandır (iyilik yapandır). Her iyilik ve ihsanın ana kaynağı O, olduğundan mutlak iyilik sahibi ancak ve ancak O'dur.

Kul, ancak gücü yettiği kadar iyilik yapabilir. Bilhassa anne babası ile üstadları ve şeyhlerine karşı iyilik ve ihsanda bulunabilir.

Bir Rivayet:

Musa Aleyhisselam, Rabbi ile konuştuğu' zaman, arşa ilişmiş bir adam gördü ve sordu:

— Yarabbi, bu kul, bu mevkiye nasıl erişti? Allah-ü Teâlâ izah buyurdu:

— Bu kul, kullanma verdiklerimden ötürü hiç kimseyi. kıskanmadı. Üstelik anne-babasına son derece iyilik yapardı..

İşte bu, kulun iyiliğidir. Yani kulun iyiliğine verilen bir misaldir.

Allah'ın mahlukatına karşı olan iyilik ve ihsanını anlatacak olursak mevzu çok uzar. Bazı anlattıklarımızdan, isteyen istifade edebilir..

التَّوَّابُ

et'TEVVAB

A.C Kulun defalarca tevbe etmesi için imkânlar sağlayan şüphesiz ki O'dur!

Kullar, Allahın ayetlerini, gördükleri zaman, işledikleri günahlar yüzünden çarpıştırılacakları ceza kendilerine bildirildiğinde

hemen tevbe etmeye koşarlar, Allah'ta tevbelerini kabul edip onlara ihsan ve ikram da bulunur..

TENBiH:

Emrinde bulundurduğu kişiler veya arkadaşları tarafından işlenen suçları tekrar tekrar afveden kişi, bu ahlakla ahlaklanmış ve bundan nasibini almış demektir.

اَلْمُنْتَقِمُ

el'MUNTEKİM

Asilerin belini kıran, canilerin hakkından gelen, taşkınlık yapan azgınların haddini bildiren şüphesiz Ki, O'dur!

Tabii bu ukubet (Ceza) faslı, onları 'defalarca mazur gördükten, onları uyardıktan, defalarca onlara fırsat verdikten sonradır..

Bu şekildeki intikam, peşin alman intikamdan daha çetindir. çünkü fazla masiyet işlemiş olmaları, onların daha çetin azaba çarptırılmalarına sebep olacaktır..

TENBİH:

Kulların alacağı intikamlarından makbul olan intikam; Allah düşmanlarından olacağı intikamdır. Düşmanların en zorlusu hiç şüphe yok ki kulun nefsidir..

Bir masiyet irtikâp ettiğinde veya ibadetlerden birine halel getirdiğinde, ondan intikam almak kulun en başta gelen meşru haklarındandır..

Bayezid-i Bistami'den nakledilmiştir.

"Nefis beni, bir gece zevkli ibadetlerimden alıkoydu. Fakat ben de ona tam bir sene su vermemekle intikamımı aldım."

İşte nefisten intikam böyle alınmalıdır!..

الْعَفُوُّ

el'AFUVV

A.C Bu, günahları mahveden, masiyetlerden geçiverendir. Bu itibarla bu isim Gafur ismine yakındır. Ancak şu farkla; Gafur'dan çok mana ifade etmektedir. Çünkü Gufran, günahları örtüvermek demektir, Afv ise günahları kökünden kazımaktır..

Bir şeyi kökünden kazımak, o şeyi örtmekten daha iyidir, tabii..

TENBİH:

Kulun bu isimden alacağı nasip meydanda.. Kendisine zulm eden kişiyi afv eder, hatta ona iyilik bile yapar. Allah'ı görmüyor mu? Dünyada âsilere ve kafirlere nasıl ihsanda bulunuyor da küfür ve isyanlarından dolayı onları hemen cezalandırmıyor..

Hatta tevbe edip, günahlarından veya küfürlerinden vazgeçtikleri zaman, Allah'ı onları bağışlamaktadır da. Çünkü günahına tevbe eden, günah işlemeyen kişi gibidir.. İşte suçu afv edip kökten kazımanın gerçek mânâsı budur!

الرَّءُوفُ

er'RAÛF

A.C Rafet sahibi demektir. Rafet (şefkat dediğimiz) aşırı merhamet manasına gelir. Bu itibarla bu kelime (isim) Rahim manasındadır. Ancak bunda, - mânâ yönünden - biraz fazlalık vardır.

مَالِكُ الْمُلْكِ

MALİKÜL MÜLK

Bu, dileğini, memleketinde istediği gibi yürüten demektir: İstediği zaman var eder, istediğinde yok eder, istediğinde bırakır.

Mülk'ün buradaki anlamı, Memlekettir. Malik ise tastamam bir kudrete sahip olan mânâsınadır.

Varlık âleminin bütünü tek bir memlekettir. O ise bu memleketin (ülkenin) sahibi...

Varlık âleminin tek bir memleket sayılması, içinde bulunan varlıkların birbirlerine bağlı olmasından ileri gelmektedir. Bunlar, bir bakıma her ne kadar çok görünürlerse de diğer yönden bir sayılırlar..

Tıpkı insan gibi. İnsan hakikatin bir memleketidir...

Lâkin bu memleket bir çok azadan teşekkül etmektedir. Bu azalar birbirlerine yardım ediyorlar ki, insan hakikatinin istekleri yerine gelsin... Bu itibarla bu, tek bir memleket olmuştur..

İşte bütün âlem de tek bir şahıs gibidir. Alemin eczası, tek bir gaye için birbirlerine yardımcı olan o şahsın azaları gibidir..

Allahın ihsanı, bütün alemde tam manası ile gerçekleşsin diye bu ecza-i alem devamlı surette birbirlerine yardım etmekte, yekdiğerlerini tamamlamaktadırlar..

Bütün âlemin yeknesak oluşu aynı nizam ve intizam içinde bulunuşu itibarı ile tek bir ülke sayılmıştır.

Bu ülkenin sahibi de hiç şüphe yok ki, yalnız ve yalnız: o Allah'tır.

Kulun ülkesine gelince,

Onun ülkesi, bedenidir. O, gerek kalbine ve gerekse diğeı azalarına söz geçirebilirse, kendisine verilen kudret nispetinde, kendi ülkesinin sahibi olur..

ذُوالْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ

VEL-İKRAM ZÜL-CELÂL

Onun olmayan hiç bir yücelik ve mükemmellik yoktur. Hiç bir Keramet ve şeref yoktur ki, O'ndan sadır olmasın!..

Onun Celâli zatında; kerameti (iyilik ve ihsanı) ise, ondan malûkatına saçılmaktadır. Mahlûkata olan ikramının çeşitleri sayılmayacak kadar çoktur. Bunu, (Ve Lekad kerremna beni âdeme: Andolsun ki biz Adem oğullarını (ütün bir izzet ve şerefe mazhar kılmışızdır.) = Sûre-i İsra, 70. Ayet.

اَلْوَالِي

el'VALÎ

Mahlukatın işlerini yoluna koyan ve gereği gibi idare eden ancak O'dur.

Velâyet, Tedbir, Kudret ve Fi'il gibi hususları iş'ar eder. Bunları kendinde bulundurmayana vali denemez!

Bütün umurun (işlerin) valisi şüphe yok ki, Allah'tır.

O işleri önce tedbir. etmiştir, ikinci, defa tahkik sahasına çıkarmıştır, üçüncü defa da onları devam ettirmiş ve idaresinde bulundurmuştur..

اَلْمُتَعَالِ

el'MUTEÂLİ

Bu isim, EL-Aliy (Yüce)mânâsındadır. Ne var ki bunda biraz mana fazlalığı mevcuttur..

اَلْمُقْسِطُ

el'MUKSÎT

Mazluma acıyıp, zalimin elinden kurtaran demektir.

Bunup. kemâli, hem mazlumu, hem zalimi hoşnut etmekle gerçekleşir...

İşte son derece adalet ve insaf budur. Buna Allah'tan başka kimin gücü yeter ki?..

Peygamber Sallallâhü Aleyhi ve Sellem; Eshabı arasında otururlarken tebessüm ettiler ve ön dişleri görüldü. Hz. Ömer (R.A.) sordular:

— Anam, babam sana feda olsun, neden güldünüz? Cevap verdiler:

— Ümmetimden iki kişi Allah'ın huzurunda diz çökmüşler.

Biri diyor ki: - Yarabbi bundan hakkımı al! Allah öbürüne:

— Kardeşine hakkını ver!

— Yarabbi hiç sevabım kalmadı ki! Allah öbürüne hitaben:

— Kardeşine ne vereceksin şimdi, bak hiç sevabı kalmamış? der, Hakkını isteyen cevap verir:

— Yarabbi (mademki sevabı kalmamış) öyleyse benim günahlarımdan alsın!"

Bunu anlattıktan sonra Resûlüllah (S.A.V,) in mübarek gözleri dolar ve şöyle buyurdular:

"İşte O gün, gerçekten büyük bir gündür! Çünkü insanlar çaresiz birbirlerinin günahlarını yüklenecekler." Sonra kıssaya devam ettiler:

Allah, alacaklıya hitaben der ki:

— Gözlerini kaldır da cennetlere bak! Adam başını kaldırınca şöyle haykırmaktan kendini alamaz:

— A... A... Gümüş şehirleri inci karışık altın köşkler görüyorum!

Yarabbi, bunlar acaba hangi Siddîk'in, hangi Şehidin olacaktır? Allah buyurur:

— Bunların değerini kim verirse; onun olacak!..

— Bunları alabilecek kadar zengin var mı ki?..

— Tabii. Bunları pekâlâ sen alabilirsin. Çünkü sende bu imkân mevcuttur.

— Ne ile yarabbi!

— Kardeşini (Din kardeşini) affetmekle, suçunu bağışlamakla, ondaki alacağından vaz geçmekle..

— Affettim onu Yarabbi!

— Madem affettin, tut kardeşinin elinden doğru girin Cennete! diye onu taltif eder..

Bu kıssayı anlattıktan sonra Resûlüllah. (S.A.V.) şöyle buyurdular:

"Allah'tan korkun, birbirlerinizi barıştırın. Çünkü Allah kıyamet günü Müminlerin arasını bulacaktır.."

İşte zalimden hakkını alıp mazluma vermek böyle olur ki,

bunu tam manasıyla Allah'tan başkası yapamaz..

Bu isimden kulun alacağı nasip, hisse şudur:

Evvel kendisinin yaptığı haksızlıklardan vazgeçer. Sonra başkasına yapılan haksızlığı gidermek için uğraşır. Başkası tarafından kendisine yapılan haksızlığa sabreder.. (Yukarıda arz ettiğimiz hadisi, Hakim, Enes'den (R.A.) rivayet etmiştir.)

اَلْجَامِعُ

el'CAMİ

A.C

Bu isim; birbirlerine benzeyen, birbirlerine benzemeyen, birbirlerinin zıddı olan varlıkları bir araya toplayan manasına gelir..

Birbirlerine benzeyenleri bir araya getirme meselesine gelince:

Allah, yeryüzünde bir çok insanı yaratmış ve onları kıyamet günü aynı bir yerde toplayacaktır..

Birbirlerine aykırı olan varlıkları bir araya getirmesi meselesine gelince, Allah; gökler, yıldızlar, hava, yer, denizler, hayvanlar, bitkiler, çeşitli madenler ve şekilleri, renkleri, tatlan ve birçok vasıfları birbirlerine uymayan varlıkları bir araya getirmiştir.

Sonra canlı varlıklarda, et, kemik, adale, damar, beyin, cilt ve kan gibi çeşitli şeyleri cemetmiştir.

Birbirlerine zıt olan olanları bir araya getirmesi meselesine gelince: Allah; hararet, burudet, rutubet, yubûset (kuruluk) gibi birbirlerine zıt olan unsurları canlı varlıkların terkibinde bir araya getirmiştir.

Bundan daha mükemmel iş ne olabilir? Bunları ayrı ayrı anlamak veya anlatmak, ancak dünya ve ahirette bunları mufassal

şekilde bilene müyesserdir.

Evet bütün bunları derinlemesine şerh ve izah etmek, uzun vakitlere müsteniddir..

TENBİH:

Kullardan bu vasfa layık olan o kişidir ki, dış görünüşteki edep ve terbiye kaidelerini, iyi davranışları ile iç görünüşteki yani kalbi olan davranışlarındaki incelikleri bir araya getirir.

Marifeti tam, siyreti güzel olan kişiye (Mecazi anlamda) cami denebilir.

Bu sebeple KÂMİL kişiyi şöyle tarif ettiler:

"Kâmil insan o kişidir ki; marifetinin nuru, veraının nurunu söndürmez!"

Sabır ile basireti bir araya getirmek de imkânsızdır.. Bundan dolayıdır ki, zühd-ü takvaya karşı son derece sabırlı olan kişide basiret göremiyoruz.

Bunun aksi olarak da, basiret sahibinde de sabır görülemiyor... İşte Cami, sabırla basiret, arasını cem edendir.

اَلْغَنِىُّ   اَلْمُغْنِى

el'GANÎ   el'MUGNÎ

Bu, ne zatında ve ne sıfatında başkası ile ilgisi olmayan, başkalarıyla alâkası olmaktan tamamen münezzeh olan, demektir. Zatı veya sıfatı, kendi zatından hariç herhangi bir şeye taallûk ederse, onun varlığı veya kemali ona bağlı olur. Böyle olan şey veya kimse muhakkak kesbe (kazanmaya) muhtaç demektir. Allah'ın ise hiç kimseye ihtiyacı yoktur, zira cümle âlem ona muhtaçtır.

Muğni olan (zengin eden) de O'dur. Lâkin zengin ettiği kimse, asla mutlak zengin olamaz. Çünkü zenginliği ile kullardan emsaline muhtaç olamazsa dahi yine Allah'a muhtaçtır.

Şu halde hakiki zengin hiç kimseye ve hiç bir şeye ihtiyacı olmayan yalnız ve yalnız Allah'tır. Başkasına muhtaç olmayıp da Allah'a muhtaç olana zengin, yalnız mecazi anlamda denebilir. Çünkü hakiki manada o, asla zengin değildir. Allah buyuruyor: "Allah Ganiydir, siz ise fakirlersiniz"[52]

Allah'tan başkasına ihtiyacı olmayan kişiye zengin denmesi, düşünülmeseydi Allah'ı (el'MUGNİ) ismiyle vasf etmek sahip olmazdı. Onun için Allah'tan başkasına ihtiyacı olmayana da zengin denebilir. (Amma yukarıda anlattığımız gibi. Mecazi anlamda... Çünkü gerçek manada zengin Allah'tan başka kimse olamaz!.)

المَانِعُ

el'MANİ

Dinlerde veya bedenlerde görülecek noksanlığı veya helâki, ona karşı hazırlanmış koruyucu sebeplerle önleyen, şüphe yok ki O'dur! Yukarıda(Hafız) isminin manası geçmiştir. Hafiz kelimesini icaplarında birisi de önlemedir.

(Hafiz) isminin manasını anlayan. El-Mani isminin mânâsını da anlar. Men helake sürükleyen sebebe izafe edilir; Hıfz (Koruma) ise, helâktan korunana izafe edilir.

Felaketi önlemekten maksat ve gaye, felakete duçar olacak kişiyi veya şeyi korumaktır.

Man'den hıfs kasd edilip de, hıfzdan men kasd edilmedi-

[52] Muhammed Sûresi, 38. ayet.

ğine göre, her hafız (koruyan) önleyicidir; her önleyici, koruyucu değildir. Meğerki önleyiciden, bütün helak sebeplerin önleyicisi kast edile.

النَّافِعُ الظَّارُّ

en'NAFÎ ed'DAR

Bu, hayrında şerrinde, faydanın da zararında kendinden sadır olan, manasına gelir... Bütün bunların hepsi; ya melekler ya insanlar veya cemadat vasıtasıyla, veyahut da doğrudan doğruya Allah'a izafe edilir.

Sanma ki, zehir (kendisi) öldürüyor, yemek (kendisi) doyuruyor, melek, insan, şeytan veya felek, yıldız gibi yaratıklardan herhangi biri hayra, şen'e, fayda veya zarar vermeye kadirdir. Bilâkis bunların hep sineye teshir edilmişse onu yapmaktadır ki, ezeli kudrete izafe edilirler. Kalemin itikad-i ammi'de katibe izafe edildiği gibi..

Sultan, iyilik ve zarar bildiren bir evrakı imzaladığı zaman onun fayda veya zararı kalemin kendisinden değil ancak kalemi kullananlardandır. "İtikadi ammide" tabirini kullanmamızın sebebi şudur;

Çünkü cahil, kalemin, katibin emrinde olduğunu sanır, arif ise, onun Allah'ın emrinde olan bir kimsenin elinde olduğunu anlar.

Çünkü katibi ve katipteki gücü kabiliyeti yaratan, parmaklarına ve kaleme hareket veren şüphe yok ki, Allah'tır..

Onun için kalem istese de istemese de yazacaktır. Hatta yazmak istememesi de mümkün değildir. Çünkü gerçek yazan Allah'tır. Canlılarda bu, böyle olursa, cansızlarda bunun aksi hiç düşünülemez. Çünkü cansızlarda keyfiyet izaha lüzum görülme-

yecek kadar açıktır.

النُّورُ

en'NUR

O, öyle bir zahirdir ki bütün zuhur onunladır. Çünkü kendi nefsinde zahir olan (görünen) ve başkasını da gösteren nesneye "NUR" denir.

Varlık yoklukla karşılaştığı zaman, şüphesiz zuhur (görünme) şansı varlığındır. Çünkü yokluktan daha karanlık bir şey yoktur. Yokluk karanlığından hatta yokluk imkânından beri, bütün eşyayı yokluk karanlığından varlık aydınlığına çıkaran "NUR" adını almaya her şeyden ve herkesten daha layıktır.

Bütün eşyayı aydınlatan nur, şüphesiz ki O'nun zatının nurundandır. Çünkü göklerin ve yerin nuru O'dur!

Nasıl ki, güneşin aydınlattığı her zerre, güneşin varlığına bir delildir, kainatın her zerresinde görünen aydınlık da, o aydınlığı yaratan varlığın mevcut olmasına bir delil teşkil etmektedir..

(Ez'Zahir) İsm-i Celilinde yaptığımız açıklama, nur'un manasına anlatmaya yetişir de artar bile...

الْهَادِى

el'HADÎ

O, öyle bir varlıktır ki, kullarından havas olanlarına, zalim tanımaya hidayet etmiştir de onunla, zatının bilinmesine delil getirmişlerdir. Kullarından avam tabakasına, yaratıklarını göstermiştir de onlar, onunla zatını ispata koyulmuşlardır.

A.C

Hülasa her yaratığı, neye ihtiyacı varsa, ne yapması lazım gelirse ona hidayet etmiştir.

İşte çocuğa doğar doğmaz, meme emme ilhamım, civcive yumurtadan çıkar çıkmaz yerdeki taneleri toplama ilhamını veren o olmuştur.

Ya arı? Ona altı köşe şeklinde petek yapmayı kim göstermiştir? Bunların hepsini ayrı ayrı açıklayacak olursak konu uzayıp gider. İki ayetle anlatmaya çalışalım:

1 - "Bizim Rabbimiz her şeye hilkatini veren, sonra da doğru yolunu gösterendir"[53]

2 – "Takdir eden (ona göre de) yol gösterendir."[54]

İnsanlardan hidayet edenler, peygamberler ve halkı doğru yola irşat eden âlimlerdir. Aslında insanları onların vasıtasıyla hidayet eden Allah'tır. Çünkü peygamberler olsun, âlimler olsun, O'nun emirlerini yerine getirmeye yine O'nun tarafından vazifelendirilmişlerdir.

اَلْبَدِيعُ

el'BEDİ

A C

Bu, Zâtında, sıfatında ve ona raci olan her işte emsali görülmemiş demektir. İşte bu vasıf mutlak surette ancak Allah'a mahsustur. Çünkü Bedi-i Mutlak ancak ve ancak O'dur. Çünkü O'ndan evvel kimse ve hiç bir şey yok ki, misli görülmüş olsun; O'ndan sonraki varlıkların, hepsini O, yaratmıştır. Yaratıklar, hiçbir zaman kendilerini yaratanla bir olamazlar. Şu halde O (Allah), ezelen ve ebeden Bediidir.

---

[53] Ta-Ha Sûresi, 50. ayet.
[54] El-A'lâ Sûresi, 3. ayet.

Herhangi bir kulunu, peygamberlik vererek üstün kılmışsa, bu üstünlük ancak bazı zamanlarda veya kendi asrında olmuştur. Şu halde o kul, kendisine verilen bu üstünlükle, ancak kendi zamanına izafetle Bedii olmuştur.

اَلْبَاقِى

el'BAKÎ

Bu, bizatihi varlığı vacib olan manasına gelir. Ne var ki, zihinde istikbal düşünüldüğünde buna baki denilir. Mazi düşünüldüğünde kadim denilir.

Mutlak baki, varlığının takdiri nâmütenahidir.. Buna, ebedidir, diye de tabir edilir.

Mutlak kadim, varlığının evveli olmayan demektir ki, buna ezeli de denilir. Bizatihi varlığı vacip dediğimiz zaman, bütün bu mânâları içine alır. Bu isimler, ancak mazi veya istikbâle izaretle oluyor.

Çünkü mazi ve istikbalde bazı değişiklikler oluyor. Zira her ikisi de zamandan ibarettir. Tagayyür (değişme) ve hareket zaman icabıdır. Çünkü hareket bizatihi mazi ve müstakbele bölünmektedir., Değişen, değişme vasıtasıyla zamanla alâkası bulunmaktadır.

Tagayyür ve hareketten hali olan, zaman içinde değildir. Onun için de, onda mazi (geçmiş) ve müstakbel (gelecek) zaman yoktur. O bize göredir; geçmiş zamanda geçen hadiselere, bunlar geçmiştir, geçmiş zamanda vukua gelmiştir; ileride vukua geleceklere de ilerde olacaktır, şimdi hali hazırda olan hadiselere de şimdi cereyan etmektedir, deriz..

Hak Teâlâ, zamandan da öncedir, çünkü zamanı yaratmıştır. Zamanı yarattığı zaman, zatından hiç bir şey değişmemiştir.

Zamanı yaratmadan önce, zamanın onun üzerinde hiç bir rolu yoktu. Çünkü zaman diye bir merhum yoktu.. Zamanı yarattıktan sonra da nasıl idiyse öyle kaldı.

Beka'nın Zâtil-Baki üzerine zait bir sıfat olduğunu iddia eden yanılmıştır. Kıdem'in Zâtil-Kadim üzerine zait bir sıfat olduğunu iddia eden daha çok yanılmıştır. Bekanın bekası, sıfatın bekası, kıdemin kıdemi, sıfatın kıdemi gibi sözler icap ettirir ki, bu aslından çürüktür..

اَلْوَارِثُ

el'VARİS

A.C Bu, mal sahibi öldükten sonra mal kendine kalan mânâsına gelir.

İşte asıl varis Allah'tır. Mahlukat yok olduktan sonra, her zaman olduğu gibi yine Hay olacak ve Baki kalacak O'dur. Çünkü her şeyin dönüşü O'nadır. O zaman: **"Bugün mülk kimindir?" diyecek olan da O "Bir ve Kahhar olan Allah'ındır!"**[55] diye cevap verecek olan da O'dur.

Bu, tabii mal ve mülkün kendilerinin olduğunu sananlar için bahis konusu olacak. Çünkü onlar o gün bu nidayı duyduklarında mülkün hakiki sahibinin Allah olduğunu anlayacaklar..

Erbâb-ı Besâir'e (Basiret sahiplerine) gelince:

Onlar, zaten öteden beri bu nidanın mânâsını bilmekte ve bunu sessiz sedasız huşu içinde dinlemekte ve mülkün hakiki sahibi bir ve Kahhar olan Allah olduğuna yakinen iman etmektedirler..

Evet bunu ancak, her gün, her saat, mülk ve melekûttaki ha-

---

[55] El'Mü'min Sûresi, 16. ayet.

kiki idarecinin tek olduğunu idrak edenler bilirler.

Biz buna. (İHYA-I ULUM-İD-DİN) isimli kitabımızın Tevekkül bahsinde işaret etmiştik.. Fazla bilgi edinmek isteyen oraya müracaat edebilir. Çünkü bu kitabın hacmi bundan uzun uzadıya bahsetmeye müsait değildir..

الرَّشِـــيدُ

er'REŞİD

Bu, hiç bir mürşidin irşadı, hiç bir müş'irin işareti.. hiç bir doğrultucunun doğrultması olmaksızın, tek başına her şeyi yerli yerine koyan ve en doğru şekilde nizama sokan mânâsına gelir. Bu mânâda "Raşid" Allah'tan başka kim olabilir ki?!

H, C

Kulun rüşdüne gelince, din ve dünyasına ait işlerde, Allah-'ın kendisine sağladığı başarı nispetindedir..

الصَّبُورُ

es'SABÛR

O, bir işi, vakti gelmeden yapmak için; acele eden değildir. Yapacağı işlere muayyen bir zaman koyar ve onları koyduğu kanunlara göre - zamanı gelince - icra eder, önceden çizdiği zamandan, bir tembelin geciktirmesi gibi geciktirmez veya acelecinin yaptığı gibi zamanı gelmeden yapmaya, kalkışmaz.. Bilâkis her şeyi, hangi zamanda yapılmasını takdir buyurmuş ise o zaman yapar.

H, C

O'nun, hakkında bütün bunlar, iradeyi zorlayacak ve onu sıkıntıya sokacak sebeplerden halidir.

Kulun sabrı ise iradeyi zorlayacak sebeplerden hali değildir.

Çünkü onun sabrı, şehvet ve öfkenin gerektirdiği şeyler karşısında dinin icap ettirdiği şeylere karşı sebat göstermek demektir.

Bu itibarla kul, iki zıd şey karşısında kalmaktadır. Zıd şeylerden (şehvet ve öfkenin icap ettirdiği) hususu itip, dinin gerektirdiği hususa sarıldığı zaman kula Sabûr (çok sabredici) ismi verilebilir. Çünkü onu kötülüğe iten şeyi kahredip sabretmiştir.

Allah hakkında aceleyi gerektirecek durum bahis konusu değildir. Onun için, takdir ettiği şeyi zamanından, önce yapmasına sebep olacak bir bais yoktur. Zaten olamaz da. Öyleyse bu isme (Es'Babûr) ismine en lâyık olan da Allah'tır. Onun hakkında, mücahede tarikiyle altedilecek aksi sebepler katiyen mevcut olamaz..

İKİNCİ BÖLÜMÜN BİRİNCİ KISMININ SONU VE BİR İTİZAR

Şunu İyi bil ki: Ben bu bahse Resûlüllah Sallallâhü Aleyhi ve Sellemin şu mübarek sözünden cesaret alarak girdim. Ve Allahü Teâlâ'nın isimlerinden ve sıfatlarından bahsettim:

"Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanın"[56]

Yine Resûlüllah Sallallâhü Aleyhi ve Sellem buyurmuşlardır:

"Allah'ın böyle nice (güzel) huyları vardır. Her kim bunlardan biri ile ahlâklanırsa mutlaka Cennete girer."

Bizim bu konuya dalmamız, bazı (akılsızları) yanlış bir zanna kaptırabilir. Bu beyanlarımızdan hulûl ve ittihad (bugünkü dili

---

[56] Bu Hadisi, Hakim, Ebu Ya'lâ Müsneddin'de, Beyhakî Şuab'ül iman'ında şu lafızla rivayet etmişlerdir: "Allah'ın 117 ahlâkı vardır. Her kim onlardan bir tanesini kendinde bulundurursa Cennete girer."

mizde buna Vahdet-i Vücud diyorlar) mânâsı çıkartabilirler. Fakat akıllı kişilere göre böyle bir zan asla düşünülmez. Hele mükaşefe hususiyetlerinden haberi olanlar için böyle bir düşüncenin yeri asla yoktur.

Şeyh Ebu Ali el'Karmedi'den dinledim. Şeyhi EbulKasım el'Kürkani'den hikâye ediyordu: (Kaddesallâhü Ruhehuma)

"Doksan dokuz isim, kendini ibadete veren bir sâlik için birer vasıf olabilir. O, henüz sulûktadır; vasil değildir.."

Eğer bu anlattıkları ile bizim yukarıda anlattığımız şeye uygun bir husus kastederse, doğrudur, diyeceğimiz yoktur. Çünkü o, bu sözü mecazi anlamda söylemiş olur.

Neden mi?

Çünkü, Allah'ın isimleri onun sıfatlarıdır. Onun sıfatları ondan başkası için kat'i surette sıfat olamaz.

Ne var ki, kulda, o sıfatlara uygun bir ahlak hasıl olabilir..

Meselâ, filan kimse üstadının ilmini tahsil etti, denir. Oysa, üstadın ilminin aynısı talebeye intikal etmez. Ona intikal eden ilim sadece üstadının ilminin misli ve benzeridir.

Ben derim ki, Allah-ü Teâlâ'nın isimlerinin mânâlarının o kul için sıfat olduğuna kail olanın sözünün iki şıkkı vardır. Ya bu *'söz* ile o sıfatların gayrisinin veya mislini kastetmiş ise ya mutlak olarak ve her vecihten mislini kastetmiş veya isim bakımından ve bir de manaların hususiyetlerinde olmaksızın sadece sıfatların umumda müşareket bakımından misli olduğunu kastetmiştir. Bu da iki kısımdır:

Eğer bu söz ile sıfatların aynını kastetmiş ise bu husus u (Allah'ın sıfatlarının isimlerinin manalarının kul için birer sıfat olması hususu) ya sıfatların Rab'dan kula intikal etmesi veya etmemesi ile olacaktır.

Eğer intikal suretiyle olmazsa kulun zatının Rabbinin zatı ile birleşmesi suretiyle olacak ve neticede onun aynı ve sıfatları da onun sıfatları olacak veya bu durum hulul tarikiyle meydana gelecektir.

İşte sana üç kısmı (hülasa olarak) bildirmiş olduk. İntikal, ittihad, hulut. Bu ise beş kısımdır. Bu beş kısımdan doğru olanı yalnız bir kısımdır.

BİRİNCİ KISIM: O da şudur. Bu sıfatlardan kula münasip olan yalnız isimde iştirak eden bazı huyların sabit olması.. Tenbihatta da zikrettiğimiz gibi Allah'ın sıfatlarına asla mümaseleyi tamme ile benzemez..

İKİNCİ KISIM: Kula Allah'ın sıfatlarından aynısının sabit olması Bu muhaldir (imkansızdır).

Çünkü bu sıfatlardan birisi yerde, göklerde ve bütün kainatta olup bitenlerden haberdar olmak manasındaki ilmi ile, bütün yaratıkları kuşatan kudretidir ki, onunla yeri gökleri ve bütün varlıkları yaratmıştır. Bu, Allah'tan başkası için düşünülebilir mi? Hiçbir kul, yerin, göklerin ve içindekilerin haliki (yaratıcısı) olabilir mi? Buna imkan var mı hiç?!.

Yer ve göklerin içinde olanlardan birisi de kulun kendisidir Hiç kul, kendini yaratabilir mi?.

Sonra farz edelim ki bu sıfatlar iki kula sabit olmuştur. Bundan birinin diğerini yaratması lazım gelmez mi? Böylece varlıkların teselsüf zincirleme birbirlerini halk etmesi ve dolayısıyla da birbirlerinin halikı olması icap etmez mi? İşte görüyorsunuz ya bu gibi düşünceler mesnetsiz ve boştur!

ÜÇÜNCÜ KIS M: Ubudiyet sıfatlarının tıpatıp kula intikal etmesi..

Bu da muhaldir (imkansızdır). Çünkü sıfatların mevsuflarından ayrılmasına imkân yoktur. Hatta bu, yalnız zat-i kadime

1-BİRLEŞMEK 2-GİRME 3-BENDELLİK

mahsus delildir. Zeydin ilminin tıpkısı bile Amre intikal edemiyor. Hatta sıfatlar ancak mevsufları ile kaim olurlar. J4evsuflar olmazsa sıfatlar nasıl ayakta durabilecekler?..

Sonra sıfatların intikali, intikal ettiği varlığın o sıratlardan arınmasını gerektirir. Öyleyse rububiyet sıfatının intikali, Rabbin, rububiyet ve sıfatlarından tecerrüt etmesini gerektirir. Bunun imkânsızlığı da meydandadır.

DÖRDÜNCÜ KISIM: İttihad (zatlerin birleşmesi). Bunun da batıllığı açıktır. Çünkü biri kalkar da kul, Rab olmuştur derse, bu sözün kökünden tenakuzlarla dolu ve muhal olduğuna hemencecik hükmeder. Öyleyse Allah Sübhanehu ve Teâlâ'nın böyle ileri geri konuşan, mantıksız fikirler ortaya atan kişilerin muhal dolu lâflarından tenzihi gerekmektedir..

İzah edelim: Biri kalkar da bir varlığın başka bir varlık olduğunu söylerse, bu mutlak surette muhaldir. Zira, Zeydi ayrı olarak düşünürüz, tanırız. Amri ayrı olarak düşünürüz ve tanırız. Sonra biri kalkar da bizim tanıdığımız Zeydin Amr olduğunu söylerse, aklımıza şu sorular gelebilir: Bunlar birleştiklerinde ya ikisi, mevcuttur ya da madumdur (yoktur). Yahut da Zeyd mevcuttur da Amr ortadan kaybolmuştur. Yahut da bunun tersi olmuştur: Amr mevcuttur da Zeyd yok olmuştur.

Bu, dört şeklin dışında başka bir ihtimalin mevcudiyeti mevzuu bahis değildir.

Eğer her ikisi de mevcut ise, demek ki, biri, diğerinin aynı olmamıştır. Çünkü her ikisi ortadadır. Şayet gaye, yerlerinin ittihat etmesi ise, bu onların birleşmelerini gerektirmez. Çünkü ilim, irade, kudret bir zatta bulunurlar da yerleri mütebayin olmaz. Kudret hiç bir zaman ilim veya irade olmaz. Birbirleri ile de birleşmeler düşünülemez. (Görüyorsunuz ya bunlar, aynı insanda mevcut olmalarına rağmen birbirinden ayrı varlıklardır..)

Eğer her ikisi de yok olmuşlarsa, öyleyse birleşmemişlerdir,

bilâkis her ikisi ortadan yok olmuşlardır. Meydana gelen şey ise onlar değil, üçüncü bir şey olmuştur.

Şayet bunlardan biri mevcut, diğeri madum ise (yok olursa), yine ittihat yoktur. Çünkü mevcut (var olan) bir şeyle madum (yok olan) bir şey birleşmez. Aslında iki varlığın birleşmesi muhal (imkansız) dır. Bu birbirlerine benzeyen varlıklarda böyledir. Bir de birbirinden tam manasıyla ayrı olan varlıkları düşünecek olursak, bu imkânsızlık apaçık meydana çıkmış olur.

Mesela bu siyahın şu siyahla ittihadı imkânsız olursa, bu siyahın o beyazla ittihadı büsbütün imkânsız olur. Şu halde Allah ile kul arasında ittihat (Vahdet-i Vücut dedikleri şey) batıldır. Zira, Allah ile kul arasındaki mübayenet siyah ile beyaz arasındaki mübayenetten daha büyüktür.

Şayet Sofiyeler böyle bir söz kullanmışlarsa, biz bunu mecazi anlamda kullanmışlardır deriz. Sırf bazı şairlerin sözlerini güzelleştirip edebiyat yapmak için dedikleri gibi bir şey olur bu.. Meselâ, şair der ki: Ben sevdiğim kişiyim, sevdiğim de bendir." Şair bunu söylediği zaman gerçekten kendisinin, sevgilisi olduğunu veya sevgilisinin kendisi olduğunu, kast etmemiştir. Çünkü bu imkânsızdır. Bilâkis bu sözünden, ona çok bağlı olduğunu, onun da kendisine çok bağlı olduğunu birbirlerinden hiç ayrılmadıklarını kast etmiştir.

Sofiyenin Ebi Yezid Bistami'nin "Ben kendi varlığımdan, yılanın kavından (derisinden) soyulduğu gibi soyuldum. Bir de ne göreyim ben O'yum." sözünü buna hamletmek gerekir. Yani her kim nefsani arzu ve temayüllerden tecerrüd ederse, Allah'tan başkasını düşünmezse, sevmezse, bütün gaye ve düşüncesi Allah olursa, böyle olan kimseler mecazi mânâda böyle söz söylerler..

"Sanki O, odur!" sözü ile "O, tıpatıp O'dur!" sözü arasında fark vardır. "O, tıpatıp O'dur" yerinde kullanılmıştır.

1- BİRLEŞME

"Sanki ben sevdiğim kimseyim!" "Ben sevdiğim kimseyim!"

İşte buna ayak kayması derler. Çünkü mahlûkatta sağlam bir ayağa sahip olmayan kişi, çoğu kez birini, diğerinden ayıramaz. Kendi zatındaki kemâlâtı görüp de kendisini O, zanneder. Ve (Enel-Hak!) der. Bunu diyen kişi, Hıristiyanlar gibi yanılmıştır. Çünkü onlar da O'nu İsa Aleyhisselamın zatında görmüş ve İsa Aleyhisselam'a (haşa) ilah demişlerdir. Bu, aynaya bakıp ta kendini gören kişinin gördüğü suretin, kendisinin resmi değil de aynanın gösterdiği renkli başka bir resimdir diye sananların yanılması gibi büyük bir yanılmadır. Oysa ayna onun resmini göstermiştir, başka bir şeyin değil.. Çünkü aynanın işi resimleri aksettirmektir.

Hatta bir çocuk aynada birinin resmini görürse, aynada hakiki bir insanın olduğunu sanır.

Kalp de böyledir işte, O, aslında resim ve şekillerden halidir. Onun heyeti, şekil, suret ve hakikatleri kabul etmekten ibarettir. Onun içine giren. (tahayyül ettiği şey) sanki onunla birleşmiş gibi görünür, aslında gerçekten onunla birleşmiş değildir.

Kadehle şarap hakkında bilgisi olmayan kişi, içi şarap dolu kadehi görünce, şarapla kadehi ayırt edemez. Kâh şarap yoktur der, kah kadeh yoktur diye haykırır. Bunu bir şair şöyle dile getirmiştir:

"Kadeh ve içindeki şarap inceldikçe inceldi. Birbirlerine benzediler ve iş güçleşti. Sanki ortada şarap var; kadeh yok, kadeh var şarap yok gibi bir manzara arzeder oldu.."

"Enel-Hak!" diyenin sözüne gelince; bunun anlamı, ya şairin "Ben sevdiğim kimseyim; sevdiğim de bendir!" sözündeki anlam gibidir, ya da Hıristiyanların Lahut'un Nasut'la birleştikleri hakkında kapıldıkları yanlış zanlarında yanıldıkları gibi yanılmışlardır.

Eba Yezid'in: "Şanım ne büyüktür!" sözüne gelince:

Eğer bu sözü gerçekten o söylemiş ise, ya bunu (La ilahe illâ ene Fa'budun)de olduğu gibi, Allah'tan hikaye etmek suretiyle söylemiştir; yahut da devamlı çalışma neticesinde gördüğü şeylerden ve kendi kudsiyetinden haber vermek istemiştir de kendi büyüklüğünü diğer umumi yaratıklardaki büyüklüğüne izafetle dile getirmek istemiştir. "Ne yüceyim!" dediğinde bundan ne yüce bir evsafla yaratıldığını kasd etmiştir. Böylece şanının yüceliği, Allah'ın yüceliğine izafetle değil de halka izafetle olmuştur. Üstelik bunu, sekir ve gaşy halinde söylemiş de olabilir. Çünkü ayık halinde kişi, dilini bu gibi tehlikeli sözlerden koruyabilir de sekir halinde iken koruyamaz.

Onun sözünü bu iki tevilin dışında mülahaza ederek ittihad (Vahdet-i Vücut) fikrine kan olmak mümkün değildir.

İnsanların manevi sahada yükseldikleri mevkilere bakıp da muhal olan bir şeyi söyleme sakın. Çünkü insanlar Hakk'ın bildirmesiyle bilinir, yoksa Hak insanlarla değil.

BEŞİNCİ KISIM: Hulûl... Bu, Rab kula hulûl etmiştir veya kul Rabb'a hulul etmiştir, demektir. Rablerin Rabbı, kainatın halikını zalimlerin bu sözünden bütün mevcudiyetimizle tenzih ederiz. Bu söz sahiih olsa bile ittihadı gerektirmez. Kulun da Rab sıfatları ile tavsif edilmesini icap ettirmez. Çünkü hal sıfatları mahal (yer) sıfatları olamaz. Bilâkis hal sıfatı olduğu gibi kalır.

Sonra hulûlûn istihalesi, ancak hulûlün mânâsını anladıktan sonra düşünülebilir. Çünkü müfret mânalar, tasavvur tariki ile idrak edilmez. Onun nehyi veya ispatı mümkün değildir. Şu halde hulûlün mânâsını, bilmeyen, hulûlün var olduğunu veya muhal olduğunu nereden bilecek? Deriz ki:

Hulûlden iki şey anlaşılmaktadır:

1 - Cisimle, cismin bulunduğu yer arasındaki nispet. Bu ise ancak iki cisim arasında bahis mevzuu olabilir. Cismaniyet mânâsından beri olan bir varlık hakkında bu İmkânsızdır.

2 - Araz ile cevher arasındaki nispet. Araz hiç şüphe yok ki cevher ile kaimdir. Araz, cevherde bulunmuştur denilebilir.

Fakat, kendi kendine durabilen bir şey için bunu söyleyemeyiz. Çünkü bu muhaldir.

Her şey ki, kıvamı kendi nefsi iledir, onun kıvamı kendi netsiyle olan başka bir şeye hulûl etmesi, ancak cisimler arasında vaki olan mücavere tariki ile mümkün olur. Görüyorsunuz ya iki kul arasında bile hulûl düşünülmesi imkânsız oluyor. Bu imkânsız olursa, kul ile Rab arasında bu nasıl düşünülebilir?

Hakikat babından, hulûl, intikal, ittihat ve Allah'ın sıfatları ile muttasıf olmak bâtıl olunca –onların sözlerinin mânâsı ancak tenbihatta işaret ettiğimiz gibi mütalâa edilebilir. Başka türlüsüne imkân yoktur.

SORU:

— Peki, "Kul, bu sıfatlara layık olduğu zaman saliktir, vâsıl değildir" sözünün mânâsı nedir?

Ayrıca sülûk ne demektir? Vüsul ne demektir?

CEVAP:

Sülûk, ahlâk, hareket ve maarifeti tehzip etmektir. Bu da iç ve dış âlemi imar etmekle olur. Kul bu hususta çalışmalar yapar ki, içini temizlesin de vusule hazırlanabilsin!

Vusul ise, Hakk'ın hilyesi kendisine münkeşif olmasıdır. Böylece O, kendini ona verir. Hem öylesine ki, kendi bilgisine baktığı zaman, ancak Allah'ı bilir, himmetine baktığı zaman, Allah'tan başka bir himmet ve gayesinin bulunmadığını anlar. Böylelikle kulun bütünü, müşahede ve himmet bakımından onun bütünü olur. Zahiri ibadetle, batını ahlakı tehziple meşgul olması için (sırf bu gaye ile) kendi nefsine iltifat etmez. İşte bütün bunlar taharettir (yani iç ve dış temizliğidir..) Yine bu bir bidayet (başlangıç) tir. İşin nihayeti ise, tam mânâsıyla kendi nefsinden onun

için tecerrüt etmesidir. Böylece sanki O, olur. İşte vusul budur.

SORU:

Sofiye sözleri bazı kerametlerden haber veriyor ki, aklın bunlarda bir rolü yoktur. Oysa yukarıdan beri sizin anlattıklarınız hep akıl sermayesidir?..

CEVAP:

Şunu bil ki: Velayet devrinde aklın imkansız saydığı bazı, kerametlerin zuhur etmesi caiz değildir. Evet, aklın başa çıkamadığı, daha doğrusu mücerret akıl ile idrak edilemeyecek kerametlerin zâhir olması mümkündür.

Meselâ Bir veli mükâşere yolu ile (filan kimse yarın ölecektir.) diyebilir. Bu mükâşefe kendisine verilir. Bu akıl sermayesiyle idrak edilemez, çünkü akıl bunu idrak edemez. Fakat bir veli için de, "Allah yarın kendisi gibi bir varlık yaratacaktır." diye bir mükâşefe bahis konusu olamaz! Çünkü akıl bunu muhal görür, tecviz etmez.

Hele bir velinin veya herhangi bir kimsenin "Allah beni de kendisi gibi yapacak" demesi büsbütün akla aykırıdır. Akla bundan daha aykırı olan bir söz daha: "Beni Allah, kendisi yapacak. Ben O, olacağım!" Çünkü bunun manası şudur: Ben hadisim.. (Sonradan yaratılmayım.) Lâkin beni kadim yapacak.. Ben yer ile göğün yaratıcısı değilim ama, Allah beni onların yaratıcısı kılacak.. Bu, şu söz manasında olur: "Baktım ki, ben O'yum!" Bu söz tevil edilmeyip de zahirine hamledilecek olursa, akıl bunu tecviz eder mi? Böyle imkânsız şeyleri tasdik eden kimsede akıl diye bir şey var mıdır?

Bir veli kalksa da: (Şeriat bâtıldır, her ne kadar hak ise de Allah onu batıl yapacaktır) derse, onun bu sözü dinlenir mi? (Tabii ki dinlenmez.) (Doğru olan bir şey asla yalan olamaz.) diyen kimseyi akıl tasdik eder.

Bunu akıl sermayesiyle söylemiştir. Akıl bunu kabul ederse, hadis (sonradan yaratılmış) olan bir şeyin kadim olmasına imkan olmadığını nasıl kabul eder? Hiç kul Rab olabilir mi? Buna akıl cevaz verir mi?

Aklın muhal gördüğü şey ile aklın idrak edemediği şeyin farkını ayırd edemeyecek kimse muhatap olarak kabul edilir mi? Onu cehaleti ile baş başa bırakın! (Lütfen!)

İKİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ KISIM

MAKSADLAR VE GAYELER HAKKINDADIR

Bu kısımda, isimlerin zat ve yedi sıfata rücu ettiğinin ispatı vardır. Tabii bu Ehl-i sünnet mezhebine göredir.

Peki, bu isimler çoktur. Sen yukarıda hepsine ayrı ayrı mânâlar verdin. Bunları şerh ederken, eş anlam ifade eden, ayrı ayrı lafızlar olmadığını söyledin. Şimdi ise bunların yedi sıfata rücuundan bahsediyorsun. Bu nasıl oluyor? diye sorarsan, cevabı şudur:

Şunu iyi bil ki: Sıfatlar her ne kadar yedi ise de ef'al çoktur. Vasıflar da çoktur. Selbler de çoktur. Bunları ayrı ayrı anlatmak sanırım ki imkânsızdır. Ne var ki, sıfatın mecmuundan yahut sıfat ve izafetten, ya da sıfat ve selb'den, ya da selb ve izafetlen terkip yapıp hizasına bir isim koymak suretiyle isimleri çoğaltmak mümkün olur. Bunların mecmuu, zata delalet edene, yahut selble birlikte zata delalet edene, yahut izafetle birlikte zata delalet edene, yahut selble ve izafetle birlikte zata delalet edene, yahut yedi sıfattan birine delâlet edene, yahut sıfat ve selbe delalet edene, yahut sıfat ve izafete delalet edene, yahut fiil sıfatına delâlet edene, yahut fiil sıfatı ve izafete ve ya da sel be delalet edene racidir. Bu da on fasıldan ibaret olur.

1 - Allah gibi zata delâlet eden. Zat, Vacib'ül Vücud olma bakımından kasd edildiğinde (Hak) ismi buna yakin olur.

2 - Selble birlikte zata delâlet eden. Buna El-Kuddüs, Es-Selam, El-Gani El-Ahad ve benzerlerini örnek gösterebiliriz.

Çünkü el-Kuddüs, deyince, vehme dahil olan ve akla gelen

her şey ondan selbedilmiş olur..

Es'Selâm deyince, bütün ayıplar ondan selbedllir. El-Gani deyince, bütün ihtiyaçlar ondan selbedilir.

El-Ahad deyince, nazir (benzeri) ve taksim ondan selbedilir.

3 - İzafetle birlikte zata raci olan: El-Aliy, El-Azim, El-Evvel, El-Ahir, Ez-Zahir, El-Bâtın ve benzeri isimleri gibi.

El-Aliy, rütbede bütün zatların fevkinde olan bir zattır ki, bu ancak madununa izafetle anlaşılır. İşte buna izafet derler..

Et-Azim, idrakler hududunu aşması yönünden zata delâlet etmektedir.

El-Evvel, bütün varlıklardan önce ve onları geçen demektir.

El-Ahir bütün varlıkların en son mercii demektir.

Ez-Zahir, aklın delaletine izafetle zat ismidir. El-Bâtın, his ve vehmin idrakine muzaf olan zattır. Diğerlerini de buna kıyas edebilirsin!

4 - Selb ve izafetle birlikte zata rad olan: El-Melik, El-Aziz gibi...

El'Melik, her şeyin kendisine muhtaç olduğu ve fakat kendisinin hiç kimseye ve hiç bir şeye muhtaç olmadığını gösteren bir zata delâlet eder.

El-Aziz, emsâlsiz olan, kendisine, zor yetişilen demektir.

5 - El-Alim, El-Kadir, El-Hay, Es-Semi, El-Basir.

6- İzafetle birlikte ilme raci olan: El-Habir; El-Hakim, Eş-Şehid, El-Muhsi gibi.. Çünkü El-Habir, umuru batmaya muzaf olarak ilme delâlet eder, Eş-Şehid, görünen şeylere muzaf olarak ilme delâlet eder, El-Mukim, en ileri bilgilere muzaf olarak ilme delalet eder. El-Muhsi, sayılı ve mahsur olan bilgileri

(mah)matı) ihata etme (kuşatma) cihetinden ilme delalet eder..

7 - İzafet ziyadesiyle Kudrete raci olan: El-Kahhar, El-Kaviy, El-Muktedir, El-Metin gibi..

Çünkü kuvvet, kuvvetin tamamıdır. Metanet. ise, şiddeti, kahr ise, mukadder olan şeye galebe etmekle tesir etmesidir..

8 - İzafetle veya fiil ile birlikte iradeye raci olan: Er-Rahman, Er-Rahim, Er-Rahim, El-Vedûd isimleri gibi..

Rahmet, zayıf ve muhtaç olan bir kimsenin ihtiyacını yerine getirmeye matuf olarak iradeye racidir.. Rafet ise, daha fazla merhamet etmek manasına gelmektedir. El-Vedud, ihsan ve in'ama muzaf olarak iradeye racidir. Er-Rahim fiili bir ihtiyaç sahibini gerektirmektedir. El-Vedûd fiili, bunu gerektirmeden doğrudan doğruya in'ama delâlet etmektedir. Yani muhtaç durumda olan kimsenin ihtiyacını bertaraf etmek için ihsana matuf iradeye racidir. Bunu geçmiş sahifelerimizde anlatmıştık..

9 - El-Halik, El-Barı, El-Musavvir, El-Vahhab, Er-Rezzak, El-Fettah, El-Kabız, El-Basit, El-Hafid, Er-Rafi, El-Muiz, El-Muzil, El-Adı, El-Mukit, El-Mucib, El-Vasi, El-Bais, El-Mubdi, El-Muid, El-Muhyi, El-Mumit, El-Mukaddim, El-Muahhir, El-Vali, El-Berr, Et-Tevvab, El-Müntakim, El-Muksil, El-Cami, El-Mani, El-Mugni, Er-Hadi isimleri gibi fiil sıfatlarına raci olan isimlerdir..

10 - Biraz daha fazla olarak fiile delâlet eden: El-Mecid, El-Kerim isimleri gibi.. Çünkü Mecid, ikramın bolluğunu ifade eder, tabii zatın şerefi ile birlikte...

El-Kerim ismi celili de böyledir.. El-Lâtif, fiildeki rıfka delâlet eder. (Yumuşaklıkla davranmak demektir).

Gerek bu isimler ve gerekse diğerleri bu on taksimden hali değildir.

Diğer isimleri de bunlara kıyas edebilesin. Bu izahatımızdan anlaşılmıştır ki, isimlerin mânâları ayrıdır. Yani eş anlam ifade

eden müteradif kelimelerden değildir.

İKİNCİ BÖLÜM

ÜÇÜNCÜ KISIM

BU KISIM, İSİMLERİN MUTEZİLE VE FİLOZOFLARIN MEZHEBİNE GÖRE TEK ZATA NASIL RACİ OLDUKLARININ BEYANI VE İZAHI HAKKINDADIR.

Bu kısım, bu kitaba her ne kadar layık değilse de, kısa olarak onların mezhebini de açıklamak istedim. Bu kısımda bazı hususlara temas ettim. İsteyen bu kısmı okumasın. Çünkü bu kısım, kitapta mühim değildir.

Evet, onlar her ne kadar sıfatları inkar edip yalnız sıfatsız tek zata kail oluyorlarsa da, fiilleri, selblerin kesretini (çokluğunu), izafetlerin de kesretini inkâr etmiyorlar. Yani kabul ediyorlar..

Bu kısımlarda anlattığımız isimlerde onlar da bize yardım ediyorlar. Ne var ki onlara göre, Hayat, ilim, Kudret, irade, Semi, Baser, Kelâm gibi yedi sıfat, ilme racidir. Sonra ilim de zata racidir.

AÇIKLAMASI:

Semii (duyma) sıfatı; onlara göre, seslere müteallik olan bir ilmi tamdır. (yani Allah bütün sesleri bilmektedir..)

Baser (görme) sıfatı ise renkleri ve sair görülen şeyleri tam mânâsıyla bilmesinden ibarettir..

Kelâm sıfatına gelince; bu sıfat onlara göre, Allah'ın fiiline taallûk eder.

Cemadattan meydana gelen cisimde onu yaratmıştır..

Filozoflara göre ise bu sıfat, Peygamber (S.A.V.) in zâtında yaratmış olduğu işitme sıfatına racidir. Peygamber, uykuda olan

bir adamın duyduğu gibi, hariçte varlığı olmayan manzum bir kelâm duymuştur. Bunun Allah'a izafe edilmesi ise; kelâm insan sesleri ve işlerinin mahsulü olmadığından ileri gelmektedir.

Hayat sıfatına gelince:

Onlara göre bu sıfat, kendi varlığını bilmesinden ibarettir. Çünkü her kendi zatını bilen için (O diridir) denilir de kendisini tanımayan için (diridir) denilmez.

Şimdi irade ile Kudret ka1mJfjtır. Onlara göre Allah'ın iradesinin mânâsı, hayrı ve onun nizamım bilmesi ve ona, göre yaratmasıdır. Yani bir şeyi bilmesi, o şeyin var olmasına sebep olmaktadır. (onlara göre) iyi olan bir şeyi bilip onu isteye isteye husule getirirse O, razı olmuş demektir; razı, olana. (Mürid = isteyen) de denilir. Öyleyse irade (nefretten arınmakla birlikte) ilme raci olmaktadır.

Kudrete gelince:

Bunun manası şudur: İstediği zaman yapar, istediğinde yapmaz. Onun fiili bilinen bir şeydir. Dileği hayrı, bilmesine rücu eder. Yani, hayır (iyi) bildiği bir şeyi yaratır, iyi bilmediği (Hâşâ) - onlara göre konuşuyoruz - bir şeyi de yaratmaz. (Amiyane bir tabirle şöyle izah etmeğe çalışalım; hayırlı gördüğü ve bildiği şeyi yaratır, hayırlı görmediği, bilmediği (Hâşâ) bir şeyi ise yaratmaz.) Hayır nizamının bulunması, ancak onu bilmesine bağlıdır. Var olmayacak bir şeyin de var olmaması da onda bir hayrın bulunduğunu bilmemesine muhtaçtır. Şu halde makul nizam, mevcut nizamın sebebidir. Mevcut nizamsa, makul nizama tabidir. (Buradaki makulden murat, Önceden düşünülüp tasarlanan şey demektir.)

Şunu iddia ettiler: Bizim ilmimiz, bilinen şeyi gerçekleştirmesi için muhakkak bir kudrete muhtaçtır.

Çünkü işimiz aza ile yapılmaktadır. Mutlaka bu azanın bulunması lazımdır. Sonra yalnız bulunması kafi gelmez. Aynı za-

manda sağlam ve sıhhatli hatta güçlü olması gerekmektedir.

O'na (Allah'a) gelince; O, yapacak olduğu işi bizim gibi organ vasıtasıyla yapmaz. Malümun (bilinen bir şeyin) mevcut olduğuna dair ilmi kafi gelir.

Öyleyse Kudret de dönüp dolaşıp ilme raci olmaktadır..

Sonra şunu da iddia ettiler: ilim de zatına racidir Çünkü O, zatını, zatı ile biliyor. Binaenaleyh, ilim Alim, Malum birdir. Kendinden başka varlıkları da yine kendi zatı vasıtasıyla bilmektedir. Çünkü O, biliyor ki, zatı, bütün varlıkların mebdeidir. Şu halde sair mevcudatı zatından bittebaiyye bilmektedir ki, bu Zatında kesreti gerektirmez.

Bir olan zatını bilmesi, bütün malumatı bilmesini gerektirir.

Hesap bilen kişinin sayıların katlarını bilmesi gibi. Ona iki kere iki nedir? Onun katı nedir? diye sorulduğunda teker teker hesap etmeden hemen neticeyi söyler. Bir bir saymasına hacet kalmaz.

Mevcudat da böyledir. Tedricen yükselmekte ve çoğalmaktadır. Evvelinde çokluk yoktur. İşte Cenab-ı Hak bunları birden bilebilir. Bunların hepsini bilmek için de yalnız zatını bilmesi kafi gelir. Çünkü her şeyin başı ve mebdei kendi zatıdır!..

Bu konuyu daha fazla uzatmayacağım. Çünkü uzattıkça uzar. Bu hususta fazla bilgi isteyen (TEHAFÜT'ÜL-FELASİFE) (1)[57] isimli kitabımızdan faydalanabilir. Çünkü bu mevzuun, bu kitapla ilgisi yoktur.

---

[57] Bu kitap Türkçe'ye tercüme edilmiştir. "Felsefecilere Cevab" Mütercim Akif Nuri. Dava Yayınları 1969 İstanbul.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İLÂVE VE TEKMİLLER

ÜÇ KISIMDAN MÜTEŞEKKİLDİR.

BİRİNCİ KISIM

Şurası muhakkaktır ki, Allah'ın isimleri, tevkif yönünden doksan dokuza inhisar etmemektedir. Çünkü doksan dokuz isimden maada bazı isimlerin de bulunduğu yine tevkifi yönünden sabit olmuştur.

Ebu Hüreyre (R.A.) den naklolunan diğer rivayette; Bu isimlerin bir kısmının mânâ itibarı ile kendilerine benzeyen isimlerle, bir kısmının da mânâ bakımından kendilerine benzemeyen isimlerle değiştirildiği görülmüştür.

Mânâ itibarı ne (kendilerine benzer olan) (yakın mânâlı) isimlere misal:

El-Vahid'in yerine El-Ahad, El-Kahhar'ın yerine El-Kahir, Eş-Şekûr'un yerine Eş-Şakir varit olmuştur.

Mânâ yönünden benzer olmayanlar:

EL-HADÎ, EL-KÂFÎ, ED-DAİM, EL-BASİR, EL-MÜNEVVİR, EL-MUBİN, EL-CEMÂL, ES-SADIK, EL-MURİT, EL-KARİ B, EL-KADİM, EL-VİTR, EL-FATIR, EL-ALLÂM, EL-MELİK, EL-EKREM, EL-MÜDEBBİR, ER-REFÎ, ZİTTAVİ, ZİL-MEARİC, ZİLFADI, EL-HALLÂK...

Ayrıca Kur'an-ı Kerimde, bu iki rivayette müttefekun aleyh olmayan isimler de varid olmuştur: El-Mevlâ, En-Nasir, el-Galip El-Karib, Er'Rab, En'Nasır gibi...

Muzaf isimlerdende;

Şedidül-ikab, Kabilüttevbeti, Gafiruzzenbi Mulicülleyli, finnehari ve Mülicünnehari filleyli, Muhricülhayyi minel Meyyiti ve

muhriculmeyyiti minelhayyi, gibi isimler varid olmuştur.

Haberde (Es'Seyyid) ismi de varit olmuştur. Bir adam Resülüllah (Sallallahü Aleyhi ve Selem): Ya Seyyid! diye çağırınca, Peygamber (S.A.V.) şu mukabelede bulundular.

"- Es'Seyyid Allah'tır!"

Galiba Peygamberimiz (S.A.V.) bu sözünden, yüze karşı medh etmenin doğru bir şey olmadığını öğretmeği kasd etmişlerdir. Böyle olmasaydı şöyle buyurmazlardı:

"- Ben, Ademoğullarının Seyidiyim. (Bununla) övünmüyorum."[58]

Yine hadislerde (Ed-Deyyan, El-Hannan, el-Mennân) gibi isimlerin varit olduğu da görülmüştür. Hatta hadislerde araştırılacak olursa bunlardan başka, birçok isimlerin de varit olduğu görülebilir..

İsimlerin fiillerden türemesi mümkün olsaydı, bu isimler daha da çoğalabilirdi. Çünkü Kur'an-ı Kerimde Allah'a izafe edilen fiiller çoktur: (Yekşifussue, Yekzifu bilhakki, yefsilu beynehum, Kadayana Ilâ beni İsraile) ayetlerinde olduğu gibi. Meselâ bu cümleciklerden, El-Kaşif, El-Kazifu bil-Hakkı, El-Kadı isimleri elde edilebilir..

Hülâsa Allah'ın isimleri sayılmayacak kadar, çoktur. Bu düşünülmeye değer bir konudur ki ileride gelecektir..

Maksadımız, isimlerin yalnız doksan dokuz isimden ibaret olmadığını açıklamaktadır. Usule uyarak biz yalnız doksan dokuz ismi saymış ve onları izah etmiş oluyoruz. Aslında bu isimler bu sayıyı aşmaktadır.

Sonra bu rivayet meşhur bir rivayettir.. Ebu Hüreyre'den

---

[58] İmam Ahmed, Tirmizi ve İbni Hace bu hadisi Ebu Said (R.A.)'den rivayet etmişlerdir.

(R.A.) naklettiğimiz bu rivayet sahiheyinde değildir. Sahih olan hadislerde rivayet şöyledir:

"Allahın, şüphesiz doksan dokuz ismi vardır. Her kim bu isimleri tadat ederse, cennete girer." Hadiste görüldüğü gibi, doksan dokuz isimden bahsedilmiş ve fakat o isimlerin hangi isimler olduğu açıklanmamıştır.

Mürid, Mütekellim, Mevcud, Şey, Zat, Ezeli, Ebedi gibi üzerinde, fakih ve âlimlerin söz ve fikir birliği ettikleri isimlere gelince. Bunların da Allah hakkında söylenmesi caizdir. Hadis-i şerifte şu varit olmuştur:

"Ramazan geldi demeyin. Çünkü Ramazan, Allah'ın isimlerindendir.. Ramazan ayı geldi, deyiniz!"

Bir de İmam Ahmed'in müsnedinde, İbni Hibba'nın Sahihinde, Abdullah İbni Mes'ud'dan naklettikleri şu hadisi bir gözden geçirelim

"- Üzüntü ve kederle karşılaşan bir kimse (Allahım! Ben senin kulunum, kulunun oğluyum, kadın kulunun da oğluyum. Nasiyem elinde (kudretinde) dir, Hakkımda hükmün caridir. Hakkımda kaza ve takdirin adildir. Senden, kendini adlandırdığın, yahutta yanındaki gizli ilimde sakladığın her ismin hürmetine, Kur'an-ı, kalbimin baharı, gönlümün nuru, üzüntümün dağıtıcısı kılmanı dilerim!) derse Allah onun kederini ve hüznünü giderir, yerine ferahlık verir."

Peygamber (S.A.V.)'in bu hadisteki (Nezdinde olan Ledünni gizli ilimde sakladığı) sözünden anlaşılmıştır ki, Allah'ın isimleri sayısızdır.

"Peki öyleyse Allahın doksan dokuz ismi vardır." Mealinde rivayetler varit olmuştur? Bunun faidesi nedir? diye bir soru sorabilirsin! Bu sorunun cevabını ikinci kısımda bulacağın için buyurun ikinci kısma.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKİNCİ KISIM

BU KISIMDA, DOKSAN DOKUZ İSMİN ÜZERİNDE DURULUP SAYILMASININ FAYDASI BEYAN EDİLECEKTİR.

Ancak bunda bazı derinlikler ve incelikler vardır ki üzerinde durulmaya değer. Biz bunları soru halinde irad edip bir bir izah etmeye çalışacağız:

SORU:

— Allahın isimleri doksan dokuzdan fazlamıdır, yoksa değil midir? Eğer fazla ise bu tahsisin (doksan dokuzun üzerinde durulmasının) anlamı nedir?

Bin dirhemi bulunan bir kimse için, "Doksan dokuz dirhemi vardır" denebilir mi? Bin lafzı her ne kadar doksan dokuzu içine alıyorsa da, doksan dokuz deyip kestirip atmak, ondan fazlasını nefy etmez mi?

Şayet Allah'ın isimleri doksan dokuzdan fazla değilse, Peygamber efendimizin (Kendini adlandırdığın yahut kitabında indirdiğin yahut mahlukatından birine öğrettiğin, ya da yanındaki gizli ilimde sakladığın her isim hürmetine dilerim senden Allah'ım) sözünün mânâsı nedir? Çünkü bu hadis, Allahın bazı isimleri yanında sakladığını açık olarak anlatmaktadır. Yine Peygamberimiz Ramazanın. Allah isimlerinden bir isim olduğunu söylemişlerdir. Selef âlimlerinin (Falan kimseye ism-i Azam öğretmiştir!) dedikleri de sabittir..

Bütün bunlar gösteriyor ki, Allahın isimleri doksan dokuzu aşmaktadır...

CEVAP:

Akla en uygun olan, Allah'ın doksan dokuzdan fazla ismi

bulunmasıdır. Çünkü bunu bize bildiren rivayetler hem çoktur, hem de kavidir..

Doksan dokuz'a hasrını ifade eden hadislere gelince; Deriz ki, bu, bir kaziyyeye müştemil olmaktadır ki kaziyyeye değil.. Nasıl mı? İzah edelim:

Mesela bin kölesi bulunan melik gibi. Biri kalkar da der ki:

Melikin doksan dokuz kölesi vardır. Kim onları alıp da düşmanlara karşı çıkarsa mutlaka galip gelir. Şimdi bunun bu sözü, melikin bin kölesi olmadığını anlatmaz. Yalnız içlerinde en kuvvetli kölelerin doksan dokuz köleden ibaret olduğunu bizlere bildirir.

İsimlerin doksan dokuzdan fazla olmaması da muhtemeldir. . Haber lafzı (O takdirde) iki kaziyeye müştemil olmuş olur:

1) Şüphesiz Allahın doksan dokuz ismi vardır..

2) Her kim bunları sayarsa cennete girer.. Hâttâ birinci kaziyenin zikriyle yetinilse, söz tam olmuş olur.. Birinci mezhebe göre ise, birinci kaziyenin zikri ile iktifa edilmez.. İşte bu hasrın zahirlerinden akla en yakın gelen mânâ hudur.. Lakin bu da iki cihetten uzak düşmektedir:

1) Bu, Allah yanındaki gizli ilimde bazı isimler sakladığını önlüyor. Oysa hadiste bu ispat edilmiştir..

2) Bu isimleri yalnız peygamber. veya ismi azam kendisine bildirilen veli gibi kimselerin sayabileceğini bildiriyor ki, adet tamamlansın.. Yoksa bunun dışında sayılanlar, adetten hariç olursa noksan olacağı veçhile hasr batıl olur.

Şu halde akla en yakın gelen hakikat şudur: Peygamber Sallallahü Aleyhi ve Sellem, bunu, halkı bu isimleri' saymaya teşvik etmek için anlatmışlardır. İsm-i Azamı ise, halk bilemez.

SORU:

Diyelim ki Allah'ın isimleri doksan dokuzu geçmektedir. Akla en uygun olan da budur.. Meselâ bu isimleri bin olarak takdir etsek, be binden doksan dokuzunu sayanların Cennete gireceklleri söylendiğine göre, doksan dokuz, bu isimlerden hangileridir ki, o isimleri sayanlar cennete girmeye hak kazanabilsinler.. Yani bu isimler muayyen isimler midir? Cennete girebilmek için o muayyen isimleri saymak gerekiyor mu? Yoksa Ebu Hüreyre'nin rivayet ettiği isimleri sayan da cennete girebilir mi?

Yoksa öbür rivayetteki isimleri saymak da lazım gelir mi?

CEVAP:

Tabii ki bu doksan dokuz ismin belirli olması gerekir. Çünkü belirli olmazsa saymanın ve doksan dokuza tahsis edilmesinin faydası kalır mı?

Sonra (Melikin yüz kölesi var ki, onlarla düşmanın karşısına çıkarsa mutlaka galip gelir) sözü, yüz kölenin gerçekten kuvvetli kişilerden meydana geldiği anlatıldığı takdirde doğru olabilir. Şayet içlerinden herhangi bir yüz kişinin de aynı güçte oldukları tezahür ederse o sözün manası ve faydası kalmaz..

SORU:

Neden, doksan dokuz isim, bu kaziye ile tahsis edildi? Diğerleri Allahın isimleri değil midir?

CEVAP:

İsimlerin, yücelik bakımından manaları farklı olduğu için, faziletleri de farklı olabilir. Bunlardan dok'san dokuz isim, diğerlerinde bulunmayan bazı yüksek manalan havi olması itibarı ile, öbürlerine nispeten daha faziletli olabilir...

SORU:

Pekâlâ, İsm-i Azam bunların içinde midir yoksa değil midir?

Eğer değilse, İsm-i Azamsız o isimler diğerlerinden nasıl daha faziletli olabiliyor?

Şayet içindeyse, bu nasıl olur? Rivayet meydandadır. İsm-i Azamı yalnız peygamberler ve veliler bilmektedir.

Anlattıklarına göre, Asef bin Berhiya, Belkis'in arşını ancak ism-i Azam sayesinde taşıyabilmiştir. Çünkü, İsm-i Azamı bilmekteydi. Tabii koskoca bir arşı yüklenip, taşımak, keramet sebeplerinden olsa gerek.

CEVAP:

Cevap İsm-i Azamın bu isimlerin dışında olması muhtemeldir. Bu takdirde bu isimlerin şeref ve fazileti, halk tarafından bilinip meşhur olan diğer isimlere nispetendir. Yalnız peygamberler ve veliler tarafından bilinen ismi azama nispeten değildir..

İsm-i Azamın bu isimler arasında olduğu da söylenebilir. Ne var ki o, yalnız Peygamberler ve veliler tarafından bilinmesi (Allah tarafından münasip görüldüğünden) tayın edilip de (belirtilip de) halka indirilmemiştir.

Haberde varit olduğuna göre Resulûllah (S.A.V.) şöyle buyurmuşlardır:

Allah'ın İsm-i Azamı, şu iki ayettedir: **"Ve ilâhukum ilahüm vahida lailâhe illahüverrahmanirrahim"**[59] Al-i İmran suresinin başı olan **"Eliflâm mim Allahü la ilahe illa hüvelhayyülkayyüm."**[60]

Bir defasında Allahın Nebisi (S.A.V.) Bir adamın "Allahım

---

[59] Bakara Süresi, 163. ayet. Meal-i Şerifi şudur: **"Hepinizin Tanrısı (zatında ve sıfatlarında asla benzeri bulunmayan) bir tek Tanrıdır. O'ndan başka hiçbir Tanrı yoktur. O, hem Rahmandır, hem Rahimdir."** Elmalı Tefsiri C.1 sf: 561.

[60] Al-i İmran Suresi, 1 ve 2. ayetler. Meal-i Şerifleri: **"1- Elif, Lam, Mim. 2- Allah o Allah'tır ki kendinden başka hiçbir Tanrı yoktur. (O, zati, ezeli ve ebedi hayat ile) diri (ve baki)dir. Zatiyle, kemaliyle kaimdir."** (Yarattıklarının her an tedbir-ü hıfzında yegane hakimdir, her şey O'nunla kaimdir.) Fazla bilgi için bak. Elmalı Tefsiri C. 2. sf: 1015 ve Çantay Tefsiri C. 1, sf: 81'e.

sana şu duamla yalvarıyorum: Şehadet ederim ki: Şüphesiz sen, doğurmayan, doğmayan, benzeri bulunmayan Samed ve teksin. Senden başka ilâh yoktur!" şeklindeki duasını duyunca, şöyle buyurmuştur: And olsun bu adam, Allah'tan İsm-i Azamı ile istemiştir. Şüphe yok ki bu isimle istenirse verilir; dua edilirse kabul edilir.."

SORU:

Bu, neden doksan dokuz olarak tayin edildi de yüz denmedi? Yüze yaklaştığı halde bilhassa doksan dokuzda niye duruldu?

CEVAP:

Bunda iki ihtimal vardır:

a) Çünkü Mânâyı şerife, bu meblağa ulaşmıştır da ondan. Yoksa adet maksur (tahsis edilmiş) değildir. Ne var ki bu sayıya muvafık olmuştur..

Nitekim Sıfatlar, ehlisünnet indinde, Hayat, İlim, Kudret, İrade, Semi, Baser ve Kelâm olarak yedi sayılmıştır. Bu durum, sıfatların yedi tane olmasından değil; bilâkis Rububiyet ancak bunlarla tamamlandığı için böyle olmuştur..

b) Bunun başlıca sebebini Allah Resulü (S.A.V.) beyan buyurmuştur:

"Yüzden bir eksik.. Allah tektir, teki sever." Ne var ki, bu, isimlerin, .iradi ve ihtiyari tesmiye olduğuna delâlet eder. Yoksa şeref sıfatları yalnız bunlara münhasır kalmaz. Çünkü bu, zatı için olur! İrade ile değil..

Hiç kimse şunu diyemez: Allah'ın sıfatları yedidir. Çünkü o tektir, teki sever.

Çünkü bu zati sıfatlardır. Bu babtaki sıfatlar maksur (tahsis edilmiş) değildir.. Hatta bunların mevcudiyeti, kasıdın (kasd

edicinin) kasdı, müridin (isteyenin) iradesi ile değildir ki, bundan, başka değil de yalnız tek kasd edilmiş olsun!..

İşte bu az evvel arz ettiğimiz ihtimali kuvvetlendirmektedir:

Allah'ın kendine tesmiye ettiği isimler doksan dokuzdur, başka değil!

Onu yüz kılmamıştır: Çünkü O, teki sever.. Bu ihtimali kuvvetlendiren başka bir hususa da ileride işaret edeceğiz..

SORU:

Bu doksandokuz ismi, Resulûllah (S.A.V.) bizzat saymış mıdır, yoksa bunu, Kitap, Sünnet ve buna delâlet eden haberlerden herkesin çıkarıp almasına mı terk etmiştir?

CEVAP:

Allah'ın Resulü-Ebu Hüreyre'nin (R.A.) rivayetinden de anlaşılacağı gibi-bu isimleri sayıp toplamıştır. Gaye, müslümanları bu isimleri saymağa teşvik etmektir. Eğer saymasalardı, halk bunları nereden bilecekti. Halka bunları ayrı ayrı bulup saymak, tabii ki güç gelecekti..

Âlimlerin ekserisi şerh ve izahını yaptığımız, Ebu Hüreyre'nin (R.A.) rivayetini kabul etmişlerdir. Yalnız İmam Ahmed ve Beyhaki, Ebu Hüreyre'nin (R.A.) rivayetini cerh ederek, raviler zincirinde bazı zayıf halkaların bulunduğunu ileri sürmüşlerdir.

Ebu İsa Tirmizi[61] bu rivayet hakkında zaafa delâlet eden bazı hususlara işaret etmiştir.

Ayrıca diğer muhaddisler de, bu rivayette görülen bu üç hususa dikkati çekmişlerdir:

---

[61] Sünen-i Tirmizi. Kütb-i Sitte'nin üçüncüsü olan bu kitab Türkçeye tercüme edilmektedir. Cilt: 1 "Sünen-i Tirmizi Tercemesi" Mütercim: O. Zeki Mollamehmedoğlu. Yunus Emre Yayınevi. İstanbul 1972.

a) Ebu Hüreyre'den (R.A.) nakledilen bu rivayete karışıklık vardır: Çünkü ondan, birbirlerine-birinde ibdal, diğerinde tabir bulunan-zıt iki rivayet nakledilniştir.

b) Onun rivayeti, Hannan, Mennan, Romazan gibi isimlerle, diğer haberlerin bildirdiği isimleri içine almamıştır.

c) Sahihte adeti beyan eden Peygamber (S.A.V.)in sözü "Allah'ın doksan dokuz ismi vardır; kim bu isimleri tadad ederse cennete giren) olmuştur. İsimlerin ayrı ayrı zikri ise, Sahihde varit olmamıştır. Sahihde bu hususta garip bir rivayet vardır ki, içinde zayıf bulunan ravi mevcuttur.

Bu miktar gösteriyor ki, İsimler bu sayıdan fazla değildir.

Ebu Hüreyre'nin (R.A.) rivayetinin dışında kalan isimlerin elde edilmesi bizi, bu zahirden alakoymuştur. Çünkü İsimlerin adedi 'bulunan rivayeti biz zayıf sayarsak, müşküllerden bir kaçı bertaraf edilmiş olur.

Çünkü biz diyoruz ki; isimler doksan dokuzdur. Allah bunları kendine tesmiye etmiştir. Onu yüze tamamlamamıştır. Çünkü o, tektir; teki sever. Bunların içine "Hannan" "Mennan" ve diğer isimler de dahil olmaktadır. Bunların hepsini bir araya getirmek, ancak Kitap ve Sünneti araştırmakla mümkün olur; Çünkü bunların bir kısmı Kitabullah'da bulunur, bir kısmı da Resulûllah'ın verdiği haberlerde.

O alim demiştir ki:

"Kitap ve sahih haberlerden isim elde edebildim. Diğer ilimler, içtihad yolu ile haberlerden elde edilmedir."

Sanırım ki, isimlerin sayısını bildiren hadis ona erişmemiştir. Şayet ulaşsaydı, onu zayıf bulurdu veyahut o rivayeti bırakıp da sahihde mevcut olan haberi alır ve kalan isimleri sahihdeki haberlerden araştırmaya koyulurdu.

İş bu merkezde olursa, onları araştırmak suretiyle sayan kişi

son derece yorgunluğu göze alacaktır. Tabii ki böyle bir kimse cennete hak kazanmış olur.

Yoksa hepsinin, ayrı ayrı beyan edildiği rivayetten bu isimleri çıkarıp saymak zor bir şey değildir.

Evet; sahihlerin bazı lâfızlarında: "Onları ezberleyen cennete girer" diye varit olmuştur. Hıfz etmek, şüphesiz ki yorgunluk isteyen bir iştir..

İşte bu hadisden anladığım ihtimaller bundan ibarettir.

Bundan fazlasına temas etmek, ancak tahminle bilinen içtihadi işlere tevessül etmek olur ki, bu akılların yürüyeceği yolun dışında kalır. Vallahu Alem!

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÜÇÜNCÜ KISIM

ALLAH'A İTLAK EDİLEN İSİM ve SIFATLAR TEVKİFİ MİDİR, YOKSA AKLIN BUNDA BİR DAHLİ VAR MIDIR? BU KISIM BUNUN HAKKINDADIR.

El-Kazı Ebu Bekr bunun caiz olduğunu (Yani Aklında bunda bir rolü bulunduğunu söylemektedir. Ancak ne var ki, şeriatın menettiği veya Allah hakkında mânâsının müstahil (imkânsız) olduğu hususlar bundan istisna edilir. Şer'an bir mânâsı olmayansa caizdir..

Ebül Hasan El-Eş'ari'ye göre, bu tevkif üzerine mevkuftur. İzin olmadıkça, manasıyla mevsuf olan bu ismin Allah'a itlâki caiz değildir.

Bizce muhtar olan şudur:

Biz bir ayırım yaparız ve deriz ki:

Her isme raci olan (Husus) izine bağlıdır. Vasfa raci olan ise izine bağlı değildir. (Yani isim mânâsında olan isimler, izne bağlıdır, vasıf mânâsında olan isimler ise izine bağlı değildir.) Vasıf mânâsında olanın doğru olması lâzımdır. Doğru olursa mübah olur; yalan olursa asla..

Bunu da ancak, isimle vasıf arasındaki farkı anladıktan sonra anlayabiliriz. Onun için deriz ki:

İsim, müsemmaya devlet için vaaz edilen bir lâfızdır..

Zeyd'i ele alalım: Bunu adı Zeyd'dir. Kendisi beyaz ve uzun boyludur diyelim biri kalkar da onun adını söylemez de (Ey beyaz ve uzun) diye çağırırsa, Zeydi ismi ile değil, vasfı ile ça-

1- TUTMAK, HAPS OLARAK BEKLETMEK
2- SERBEST BIRAKMAK, SALIVERMEK

ğırmış olur. O adam böyle çağırmakla yalan söylemiş değildir. Lâkin ismini çağırmamıştır. Çünkü onun ismi Zeyd'dir. (Beyaz ve uzun) değildir.

Onun uzun ve beyaz olması, onun isminin uzun olması demek değildir.

Hatta bir çocuğa (Kasim veya Cami) ismini vermemiz, onun bu vasıflarla muttasıf olduğuna delâlet etmez. Bunlar onun ancak ismi olabilir, her ne kadar bu vasıflar mânâ yününden kendisinde bulunursa da.

Ona tutup da Abdül-Melik (Melikin kölesi) dersek.. bununla onun Melik'in kölesi olduğu murad edilmez. Bunun için diyoruz ki, Abdül-Melik, tıpkı İsa ve Zeyd gibi bir müfret isimdir. Vasıf makamında zikr edildiği zaman mürekkeb isim olur.

Abdullah da öyle..

Bu kelime Abadile diye çoğul olur da İbadullah di*ye* çoğul olamaz!

Şimdi buraya kadar ismin manasını anlamış bulunuyorsun!

Demek ki isim, müsemmayı tanıtmak için vaaz edilen bir lâfızdır!

Herkes kendine dilediği ismi koyabilir. Bir ana baba da oğluna veya kızına istediği ismi verebilir. Efendi kölesini de dilediği bir isimle adlandırabilir.

Bir insan, kendine konan isimden başka bir isimle çağrılırsa muhakkak ki kızar.

Biz insan olarak, bir insanı kendi isminin gayrısi ile çağıramazsak, nasıl olur da Allah'a isim takabiliriz?

Peygamberimiz Sallallâhü Aleyhi ve Sellemin isimleri de sayılıdır. Kendisi, kendi isimlerini saymış ve şöyle buyurmuşlardır:

"Benim, Ahmet, Muhammed, El-Mukfi, El-Mahi, Nebiyyuttevbe, Nebiyyurrahme, Nebuyyül-Mülhime gibi isimlerim vardır.."[62]

Peygamberimiz bu açıklamayı yaptıktan sonra ona başka bir isim koyamayız, yani başka bir isimle onu çağıramayız. Onun güzel vasıflarından haber vermek için ancak şöyle diyebiliriz O, Alimdir, Mürşittir, Reşiddir, Hadiddir.

Zeyde, o uzundur, o, beyazdır dediğimiz gibi.. Bu onun ismini söylemek değilde vasfını söylemeklir..

Hülasa, bu, bir lafzın onun hakkında denip denmeyeceğini inceleyen fıkhi bir meseledir.

Şöyle izah edebiliriz bunu;

Peygamberi, kendisinin kendi zati risalet penahlarına taktığı isimlerden maada isimle çağıramıyoruz. Hatta insanları bile çağıramıyoruz. Bu yasak Allah hakkında, yasak olmaz mı hiç?

İşte bu, bir nevi Şeri hükümler esaslarından biri olan fıkhi kıyastır.

Vasfa gelince:

Bu, bir işi haber vermektir. Verilen haber ya doğrudur; ya yalandır.

Din yalanın suret-i katiyede haram olduğunu açıklamıştır. Ya-

[62] Buhari, Müslim, Tirmizi, Malik, Nesei'nin Cübeyr İbn-i Mut'm (R.A.)'den rivayet edildiğine göre: Peygamber efendimiz şöyle buyurmuşlardır: **"Benim beş ismim vardır. Ben Muhammed'im. Ben Ahmed'im. Ben o Mâhi'yim ki Allah benim (nübüvvetimi)le küfrü mahvedecektir. Ben o Hâşir(im ki (kıyamet gününde bütün) insanlar beni takib ederek haşr olunacaklardır. Ben kendinden sonra (peygamberlikle vazifeli) hiçbir kimse bulunmayan o ma'lûm Akib'imdir."** Akib, kendisinden sonra hiçbir peygamber bulunmayandır. Bu mevzuda fazla bilgi için şu kitaplara bakınız. Müslim'in Sofuoğlu tercümesi C. 7 sf: 227 de 2354 No'lu hadis. Tirmizi'de 2842 No'lu hadis. Camüssağir 3437 No'lu hadis.

lanı yalanlıkları çıkaran bir arız vaki olursa başka. Din doğrunun helâl olduğunu açıklamıştır.

Ama helali helallikten çıkaracak bir arız vaki olursa başka.

Zeydi vasf ederken onun var olduğunu haber vermemiz nasıl doğru ve mübah ise, Allah'ı vasf ederken onun kadim olduğunu haber vermemiz de bu hususta - şeri delil bulunsun, bulunmasın- doğru ve mübahtır.

Zeyd hakkında o, eşkar (Kumral) 'dır diyemeyiz. Çünkü bu haber kendisine ulaşınca nefret edecektir ve belki de kızacaktır. Çünkü bu vasıf Zeydin şahsiyetine bir noksanlık getirmektedir. İşte Allah hakkında da, tıpkı bunun gibi, Zat-ı Sübhani'yesine noksanlık getirecek bir vasfı söyleyemeyiz..

Fakat, noksanlık ifade etmeyen hatta bilâkis medhe delâlet eden bir vasıf söylersek bu şüphesiz ki mübahtır. Lakin bunun yukarıda arz ettiğimiz, tahrim sebeplerinden arınan doğru haber gibi olması şarttır.

Mesela Allah hakkında; Zari, Haris, diyemeyiz. Fakat hanımını hamile bırakıp da çocuğun dünyaya gelmesine sebep olan kimseyi nazarı itibara olmadan asıl eken o değil; Allah'tır, tohumu toprağa atıp ekin ekini düşünmeden, asıl zari o değil Allah'tır diyebiliriz. "Attığın zaman sen atmadın, ancak Allah attı."[63]

Cenab-ı Hakkı (Ya muzili=ey zelil eden!) diye çağıramayız. Fakat (Ya muiz=ey aziz kılan, ya Muzil=ey zelil kılan) diye rahatça çağırınız!

— Neden mi?

— Çünkü bunlar birleştikleri vakit, medih=övgü vasfı ortaya çıkar..

Zira bu, işin her iki yönü de elinde (kudretinde) bulundu-

[63] Enfâl Sûresi, 17. âyetin bir kısmı.

ğunu açıkça gösterir..

Duada da durum böyle değil mi? Allah'ı, emrettiği gibi Esma-i Hüsnâ ile (en güzel isimleri ile) çağırırız. İsimleri geçtiğimizde ise Medih ve Celal sıfatları ile çağırırız..

Ya Mevcud, Ya Muharrik, Ya Müsekkin! diye çağırmayız da (dua etmeyiz de);

Ya mukil'el-Aserat= *(ey* düşenleri kaldıran) Ya. münzilel berekât= (ey bereketleri indiren!) Ya Müyessire Kulli; asirin = (ey her zor olanı kolaylaştıran!) diye çağırırız (dua ederiz)..

Yine bir insanı çağırmak istediğimizde, onu ya ismi ile çağırırız veyahut, (ey şerif, ey fakih), diyerek övgü ifade eden vasfı ile çağırırız de; *(ey* uzun, ey beyaz) diyerek seslenmeyiz.

Fakat onu hafife almak istediğimiz de, (ey uzun, ey beyaz adam) diye sesleniriz..

Onun (insanın) sıfatlarından sorulduğumuzda, beyaz renkli ve siyah saçlı olduğunu söyleriz. Duyduğu zaman, hoş karşılamayacağı bir vasıfla-gerçek olsa da bi-vasf etmeyiz, onu.

Mesele yine böyledir:

Eşyayı idare eden kımıldatmayan, beyaz yapan ve siyah yapan kimdir? diye sorulduğumuzda; (Bunları yapan) Allah'tır! deriz ve bu işleri ona izafe etmekte, -Şeri bir izin var mıdır, yok mudur? diye beklemeyiz..

Evet Allah, vardır, yaratandır. -Muzhir de O'dur, Muhfi de... Musid'de O'dur; Muşki da.. Mubki'de O'dur, Muğni de, Evet tevkif varit değilse bile bütün bunlar ona itlâk edilebilir.

SORU:

Neden Allah için; Arif, Akil, Zeki ve benzeri vasıflar denilemiyor?

CEVAP:

Bu ve benzeri vasıflarda mani olan husus ihâmdır ki izin olmadan caiz olmaz. Es'Sabur, Er'Rahim, El-Halim gibi (isimlerde) her ne kadar ihâm varsa da, onlar da izin varit olmuştur. Bunda ise izin yoktur.

Bundaki ihâm şudur: Akıllı olan, o kişidir ki, kendisini, kötülüklerden önleyen bilgisi vardır. Meselâ onun için (Onu aklı menetmiştir = kötülüklerden alıkoymuştur) derler.

Fitret ve Zekâya gelince:

Bunlar, müdrik (idrak eden)den gaip olan şeyi suretle idrak etmeyi iş'ar ederler. Marifet ise, önceden bilinmeyen bir şeyin bulunduğunu haber verir.

(İşte bu gibi maniler) bulunduğu için bu vasıfların Allah hakkında itlâk edilmesi caiz olmuyor..

Şayet Lâfız incelenip de; İki mefhum arasında herhangi bir iham görülmez, din de men etmezse, o zaman kesin olarak onun itlâkına cevaz veririz..

Doğruyu en iyi bilen Allah'tır! Dönüş de yalnız O'nadır!...

İMAM-I GAZALİ'NİN KİTABI BURADA SONA ERDİ.

BU KISIM ESMÂ-İ HÜSNA'NIN KISACA MÂNÂLARINI, OKUNMASININ ADABI, FAZİLET VE MEZİYETLERİNİ BEYAN EDER.[64]

Öyle Allah ki ondan başka ilah yok. En güzel isimler Esma-i Hüsnâ O'nundur.

هُوَاللّٰهُ اَلَّذِى لَآاِلٰهَ اِلَّاهُوَ

Allah Teâlâ kendisinden başkası olmayan tek bir Allah'tır.

اَلرَّحْمٰنُ ، ER'RAHMAN: Rahmetten müştak olup, dünyada mü'min, kafir bütün yaratıklara rahmet ve merhamet eden nimet veren demektir. Esma-i Hüsna'nın ayrı ayrı her birinin hesabi sağır ile, adedi olup, zikredileceği gibi, Allah lafza-i celilinin adedi olan 66 defa, Rahman ismi şerifinin de adedi olan 298 adedine göre kıraat edip, dergahı kibriyadan istidai inayet ve rahmet eden kimsenin her ne muradı varsa hasıl olur. Ve kaffei havayici biiznillah husul bulur.

Allah ism-i Celili, zatı ilahi ismidir. Bir sıfata delâleti yoktur. Rahman ismi ise Allah isminden başka diğer bütün isimler gibi, ismi sıfat olmakla, Allah-ü Teâlâ'dan başkasına isim olarak verilmesi caiz olmayan has isimlerindendir.. Nitekim Cenab-ı Hak Kur'an-ı Kerim'in Araf Suresi 180. ayeti kerimesinde:

والله الا سماءالحسنى فـــادعوه بها

Meali: Allah'ındır en güzel isimler. Esma-i Hünsa Allah'a

[64] Bu kısım mütercim M. Ferşat tarafından ilâve edilmiştir.

mahsustur.. Onun için siz Allah Teâlâ'yı o güzel isimlerle zikredip çağırınız. Ve ona Esma-i Hüsna ile dua ediniz, demektir: Bu ayeti kerimeden Esma-i Hüsna'yı (O güzel isimleri) kullara isim vermenin caiz olmadığı anlaşılmaktadır. Vehab, Cebbar, Vahid, gibi isimlere, Abdülvahhab, Abdülcebbar, Abdülvahit gibi abit kelimesini ilave etmek lazımdır ki, Vahab'ın kulu Cebbar'ın kulu, demek mânâsını almış olsun.

الرَّحِيمُ Er'RAHİM: İsmi şerifinin mânâsı:

Er'Rahim; Ahirette yalnız mü'minlere pek çok rahmet in'am ve ihsan eden mü'minlere şevkat ve merhamet edip mazlumun hakkını zalimden alan demektir. Er'Rahim ismi şerifini def-i bela için itikad-i tam ve hulusi kalb ve tahareti kamile ile, yedi gün sabah namazından sonra kıbleye müteveccihen oturup bu ismin, adetine göre 208 defa tilavet ile Allah Teâlâ'ya arz niyaz ve takdim-i istida ve istirham eden kimse biiznillah her türlü belâ, keder ve kazadan emin ve mahfuz olur. Dünyanın nimetleri hakir ve azim, nakis ve tam iki kısımdır ki, hakir ve nakız nimetler. Rahim ismi sıfatı manasına göre kafirlere de verilir.. Ama ahiretin nimetleri tam ve kamil olduğundan, Rahim ismi sıfatı, anlamına göre ahirette yalnız, mü'minlere verilir.

قال ع م : واسماء الله الحسنى التي امرنا بالدعاء بها تسعة وتسعون اسماً من احصاها ولا يحفظها احد الا دخل الجنة.

Esma-i Hüsna ile dua etmemiz için, emrolunduğumuz Allah'ın en güzel isimleri 99 dur. Onları sayan ve ezberleyen cennete gireceği Buhari ve Müslim'in rivayet ettiği bu hadisi şeriften anlaşılmaktadır.

الْمَلِكُ El'MELİK: İsmi şerifinin manası;

El'Melik; yaratma, diriltme ve öldürme ile her şeyin mutasar-

rıfı, padişahlar padişahıdır. Her şey emrine müsahhar ve amade olan hükümdardır.

اَلْقُدُّوسُ El'KUDDÛS İsmi şerifinin manası;

El'Kuddûs, akıl ve hayalin düşündüğü hissin duyduğu, ayıp ve eksik sıfatlardan beridir.

اَلسَّلاَمُ Es'SELÂM: İsmi şerifinin mânâsı;

Es'Selâm, zatı ayıptan sıfatı eksiklikten, işleri de şerden salim olup, kullar tehlikeden salim kılan ahirette iyileri azaptan selim kılan, cennette de iyilere selâm verendir.

Es'Selâm ism-i celilini her gün ve hiç olmazsa haftada bir gün sabah namazından sonra bu ismin hesabı sağire göre adeti olan 130 defa kıraat eden ve onunla Allah Teâlâya tevessül ve müracaat eyleyen kimseye Cenab-ı Hak kafteyi umurunda selâmet hayır ve bereket ihsan buyurur.

Resulûllah Efendimiz buyuruyor ki, Kur'an-ı Kerim'de Haşr suresinin sonundaki Levenzelna hâzelkurane ayetinden sona kadar olan üç ayeti kerimeyi okursa melaikeler onu akşama kadar korur. O gün vefat ederse şehit olur.

اَلْمُؤْمِنُ El'MÜ'MİN: İsmi şerifinin manası;

El'Mü'min, Peygamberleri sözü ve mucizat yaratması ile tasdik eden. Yaratıkları zulümden, tehlikeden ve afetlerden koruyan ahirette de Mü'minleri azaptan koruyandır. El'Mü'min ismi celilini 136 defa tilavet ile Allah Teâlâya tazarru ve niyaza devam eden kimseye Cenab-ı Hak zelil ise izzet fakir ise sevret, korkaksa eman, ihsan buyurur. Fahri Razi tefsirinde beyan olunduğuna göre tevhidin mertebesi dörttür

1 - Dille ikrar

2 - Kalb ile iman

3 - Dille inancı takviye

4 - Hatırına marifeti ilahiyeden başka bir şey gelmemektir.

Bu dörtten biri kalpte iman olmadan dille ikrar, makbul değildir. Zira nifaktır. Kalpte iman olup, dille ikrar etmezse, imanı kabul değildir günahkâr olur.

El'Müheymin yaratıkların işlerini rızık ve ecellerini ve bütün hallerini bilen, koruyan ve gözetendir. El'Müheymin ismi şerifini adetine göre, 145 defa tilavet eden Allah'ın keremiyle saadete yükselir. Ona ne şeytan ve ne de bir insan tasallut edemez. Zarar ve ziyana ulaştıramaz. Düşmanın zulüm ve şerrinden emin ve mahfuz olur. Ehli tevhide dört şey lazımdır.

اَلْمُهَيْمِنُ El'MÜHEYMİN: İsmi celilinin manası;

1 - Tasdik, zira tasdik olmazsa münafık olur.

2 - Tazim, Eğer tevhidi tazim üzere olmazsa mübtedi olur.

3 - Halâvet, çünkü tevhidinden lezzet almaz ve halâvetini bulmazsa mürai olur.

4 - İhlâstır; Zira tevhidi ihlas üzere olmazsa fasık ve facir olur.

اَلْعَزِيزُ El'AZİZ: İsmi şerifinin manası;

El'Aziz, kuvvet ve galebe sahibidir. Daima galiptir. Fakat hikmeti icabı çok defa zalimleri cezalandırmakta acele etmez, bazılarını da ahirete bırakır.

El'Aziz ismi celilini adeti üzerine 94 defa okuyan kimse Hak katında aziz olur.. Allah Teâlâ'nın izniyle hiçbir vakit dücar-ı mezellet olmaz Esma-i Hüsna'nın kıraatinin adabı:

1 - İtikadı tam ve Cenab-ı Hakka yönelmek.

2 - Bedende elbisede ve mekanda temizlik.

3 - Sabah namazından evvel veya sonra müteakiben okumak.

4 - Kıraat esnasında adap üzere oturmak.

5 - Esma-i Hüsna'da ismin hesabı sağir ile kendine mahsus olan miktarına riayet etmek suretiyle okuyarak dua etmek.

6 - Okunan ismin evveline ya! harfi nidasını, ilâve ederek Ya Allah veya Yarahman şeklinde okumak.

اَلْجَبَّارُ El'CEBBAR: İsmi celilinin mânâsı;

El'Cebbar zorla düzelten, dilediğini yaptırabilen, kırılanları onaran eksikleri tamamlayandır.

El'Cebbar ismi celilini her gün veya en az Cuma ve pazartesi günleri sabah namazından sonra 206 defa okuyan kimseyi hiç kimse cebretmeye ve sıkıştırmaya ve hiçbir zalim İcra-i zulüm ve gadre cesaret edemez. Zulmü cebabirenin şerrinden emin ve mahfuz olur. Esma-i Hüsnâ'yı ezbere okuyamayan ve mânâlarını bilmeyenler yüzünden okumalı ve manalarını öğrenmeye ve hükümleri ile amel etmeye gayret ederek cenneti kazanmalıdır.

اَلْمُتَكَبِّرُ El'MÜTEKEBBİR İsmi celilinin mânâsı:

El'Mütekebbir, büyüklük ve azamet kendine mahsus olandır. Hadisi kutsisinde Cenab-ı Allah; Büyüklük ve ululuk bana mahsustur. Onlara ortaklaşmaya yeltenenleri nari cehenneme atarım, buyurmuştur.

El'Mütekebbir ismi şerifini 626 defa okuyan insanlar arasında muhterem olur. Onu gören hürmet ve riayette bulunur. Sözü dinlenir. Görüşü makbul kadri yüce, insanlar yanında sevimli olup, hürmet izzet ve riayet görür. Her gün sabah namazından sonra okunmasını ulemay-ı havas tavsiye etmişlerdir. Hadisi şerifinde Resulûllah Efendimiz dua ibadetten ibarettir, buyurmuştur.

اَلْخَالِقُ El'HALİK: İlmi şerifinin mânâsı;

El'Halik, her şeyi yaratan yoktan var eden demektir. El' Halik ismi celilini 731 defa okuyanlara Cenab-ı Hak muvaffakiyet esbabını yaratır. Evlâdı olmayan o niyetle devam ederse evlâdı olur. Rızık hususunda tesiri büyüktür. Duanın fazileti çoktur. Çünkü duanın mânâsı Cenab-ı Hakk'a tazarru ve niyaz edip yalvarmaktır. Allah Teâlâ'nın da kullarından beklediği vazife budur.

اَلْبَارِئُ EL-BARİU İsmi şerifinin mânâsı;

El-Bariu, her şeyi eksiksiz ve birbirine uygun yaratandır. El'Bariu ismi şerifini 213 defa okumaya devam den tehlikeli hastalıklara yakalanmaz. Rütbe ve makamından çıkarılmış olan kişi bu esmaya devam ederse elinden kaçırdığı makam ve mansabı yine eline getirir. Duanın meziyeti çoktur. Hz. Peygamber Efendimiz hadisi şerifinde "Allah'ın katında duadan mükerrem ve sevgili bir şey yoktur" buyurmuştur. Ayeti kerimedeki Esma-i Hüsnâ ile Allah'a dua ediniz emri bunu teyyid etmektedir.

اَلْمُصَوِّرُ EL'MUSAVVİR: İsmi şerifinin manası:

El'Musavvir, her şeyi şekilleyen suretle ayırandır. El'Musavvir esmasının 336 defa tilâvetine devam edene Cenab-ı Hak talakati lisan nutuk ve anlatma maharetini ihsan eder, tahsili ilim kolay ezberleme hususunda tesiriri icra hasıl olur. Allah Teâlâ hadisi kutsisinde "Ben gizli bir define idim, bilinmek istedim ki, mahlûkatı yarattım" buyurmuştur.

اَلْغَفَّارُ El'GAFFAR: İsmi şerifinin mânâsı;

El'Gaffar, suç ve günabl1rn dünyada örten, ahirette de cezalandırmayıp affeden bağışlayandır.

اَلْقَهَّارُ El'KAHHAR İsmi şerifinin mânâsı;

El'Kahhar, düşmanına istediğini yapan, hor ve hakir görüp, ezen ve öldüren mahf ve helâk eden galip ve hâkim olan ve bütün varlık emrinde musahhar olandır. El'Kahhar esmasını 306 defa çeken kimseye zülm ve fenalık isteyenleri Cenab-ı Hak kudreti kahiresiyle helâk eder. Zalimlerin kahrı, düşman şerrinin giderilmesi hususunda tesiri vardır. Zalimlerin şerrinden korunmayı Allah Teâlâ'dan dilemek lazımdır. Hatta Resulü Ekrem efendimiz hadisi şerifinde "Dünya ve ahiretin saadeti ebedi istikbalin temini hususunda Cenab-a Allah'a da dua etmeyenlere Allah Teâlâ darılır. Gazap ve hışm eder" buyurmuştur.

اَلْوَهَّابُ EL'VAHHAB: İsmi şerifinin manası;

El'Vahhab, karşılıksız nimetler veren, bol bol bağışlayandır. El'Vahhab ismi celilini izzi dünya ve şerefi ahireti arzu eden kimse 14 defa okursa şeref ve izzeti artar rütbesi yükselir. Resulûllah Efendimiz hadisi şerifinde "Dua etmekle acizlik getirmeyiniz, çünkü dua etmekle kimse helâk olmaz" buyurmuştur.

اَلرَّزَّاقُ ER'REZZAK: İsmi şerifinin manası;

Er'Rezzak rızıkları yaratan ve ihsan edendir. Er'-Rezzak ismi celilini 308 defa tilavet eden, kimseyi Cenab-ı Allah rızık mal ve servet bolluğu ile taltif ve ihsan buyurur. Darlık ve zarurete düşmüş ise biiznillah ondan kurtulur. Bir daha sefalet ve perişanlığa düçar olmaz. Kar ve kesbi kazancı artar. Hadisi şerifte Peygamber Efendimiz: "Dua mü'minin silahı dinin direği yer ve göklerin de nurudur." buyurdu.

اَلْفَتَّاحُ El'FETTAH: İsmi şerifinin manası;

El'Fettah, hayır kapılarını rahmet hazinelerini her türlü açan, müşkülleri halledendir.

El'Fettah ismi celilini 489 defa tilavetle dergahı ilahiyeye tevessül ve iltica eden kimseye Cenab-ı Allah hayır ve hasenat

kapılarını açar. İşlerinde müşkülat ve zorluk görmez.

Hz. Resülüllah bir hadisi şerifinde "Allah Teâlâ'nın takdirinden sakınmak fayda vermez. Amma yapılan da nazil olmuş ve olmamış belâ ve musibeti def edip gidermeye fayda verir. Nazil ve vaki olmuş belâyı giderir, Henüz nazil olmayan belâ ve musibete mani olur." buyurmuşlardır.

اَلْعَلِيمُ EL'ALİM İsmi celilinin manası;

El'Alim, gizli ve aşıkar, her şeyin iç ve dışını, ilk ve sonunu çok iyi bilendir. El'lim ismi şerifinin kıraatine devam edenin kalbi, nur, ilim, ziya ve irfanla dolar. Zihni ve fikri açılır. Cenab-ı Hak Kur'an-ı Kerim'de "Siz bana dua ediniz ve benden isteyiniz. Ben de duanızı kabul edeyim. Dileklerinizi yerine getireyim." buyurdu.

اَلْقَابِضُ EL'KABIZ: İsmi şerifinin manası;

El'Kabız dilediği bazı insanlardan servet ve genişliği ölüm anında da bütün yaratıklardan ruhları alandır. El'Kabız esmasını 903 defa çekmeye devam edene Cenab-ı Allah, heybet ve celal verir. Ondan yaratıklar korkar. Kendine zulüm ve hile yapmak isteyen düşmanlarının kötülüklerinden emin eder. Fenalık yapmak isteyenler kahru perişan olup düşer. İbni Kesir tefsirinde demiştir ki; Esma-i Hüsna'nın 99 isme munhasır olmadığına İmma-ı Ahmed-İbn-i Hanbel, Müsnedinde senediyle Abdullah İbn-i Mesud'dan rivayet ettiği delâlet eder. Allah Teâlâ'nın Esma-i Hüsna'sında kitapta indirmediği kimseye bildirmediği ilmi gayıbde yalnız kendisinin bildiği isimleride vardır. Şu halde evvelki hadiste Allah Teâlâ'nın 99 ismi yani bir müstesna olmak üzere 100 ismi vardır. Onları ihsa eden, sayan cennete girer, buyurması Allah'ın malûm olabilen Esma-i Hüsna'sından 99'unu ihsa eden, yani ezberleyip sayan yahut Allah'la muamelesinde onların hududunu muhafaza edip güzelce riayet eyleyen kimse cennete girer manasına olmak gerektir.

الْبَاسِطُ EL'BASID: İsmi celilinin mânâsı;

El'Basid bazı insanlara rızık, servet genişliği, cesetlere de ruhları verendir; El'Basid ismi şerifinin 72 defa kıraatı insanın kalbinden gam ve kasaveti giderir. Ferah ve surûru arttırır. Rızık kâr ve kesbi çoğaltır. Merak ve endişeye mübtelâ olan kimsenin kalbinden o merak ve endişeyi giderir. Yerine neşe getirir. Esma-i Hüsna'nın tam 100 sayılmayıpta biri müstesna olarak 99 sayılmasının hikmetide o tektir, teki sever, diye beyan buyurulmuş olmasıdır ki, Allah Teâlâ tek olduğu için Esma-il Hünsâ(sının sayılmasında da tek adete riayet etmek müstehab olduğu anlaşılmıştır.

الْخَافِضُ EL'HAFID: İsmi şerifinin mânâsı.

El'Hafıd, kafirleri şakilikle düşmanlarını lanetle ahirette de azapla alçaltan ve indirendir. El'Hafıd esmasını kendini bilmeyen, karanlığa, zulüm ve kibre bürünmüş olan bir sahibi makamı cebbare beddua niyetiyle 1480, defa çekilir ise Cenab-ı Hak onun layık olduğu cezayı tertib buyurur. Düşmanın kahru perişan olmasında bu esmanın tesiri vardır. Namazlardan sonra tesbih dualarında 33 defa sübhanellah 33 defa elhamülillah, 33 defa Allahü Ekber Allahü Ekber diyerek teker teker mecmuunun 99 adetine tek olarak iblağ edilmeside Allah Teâlâ tektir, teki sever, hikmetiyle mütenasiptir.

الرَّافِعُ ER'RAFİU: İsmi şerifinin mânâsı.

Er'Rafiu, Müminleri, saadetle, dostlarını izzetle ahirette nimetleriyle kaldıran ve yükseltendir. Er'Rafiu ismi celilini sabah namazından sonra 351 defa okuyan kimsenin derecesi yüce ve insanlar katında sözü geçerli olur. Bu esmanın bereketiyle o kimseye mintarafillah dünya ve ahirette yüksek rütbe ihsan buyrulur. Hadisi Şerifte "O Tektir, Teki sever" buyrulmakla Esmaullahdan birininde elvitru olduğu iş'ar olurak 100 isim anla-

tılmış ancak sayılmakta biri istisna edilerek 99'u sayılmıştır. Bu suretle Esmâ-i Hüsna'nın 99'a münhasır olmadığı da aynı hadisten anlaşılmış demektir.

المعز EL'MUİZ: İsmi celilinin mânâsı.

El'Muiz itaat edenleri aziz eden ve yükseltendir. "Muiz ismi şerifini 117 defa okumaya devam eden kimse dünya ve ahirette aziz olur. Ona kötülük ve hakaret etmek isteyen fikir maksadından vazgeçmeye mecbur olur. Çünkü Cenab-ı Hakk'ın aziz kıldığı kulunu kimse zelil edemez. İzzet bir nurdur ki, o zalimlerin özlerini görmez kılar. Allah Teâlâ Hazretlerinin 99 Esma-i Hüsnâ'sını ezberleyip ihsa etmenin marifetullah hususunda ve duanın müstecab olmasında tesiri ve fazileti bulunduğu varit olan müteaddit rivayetlerle haber verilmiş ve o babta müstakil eserler yazılmış olmakla Allah Teâlâ'nın bildirdiği ve bildirmediği daha birçok Esma-i Hüsnâ'sı vardır.

المذل EL'MUZİL: İsmi şerifinin mânâsı.

El' Muzil, suçluları hor gören ve hakir eden düşürendir. El'Muzil esmasını 770 defa çeken düşmanını kahru perişan etmek hususunda Cenab-ı kibriyanın muavenetine nail olur. Düşman kötülüğünden, zalimin zulmünden korkmaz. her gün alessabah bu esmaya devam ederse korktuğundan emin olur. Kimse ona zarar ve ziyan ulaştıramaz. Beyhâki'de El'Esma ve sıfat kitabında bu hadisi Abdullah İbn-i Mesud'a muttasıl senediyle şöyle rivayet eylemiştir. Resulûllah buyurdu ki "Herhangi bir müslim bir merak veya hüzne duçar olur da Allahım ben senin kulunum. Ve kulunun oğlu ve cariyenin oğluyum. Nasiyem (Alnım) senin elindedir. Bende hükmün cari, hakkımda kazan adalettir. Senin olan kendine tesmiye ettiğin veya kitabında indirdiğin veya halkından birine bildirdiğin veya kendi katında ilmi gayıbde kendine tahsis buyurduğun her isimle senden dilerim ki, Kur'anı; kalbimin baharı, hüsnümün cilası, hem ve gammımın

gidericisi kılasın." diyerek dua ederse herhalde Allah Teâlâ onun merakını giderir. Gam ve hemminin yerine ferahlık verir. Dediler ki; "Ya Rasulallah! Bu kelimeleri öğrenelim mi? "Evet bunları işiten kimsenin öğrenmesi lâzımdır." buyurdu.

اَلسَّمِيعُ Es'SEMİĞ: İsmi şerifinin mânâsı.

Es'Semiğ karıncanın taş üzerinde yürüyüşündeki ayak adımları seslerinden daha az, her sesi ve her şeyi nihayetsiz ve sonsuz işitendir.

اَلْبَصِيرُ EL'BASİR: İsmi celilinin mânâsı.

El'Basir, sonsuz ve nihayetsiz her şeyi görendir. El'Basir ismi celilini 302 defa okumaya devam edenin basar ve basireti nuru ilahi ile münewer olup her şeyi görür. Vukuundan ewel his ve idrak eder. Ulum ve fününa vakıf olur. Esrarı gizli melekutu müdrik olur. Zihni ve idrakı kuwet kazanır. Düşündüğü şeylerde doğruyu görür. Hataya düşmez. Beyhaki muttasıl senediyle Hz. Aişe'den rivayet ederek dedi ki: "Ya Resulûllah Allah Teâlâ'ya dua edildiği zaman icabet buyurduğu esmasını bana öğret demiştir." Resulûllah'ta "Ya Aişe abdest al, mescide gir. İki rekat namaz kıl. Sonra dua et. Dinleyeyim buyurdu" O da öyle yaptı. Sonra dua için oturduğunda Resulûllah "Allah'ım O'nu muvaffak kıl" dedi O'da dua etti. Hz. Peygamber "İsabet ettin." buyurdu demiştir.

اَلْحَكَمُ EL'HAKEM: İsmi şerifinin mânâsı.

El'Hakem, hükmeden, hakkı batıldan ayıran ve yerine getirendir. El'Hakem ismi celilini 68 defa okuyan kimse işlerinde muvaffakiyete nail olur. Rızık ve karı artar. Ondan belâ gazap gider, yerine nimet hilim verilir. Duanın kabul olmasının adap ve şartları:

Abdestli ve temiz olmak, kıbleye karşı oturmak.

Suç ve günahlarına pişman olup tevbe etmek. Bir daha işlememeye niyet etmek. Böylece kendini temizleyenin elbette duası kabul olur.

اَلْعَدْلُ EL'ADL: İsmi şerifinin mânâsı.

El'Adl, denklik ve adaletle hükmedendir. El'Adl ismi celilini 14 defa tilavet edenin gönlü nur ve adaletle dolar. İşlerinde mizan adle uygun hareket eder. Düçarı gadr ve zulüm olması ihtimali olmaz. Duanın kabulü için daha başka bazı adaba riayet etmek faydalıdır. Duadan evvel sadaka vermek veya bir hayır işlemek duayı inançla sıdık ve ihlâsla yapmak. Kendisinde eksiklik düşünmeyip himmetini yüce etmek.

اَلّطِيفُ EL'LÂTİF: İsmi şerifinin, mânâsı.

El'Lâtif, en ince işlerin bütün inceliğini bilen. İnce, gizli ve sezilmez yollardan kullarına çeşitli faydalar ulaştırandır. El'Lâtif ismi şerifinin tilavetine devam eden lütfü ilahiyeye nail olur. Zorluğa belâya afete darlığa düçar olmaz, Müşkülât ve felâkete maruz kalan kimse bu esmanın bereketiyle felaketten kurtulur. Refah ve saadete kavuşur. Duanın kabulü için ayrıca yapacağı şeyler. Duanın başında Allah Teâlâ'ya hamdü şükür, Peygambere de salavati şerife, ve duanın sonunu da amin diyerek salavatı şerife ile bitirmek. Duayı her: zaman tekrar etmek ve meşru yerlerde kullanmak.

اَلْخَبِيرُ EL'HABİR: İsmi şerifinin mânâsı.

El'Habir, her şeyln içyüzünden gizil taraftarından haberdar olandır.

El'Habir ismi celilinin 811 defa kıraatine devam eden, alemlerin sırrına vukur peyda, eder. Tedbiri isabetli, görüş ve karan maslahatına uygun olur. Giriştiği işlerde muvaffakiyet hasıl olur. İşlerinde müşkülât belirirse bu esmanın bereketiyle ondan, kur-

tulur. Duanın kabulü için tesirinin beklenmesinde acele etmemek kabulününde geçikmesinde ümidi kesmeyip duayı tekrar icra etmektir.

اَلْحَلِيمُ EL'HALİM: İsmi şerifinin mânâsı.

El'Halim, suç işleyenleri görüp dururken cezalandırılmalarını ihmal etmeyip acelede etmeyendir.

El'Halim ismi celilini 88 defa okumaya devam eden, dert, gazab ve hiddetten kurtulur. Ona karşı olan zalim ve cebbarda hiddet ve gazap gösteremez. İnsanlar tarafından rıfk ve hilim ile muamele görür. Kendinin hilm tabiatı kerem, cömertliği ve sehası dillerde destan olur. Dua ederken konuyu değiştirmemek dileğini isterken huzuru ilahide huşu ve boyun eğmekte olduğunu unutmamak dilini de küfür, gıybet ve kötü sözlerden korumak icab eder.

اَلْعَظِيمُ El'AZİM: İsmi şerifinin mânâsı.

El'Azim, akıl ve hayalin düşünemediği, gözün göremediği kadar, sonsuz büyük ve azametli olandır. El'Azim ismi şerifinin 1020 defa okumasına devam edene Cenab-ı Hak müşkülâtını giderecek bir kuvveti azime ihsan buyurur. Herkese karşı sözü nafiz olur. İtibari olup herkes ona hürmet gösterir ve tazim eder. Duadan evvel, abdest alırken ağzını ve dişlerini misvak, fırça veya parmağı ile temizleyip ağız kokusunu gidermek elbisesini temiz tutmak lazımdır.

اَلْغَفُورُ EL'GAFUR: İsmi şerifinin manası.

El'Gafur, suçları ve günahları örtüp bağışlayandır. El'Gafur ismi celilinin 1286 defa tilavetine devam edenin günahlarını Cenab-ı Hak afv ve mağfiret buyurur. Dünyadaki tesiri zalim ve cebabirenin hırs ve gazabını söndürür. Kendine karşı gazab ve düşmanlık zarar ve tesir edemez. Gazab anında kendini gören

sükunet bulur. Hiddetinden eser kalmaz. Dua etmek için temiz ve tenha yer seçmek; dua ve dileğini yavaşça ve yalvarmak suretiyle alçak gönül ile, mahzuni kalb ile yapmak lazımdır.

اَلشَّكُورُ EŞ'ŞEKÛR İsmi şerifinin mânâsı.

Eş'Şekûr, rızası için yapılan iyilikleri artığı ile karşılayan, yüksek derece ve bol mükafat verendir. Eş'Şekûr ismi celilini 256 defa tilavet edenin elindeki rızık ve nimeti ziyade olur. Hayır ve selahı artar. Çünkü şükür nimetin artmasına sebeptir. Allahın nimet ve ihsanına daima şekür olmak kulluk, zimmeti farz olmasından başka şükür nimetini arttırdığından kulun menfaatine mütabıktır.

Duayı yaparken mümkün olduğu kadar ağlayarak duayı icra etmek ve Allah'tan ne istediğini anlayarak dua etmek daha tesirlidir.

اَلْعَلِيُّ EL'ALİYYÜ: İsmi şerifinin mânâsı.

El'Aliyyü bütün rütbelerden üstün, derecesi, pek yüksek rütbeli olandır. El'Aliyyü ismi şerifini 110, defa okuyan yüce mertebelere nail olur. Mesleği dahilinde terakki eder. İnsanlar arasında kadri yüksek sözü geçerli olur. Kur'an-ı. Kerim'de mezkur olan diğer isimleriyle Esma-i Hüsna ile her kim dua ederse matlûbuna nail olur. Sure-i Fatihada mevcut olan isimler Ya Allah, Ya Rabbi, Ya Rahman, Ya Rahim, Ya Malik isimleridir.

اَلْكَبِيرُ El'KEBİR: İsmi celilinin mânâsı.

El'Kebir, kibriya sahibi pek büyük olan demektir. El'Kebir ismi celilinin 232 defa tilavetine devam eden büyüklük ve riyaset rütbesini kazanır. İnsanlar arasın da muteber ve hatırı sayılır olur. Sure-i Bakara'da mevcut olan Esma-i Hüsnâ, Ya Muhit, Ya Kadir, Ya Alim, Ya Hakim, Ya Tevvab, Ya Basir Ya Vasi, Ya Semi, Ya Bedi, Ya Kafi, Ya Raûf, Ya Şakir, Ya Vahit, Ya Afuv, Ya Halim, Ya Kabız, Ya Basit, Ya Hayyu, Ya Kayyumu, Ya Aliyyu, Ya Azimü, Ya Veliyyu, Ya Ganiyyu, isimleridir.

الحَفِيظُ EL'HAFİZ İsm celilinin mânâsı.

El'Hafiz yanılıp unutmayan, yapılan işleri tutan, yeri ve gökleri ve bütün varlıkları belli vaktine kadar, bozulmaktan koruyan, afat ve beladan, saklayandır. El'Hafiz ismi şerifini 988 defa okumaya devam edenin nefsi, mali, ehli iyâli ve evlâdı mahfuz olur. Okunan hane ve dükkan hırsızlıktan, yangından ve yıkılmaktan emin ve salim olur. Karada, denizde seferin selametini temin eder. İnsan ve cin şerrinden belâ ve afattan muhafaza olur. Sûre-i Ali İmran'da bulunan Esma-i Hüsna, Ya Kaim, Ya Vehhab, Ya Seriu, isimleridir. Sûre-i Nisa da bulunan Esma-i Hüsna, Ya Rakib, Ya Habib, Ya Şehid, Ya Gafur, Ya Mugis, Ya Vekil, Esma-i Hüsna-i şerifeleridir.

المُقِيتُ El'MUKÎT: İsmi şerifinin mânâsı:

El'Mukit, beden ve ruhların azık ve gıdalarını verendir. El-Mukit ismi celilini 550 defa okuyanın rızkı bol, kâr ve kesbi artar. Malında bereket hasıl olur. Sure-i En'am'da bulunan Esma-i Hüsna; Ya Fatır, Ya Kahır, Ya Zahir, Ya Kâdir, Ya Lâtif isimleridir.

الحَسِيبُ EL'HASÎB: İsmi şerifinin mânâsı.

El'Hasib herkesin yaptığı işlerin hesabını bilen. Ahirette hesaba çeken. Ceza veren ve tevekkül edenlere de yetendir. El'Hasib ismi celilini tilâvet edenden, Cenab-ı Allah düşman kötülüğünü hasidin hasedeni, der ve reddeder. Daima mansur ve muzaffer olur. Sûre-i Arafda bulunan Esmâ-i Hüsnâ Ya Muhyi, Ya Mumit isimleridir.

Sûre-i Enfal'da bulunan Esmâ-i Hüsnâ Ya Nimel Mevla ve'ni'mel Nasir isimleridir..

الجَلِيلُ EL'CELİL: İsmi şerifinin mânâsı.

El'Celil, şanına yaramayan şeylerden uzak, ululuk ve celâlet

sahibidir. El'Celil ismi şerifinin 72 defa devamı kıraati, dünya ve ahirette, şeref ve izzete yüce rütbe ve değere kavuşturur. Ve heybeti arttırır. Sûre-i Hûd'da mevcut olan Esmâ-i Hünsâ, Ya Hafiz, Ya Rakib, Ya Mucib, Ya Hamid, Ya Mecid; Ya Fealûn, limayürid, Ya Vedûd, Esmâ-i Şerifeleridir.

اَلْكَرِيمُ EL'KERİM: İsmi şerifinin mânâsı.

El'Kerim, istemeden veren vesilesiz ihsan eden, cömert keremi bol olandır. El'Kerim ismi şerifini 270 defa tilavet edene Cenab-ı Hak lütuf ve kereminden her şeyi ihsan eder. Rızık ve maişeti keremi Hüdadan in'am ve ihsan buyurulur. Yaratılışında keremlik tecelli eder. Müracaat ettiği yerden kerem görür. Sûre-i Ra'd'de, mevcut olan Esmâ-i Hüsnâ, Ya Kebir, Ya Müteal isimleridir. Sûre-i İbrahim'de bulunan Esmâ-i Hünsâ Ya Mennan ismi şerifidir. Sûre-i Hicr'de bulunan Esmâ-i Hüsnâ Ya Hallâk ismi şerifidir.

اَلرَّقِيبُ ER'RAKİB: İsmi celilinin mânâsı.

Er'Rakib, varlıkları korumak için gözcü, işleri gözetici olandır. Er'Rakib ismi celilini 312 defa okuyana Allah Tealâ tarafından rütbe ve mertebe hasıl olur.

Bunun gibi, sır ve hakikatlere vakıf olur. Basar ve basireti açılır. Kur'an-ı Kerim'de Sûre-i Meryem'de bulunan Esma-i Hüsnâ, Ya Sadık, Ya varis isimleridir. Sare-i Hac'da bulunan isim, Ya Ba'is ismidir. Sûre-i Mü'minin'de bulunan Esma-i Hüsnâ Ya Kerim, ismi şerifidir.

اَلْمُجِيبُ EL'MUCİB: İsmi şerifinin mânâsı.

El'Mucib, yalvaranların isteklerini veren, dualarını kabul edendir. El'Mucib ismi celilini 55 defa tilavet edenin meşru duaları kabul olur. Haceti reva, olur. Kuran-ı Kerim'in Sûre-i Nur'da bulunan Esmâ-i Hüsnâ, Ya Hakku, Ya Mûbin, Ya Nur isimleridir.

Sûre-i Fürkan'da bulunan Esmâ-i Hüsnâ ise Ya Hadi ismi şerifidir. Sûre-i Sebe'de bulunan Esmâ-i Hüsnâ, Ya Fettah, ismi şerifidir.

اَلْوَاسِعُ EL'VASİU: İsmi şerifinin mânâsı.

El'Vasiu, ilmi rahmeti her şeyden geniş olandır. El'Vasiu ismi celalini 137 defa okuyanın müşkül işleri kolaylaşır. Sıkıntıdan genişliğe, fakir ve zaruretten, servet ve zenginliğe, esaretten hürriyete, hapislikten kurtulmaya intikal eder. Kur'an-ı Kerim'de Sûre-i Mü'min'de bulunan Esmâ-i Hüsnâ, Ya Gaffar, Ya Kabilu tevbi, Ya Şedidül İkab, Ya Zettavli isimleridir. Sûre-i Zariyat'ta bulunan Esmâ-i Hüsnâ, Ya Rezzak, Ya Zül kuvvetil Metin isimleridir. Sûre-i Tur'da da mevcut olan Esmâ-i Hüsnâ Ya Vitir, ismi şerifidir.

اَلْحَكِيم EL'HAKİM: İsmi şerifinin mânâlı.

El'Hakim, buyrukları ve her şeyi hikmetli olandır.

اَلْوَدُودُ El'VEDUD: İsmi şerifinin mânâsı.

El'Vedûd, iyileri seven, rahmet ve rızasına erdirendir, El'Vedûd ismi şerifinin 20 defa okunması celbli kulûb, muhabbet teshir ve temini meveddede icrai tesir eder. Ona herkesin kalbi meyleder. Ve sevgiyle dolar. Her yerde mazharı hürmet ve kabul olur. Aradaki buğz ve düşmanlığı izale eder. Yekdiğerini sevmelerini ve dost olmalarını temin eder. Sûre-i Kamer'de bulunan Esmâ-i Hüsnâ, Ya Melik, Ya Muktedir, isimleridir. Sûre-i Rahman'da bulunan Esmâ-i Hüsnâ, Ya Rabbul meşrikayni ve Ya Rabbül mağribeyni, Ya Zelcelalivelikram isimleridir.

اَلْمَجِيدُ EL'MECİD: İsmi celilinin mânâsı.

El'Mecid, azameti kadri şanı büyük ve yüksek, samahati bol, zatı şerefli işleri güzel alandır.

الْبَاعِثُ EL'BAİS: İsmi şerifinin mânâsı.

El'Bais, Peygamber gönderen, ölüleri diriltendir. El'Bais ismi celilini 573 defa okumaya muvaffak olanın işleri nizama girer. Maksat ve meramına nail olur. Kemale ulaşır. Kur'an-ı Kerim'de Sûre-i Hadid'de bulunan Esmâ-i Hüsnâ Ya Evvel, Ya Ahir, Ya Zahir, Ya Bâtın, isimleridir. Sûre-i Haşr'de bulunan, Esmâ-i Hüsnâ Ya Melik, Ya Kuddûs, Ya Selâm, Ya Mü'min, Ya Müheymin, Ya Aziz, Ya Cebbar, Ya Mütekebbir, Ya Halik, Ya Bariu, Ya Musavvir isimleridir.

الشَّهِيدُ EŞ ŞEHİD: İsmi celilinin mânâsı.

EŞ'Şehid her yerde hazır, her şeyi bilen ve gören. Ahirette de herkese haddini bildirendir.

الحَقُّ EL'HAK: İsmi şerifinin mânâsı.

El'Hak, varlığı değişmeden duran, ahirette de hakkı batıldan ayıran, hak sahiplerine, haklarını alıverendir.

الْوَكِيلُ EL'VEKİL: İsmi celilinin mânâsı.

El'Vekil, yaratıkların işlerini üzerine alan ve daha iyisini yapan ve kullara yardım etmesine yelendir. El'Vekil ismi şerifini 66 defa okumaya devam eden kimseye Cenab-ı Hak işlerinde muvaffakiyet ihsan eder. Rızkı bol, kâr ve kazancı geniş, saadeti çok olur. Darda ise ferah ve surura erişir. Kuvvet ve kudreti, izzet ve rif'ati artar.

Kur'an-ı Kerim'de Sûre-i Buruç'da bulunan Esmâ-i Hüsnâ, Ya Mubdiu, Ya Muidu isimleridir. Sûre-i ihlasda bulunan Esmâ-i Hüsnâ ise Ya Ahad, Ya Samed ismi şeriflerinden ibarettir. Bunları okuyan İsm-i Azam duası ile dua etmiş olur.

الْقَوِيُّ EL'KAVİYYU: İsmi şerifinin mânâsı.

El'Kaviyyu, pek güçlü olan demektir. El'Kaviyyu ismi şerifini 116 defa tilavet edenin maddi ve manevi kuvveti artar. Şanı yüce, nüfusu cari olur. Kaviyyu isminin sırrına mazhar olur. Kalpleri teshir kudretine nail olur. Allah Teâlâ'nın 4000 ismi olup, binini Allah'tan başka kimse bilmeyip, diğer bininin Allah Teâlâ ve meleklerden başka kimse bilmez. Ve bininin Allah Teâlâ, melekler ve enbiyadan maada bilen olmadığı ve dördüncü binini mü'minler bilip üç yüzü Tevrat'ta, üç yüzü İncil'de, üç yüzü Zebur'da ve yüzü Kur'an-ı Kerim'de mezkur olduğu ve Kur'an-ı Kerim'de mezkur olan yüzden doksandokuzu zâhir olup birisi gizli ve saklı bulunduğu Fahri Razi tefsirinde yazılıdır.

اَلْمَتِينُ EL'METİN: İsmi şerifinin mânâsı.

El'Metin, çok sağlam olandır. El'Metin ismi şerifini 500 defa okuyanın tabiatında, hal ve hareketinde metanet ve sağlamlık hasıl olur. Kuvvet ve kudreti artar. Halk katında muteber görünür.

اَلْوَلِيُّ EL'VELİYYU: İsmi şerifinin mânâsı.

El'Veliyyu, iyi kullarına dost olup yardım edendir. El'Veliyyu ismi şerifini 46 defa okuyana Allah Teâlâ tarafından yüksek mertebeler ihsan buyrulur. Dünya ve ahirette makbul ve muteber olur.

اَلْحَمِيدُ EL'HAMİD: İsmi şerifinin mânâsı.

El'Hamid, hamdü sena olunan bütün varlıkların diliyle biricik öğülendir.

اَلْمُحْصِى EL'MUHSİ: İsmi şerifinin mânâsı.

El'Muhsi, her şeyin sayısını bilen ve sayandır.

اَلْمُبْدِئُ EL'MUBDİU: İsmi şerifinin mânâsı.

El'Mubdiu, her şeyi maddesiz örneksiz olarak yoktan var eden, meydana getirendir.

اَلْمُعِيدُ EL'MUİDU: İsmi şerifinin mânâsı.

El'Muidu, öldürüp yeniden dirilten, tekrar yaratandır.

اَلْمُحْيِي EL'MUHYİ: İsmi şerifinin mânâsı.

El'Muhyi, yoktan hayat veren, can bağışlayan, sağlık verendir.

اَلْمُمِيتُ EL'MÜMİT: İsmi şerifinin mânâsı.

El'Mümit, canlı yaratıkların ölümünü yaratan hayatı yok edendir.

اَلْحَيُّ EL'HAYYU: İsmi şerifinin mânâsı.

El'Hayyu ebedi hayat sahibi, hakiki hayat ona mahsustur demektir.

اَلْقَيُّومُ EL'KAYYUMU : İsmi şerifinin mânâsı.

El'Kayyumu, hiçbir şeye ve mekâna muhtaç olmayan, gökleri, yeri, bütün yaratık ve varlıkları yerlerinde tutan ve koruyandır.

اَلْوَاجِدُ EL'VACİDU: İsmi şerifinin mânâsı.

El'Vacidu, kimse ondan kaçıp gizlenip saklanamayan, istediğini bulandır.

اَلْمَاجِدُ EL'MACİDU : İsmi şerifinin mânâsı.

El'Macid, azameti kadri ve şanı büyük şeref kerem, fadıl ve semahati bol olandır.

اَلْوَاحِدُ EL'VAHİDU: İsmi şerifinin mânâsı.

El'Vahid; zatında, sıfatında, isimlerinde, işlerinde ve hükümlerinde benzeri ortağı ve dengi olmayan tektir.

الصَّمَدُ ES'SAMEDÜ: İsmi şerifinin mânâsı.

Es'Samed, ihtiyaçtan beri, âlem ona muhtaç, hacetlerin bildirilmesi için tek merci odur. Es'Samed ismi şerifini darlık, keder, dert, zaruret ve şiddet zamanında 134 defa okuyan kimseye selamet ihsan buyurulur. Dert ve darlık görmez, aç kalmaz.

اَلْقَادِرُ EL'KADİR: İsmi şerifinin mânâsı.

El'Kadir, istediğini dilediği gibi yapmaya gücü yetendir.

اَلْمُقْتَدِرُ EL'MUKTEDİR: İsmi şerifinin mânası.

El'Muktedir, kuvvet verip, kulları vasıtasıyla bazı şeyleri icat ettirendir. El'Kadir ismi şerifini 205 defa, El'Muktedir ismi şerifini de 744 defa tilavet edene fenalık edilemez. Cenab-ı Hakk'ın yardımı ile düşman şerrini ve belâyı defe kadir olur.

اَلْمُقَدِّمُ EL'MUKADDİM :

اَلْمُؤَخِّرُ EL'MUAHHİR: İsmi şeriflerinin mânâsı.

İstediğini var veya yok etmekte zaman mekân şeref ve rütbede ileri geçiren, öne alan ve istediğini de geriye koyan, arkaya bırakandır.

الأَوَّلُ EL'EVVEL: İsmi şerifinin mânâsı.

El'Evvel, ilkdir, başlangıcı olmayandır.

اَلْآخِرُ EL'AHİR : İsmi celilinin mânâsı.

El'Ahir, ebedidir. Tükenmesi ve sonu yoktur.

الظَّاهِرُ EZ'ZAHİR : İsmi şerifinin mânâsı.

Ez'Zahir varlığı kudretiyle aşikar olandır.

اَلْبَاطِنُ EL'BÂTIN: İsmi şerifinin mânâsı.

Kibriyası ile insanların gözüne görünmeyen ve gizli olandır.

اَلْوَالِى EL'VALİ: İsmi şerifinin mânâsı.

Bütün olayları ve yaratıkların işlerini tek başına tedbir ve idare edendir.

اَلْمُتَعَالِ EL'MÜTEALİ: İsmi şerifinin mânâsı.

Gücü kuvveti ile üstün yaratılmışlar için, mümkün görülen her şeyden yüksek ve yüce olandır.

اَلْبَرُّ EL'BERR: İsmi şerifinin mânâsı.

İyiliği ve bahşişi bol olandır.

اَلتَّوَّابُ ET'TEVVAB : İsmi şerifinin mânâsı.

Tevbe sebeplerini kolaylaştırarak, tevbeleri kabul eden, suç ve günahları bağışlayandır.

اَلْمُنْتَقِمُ EL'MÜNTEKİM : İsmi şerifinin mânâsı.

Düşmanına hatırlatmak, mühlet vermek ve ihtar ettikten sonra hâlâ, suç ve kötülüklerine devam ve ısrar edenlerden intikam alan ve onları layık oldukları cezaya çarptırandır.

اَلْعَفُوُّ EL'AFUVVU: İsmi şerifinin mânâsı.

Günahları mahveden, kulların kötülüklerinden keremiyle geçendir.

الرَّءُوفُ ER'RAUF: İsmi şerifinin mânâsı.

Afv edeni af eder, cömert ve merhametli alandır.

مَالِكُ الْمُلْكِ MALİKÜLMÜLKÜ : İsmi şerifinin mânâsı.

Kainat mülk ve servetin hakiki sahibi, bütün varlık emrinde, hikmetine kimse karışamayandır.

ذُوالْ جَلاَلِ وَالإِكْرَامِ ZÜLCELÂL-İ VEL-İKRAM : İsmi şerifinin mânâsı.

Büyüklük fadlü kerem sahibi alandır.

الْمُقْسِطُ EL'MUKSİDU : İsmi şerifinin mânâsı.

İşlerini denk, yerli yerinde yapan, mazlumların haklarını zalimlerden alıverendir.

اَلْ جَامِعُ EL'CAMİU : İsmi şerifinin mânâsı.

Dünyada yaratıkları ve her istediklerini hatta birbirine zıt, su - ateş, toprak - hava gibi şeyleri topladığı gibi, ahirette de hesap ve ceza için hepsini toplayandır. El'Camiu ismi şerifini umur ve hususu darmadağınık. İşleri karmakarışık, duçarı yeis ve hayret olan kimse 114 defa okursa biiznillah her şeyi yoluna girer. O dağınıklık ve perişanlık kalmaz.

الْغَنِىُّ EL'GANİYYU: İsmi şerifinin mânâsı.

Zengin olan, eksiği olmayıp herkes ona muhtaç olandır.

الْمُغْنِى EL'MUGNİ: İsmi şerifinin mânâsı.

İstediğini zengin eden ve ihtiyaçtan koruyandır. El'Gani ismi celilini 1060 defa, el'Mugni ismi celilini de 1100 defa erbabı ihtiyaçtan veyahut Allah Teâlâ'dan başkasına muhtaç ve fakirlik-

ten korkan kimse okursa, mahlukatın kâffesine istiğna hasıl olur. Rızkı bol, kazanç ve kârı ziyade olur.

اَلْمَانِعُ EL'MANİU : İsmi şerifinin mânâsı.

Din ve bedenleri bozulma ve helâktan meneden, istediğini koruyandır.

اَلضَّارُّ EZ'ZARRU: İsmi şerifinin mânâsı.

Dilediğine belâ, zarar ve ziyan veren zararlı şeyleri yaratandır.

Esra suresinin 110. ayeti kerimesinde Allah Teâlâ Hazretleri Resulüne hitaben buyuruyor ki: "De ki: Ya habibim Allah diye dua ediniz. Veya Rahman diye dua ediniz. Hangi isme çağırsanız dua etseniz güzeldir. Çünkü O en güzel isimler hep O'nundur. O zatı ehaddir." Resulûllah (S.A.V.) bir gün Mekke'de Ya Allah Ya Rahman diye dua ederken müşrikler işitmişler, Muhammed bir ilfâha davet ediyordu. Halbuki kendisi iki ilâha dua ediyor demişler. Cevaben bu emri ilâhi nazil olmuştur. Yani Allah Teâlâ'nın birçok isimleri vardır ki, en güzel isimlerdir. En yüksek cemal ve celâl ve ikram ifade eden Esmâ-i Hüsnâ hep onundur. Bunların herhangisi ile olursa olsun, dua caizdir. Çünkü ismin taaddüdünden müsemmanın taaddüdü lâzım gelmez. Bütün Esmâ-I Hüsnâ ile dua Lâ Şerikeleyk olan o zatı ehade duadır.

اَلنَّافِعُ EN'NAFİU: İsmi şerifinin mânâsı.

Dilediğine menfaat temin eden ve faydalı şeyleri yaratandır.

اَلنُّورُ EN'NUR: İsmi şerifinin mânâsı.

Âlemleri ay ve güneşi ile gönülleri iman ve ilimle nurlandırandır.

اَلْـهَادِى EL'HADİ: İsmi şerifinin mânâsı.

İstediğini imana, iyi doğru ve kârlı yollara muvaffak ve hidayet edendir.

اَلْبَدِيعُ EL'BEDİU: İsmi şerifinin mânâsı.

Örneksiz; maddesiz, icat edendir.

اَلْبَاقِ EL'BAKİ : İsmi şerifinin mânâsı.

Ancak O vardır. Varlığının nihayeti ve sonu olmayandır.

اَلْوَارِثُ EL'VARİS : İsmi şerifinin mânâsı.

Servetlerin geçici sahipleri elleri boş yokluğa dönünce kalan mülk ve servete hakiki sahib malik ve varis olandır. El'Varis İsmi celilini 707 defa okuyan kimseye kemal-i ilim fazilet ve hilim ve mehasini ahlâkiyeyi ihsan eder.

الرَّشِيدُ ER'RAŞİD: İsmi şerifinin mânâsı.

İşlerini doğru nizam ve hikmet üzere yürütüp sonuna ulaştıran, dilediğini iyiliğe götüren, doğru yola yöneltendir.

الصَّبُوْرُ ES'SABUR: İsmi şerifinin mânâsı.

Suçlulara mühlet verip, cezalandırmalarını sonraya bırakan, acele etmeyip sabredendir. Es'Sabur ismi şerifini 298 defa okuyan kimseye Cenab-ı Hak nimeti sabrı ihsan buyurur. Lüzumsuz acele ve telâş ile mutazarrır olmaz. Hiddet ve gazaptan emin olur.

Hamd olsun Allah (c.c.)'a ki Kitab-ı Celilinde "Allâh, Esmâü'l Hüsnâ sahibidir; O'nu bu güzel isimleri ile çağırın!" buyurdu.

Salât ve Selâm olsun Efendimiz Muhammed'e (s.a.v.) ki, yaratıklar arasında Allâh (c.c.)'ı en iyi tanıyan O'dur. Hidayet bulan ve aynı zamanda hidayet vesilesi olan âl ve ashabına da salât ve selâm olsun!

Esmâü'l Hüsnâ okuyan ve ezberleyen cennetle müjdelenmiştir.

Hadis-i Şerif

Eser büyük İslam Alimi İmam-ı Gazali'nin titiz bir çalışması sonucu hazırlanmıştır.

ISBN 975-6113-03-0

ESMÂÜ'L HÜSNA

İMAM-I GAZALİ

FERSAT YAYINLARI

ESMÂÜ-L HÜSNÂ ŞERHİ

İmam-ı Gazalî

Ferşat Yayınları

ESMÂ-Î HÜSNÂ ŞERHİ
İMAM-I GAZALÎ

1. Basım : Mayıs 2005

I S B N : 975-6113-03-0

FERŞAT YAYINLARI©

المقصد الأسنى

شرح اسماء الحسنى

الامام حجة الاسلام أبي حامد

محمد بن محمد بن محمد الغزالى

Müellif:
İMAM-I GAZALİ (R.A.)
(1058 – 1111)

Mütercim
M. FERŞAT (Cennetlik)
Trabzonlu Hacıferşat Efendinin Oğlu
Ezher Üniversitesi Mensubu

GENEL DAĞITIM
Ferşat Yayıncılık

Bu eser "Mektebet'ül Cündi"nin 1968'de neşrettiği "El'Maksad'ül-Esna Şerhi Esma-i Hüsna" Müellif Hüccet'ül-İslam Muhammed Gazali" kitabından tercüme edilmiştir.

İÇİNDEKİLER

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

TAKDİM

Hamd olsun Allah'a ki, Kitab-ı Celîlinde "Allah, Esmâ-ı Hüsnâ sahibidir; O'nu bu güzel isimleri ile çağırın!" buyurdu. Salât ve selâm olsun Efendimiz Muhammed'e (S.A.V.) ki, yaratıklar arasında Allah'ı en iyi tanıyan O'dur. Hidayet bulan ve ayni zamanda hidayet vesilesi olan âl ve ashabına da salât ve selâm olsun!.

İmam Gazalî, bir mevzuda eser verdiği zaman, o eser, parlak lafız kalıplarına dökülen aydınlatıcı mânalardan başka bir şey değildir. Kitabın mevzuu, Esmâ-ı Hüsnâ = (Allah'ın güzel isimleri)nin şerh ve izahı olduğundan, büyük ve ulu bir mevzudur.

Esasen Hüccet'ül İslâm İmam Gazalî'nin himmet ve emeğine ayak uyduracak şekilde İslam Âlimlerinden hakikat semalarında yükselen kim vardır. Gerçek şu ki, Gazalî, akranlarını geride bırakmış ve her sahanın öncüsü olmuştur.

Nitekim bu kitabın okurken, derin araştırmalarda, ayrıntılı incelemelerde ve yüce mânaların ardından kuvvet ve parlaklıkla enginlere dalışlarda İmam Gazalî'nin ufuklarının genişliğini bizzat müşahede edeceksiniz.

İmam-ı Gazalî'nin El-Maksatül Esna Şerhi Esma-il Hüsna adlı eserinin tercümesi tamamlandıktan sonra, bu isimlerin mânalarının kısaltılmış, özetleri fazilet ve meziyetleri hülasa edilerek bu esere ilave edilmesi uygun görüldü. Bu arada kıymetli ilim adamlarımızdan O. Zeki Mollamehmedoğlu'na teşekkürü borç biliriz.

Şöyle ki rica ve istirhamımızı kabul buyurarak ilmi ve felsefi kısmını teşkil eden birinci bölümü tercüme etmek lûtfunda bulundular. Cenab-ı Hak kendilerini me'cur ve dini hizmetlerini daim eylesin. Ayrıca matbaa tashihlerinde emeği geçen Mühendis Ali Yüce'ye de şükranlarımızı bildiririz.